istanbul

KENT ARAŞTIRMALARI VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Metropollerde Geçinmek

Metropol Meseleleri
Küresel Kent Vizyonu, İstanbul'un Vizyonu

Dosya
Gece de Yaşayan İstanbul

Ekosistem
İstanbul'un Sokak Otları

2022 / 006

vizyon2050.istanbul

İSTANBULLULARIN KATILIMIYLA HAZIRLANAN
İSTANBUL VİZYON 2050 STRATEJİ BELGESİ HAZIR.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

istanbul

BU SAYIDA...

Dergimizin hazırlık süreçlerinde en çok kapak ve dosya konularının seçiminde zorlanıyoruz. Öyle ki bazı konuları öne çıkardığımızda aklımız diğerlerinde kalıyor, hiçbir seçim tam olarak içimize sinmiyor; bu tarihi kavşak noktasında çoklu ve birbiriyle ilişkili çok sayıda konu ve sorun kendisini dayatıyor. Aynı zamanda, bazı sayılarımızda da gözleyebileceğiniz gibi çok sayıda olumsuz gündemin arasında olumlu yönleri hatırlatan aralıklar yaratarak yaşadığımız gerçekliğin dışında başka dünyaların olabilirliğini hatırlatmayı, krizlerden doğrudan etkilenen okuyucularımızla birlikte umudu tartışmayı önemsiyoruz.

Ne var ki yaşadığımız zulmün gerçekliği tüm acımasızlığıyla kendisini bizlere hatırlatmanın bir yolunu buluyor. Dünya ölçeğinde yaşanan çevresel felaketler, ekonomik kriz, salgınlar, yolsuzluklar ve adaletsizlikler türlü biçimleriyle yaşamlarımızı işgal ediyor. Üstelik dünyada ne varsa fazlası payımıza düşüyor. İstanbul Sözleşmesi'nin iptal edilmesinden cesaretle artan kadına yönelik erkek şiddeti, bu kez en yakınımızda, evimizdeydi! İstanbul Büyükşehir Belediyesi iştiraklerinden biri olan BİMTAŞ AŞ'den çalışma arkadaşımız Beril Varol'u geçtiğimiz günlerde aramızdan aldı. Şimdi şiddet düzeneklerini yıkmak bizler açısından Beril'e verilmiş bir söz, bir vefa hâline de geldi.

Kendini fazlasıyla dayatan sorunlardan bir diğeri geçim sıkıntısı ve son dönemde kentsel ve kırsal yerleşmelerde çember bir hayli genişlemiş bulunuyor. İstanbul ve diğer büyük metropoller bu resme, ölçüsüz artan kiralar, konut fiyatları ve ulaşım maliyetleriyle ekleniyor. Geniş bir kesim için mücadele hayatta kalma sınırlarında veriliyor. Kapak konumuz "Metropolde Geçim" çerçevesinde bu alanda karşı karşıya kalınan sorunları farklı boyutlarıyla ele alan yazılara yer verildi. "Gösterge", "Sayaç" ve "Sahadan" bölümlerimizde gündelik yaşamımızı derinden etkileyen durumun yakıcılığına ilişkin verilerin ve yaşamın içinden örneklerin yer aldığı bir kesiti ayrıca bulacaksınız.

Metropoller, gündelik yaşamın çeşitlilik gösterdiği alanlardır. Bu çeşitliliğin mekânsal olarak kentin farklı bölgelerinde farklı yoğunluklar sergilediğini biliyoruz. Öte yandan zamansal olarak iki temel ayrımdan söz etmek mümkün: gündüz ve gece. Dosya konumuzda sözü, "Gündüz"ün gölgesinde kalan "Gece"ye veriyoruz. "Monitör39" bölümümüzdeki İstanbul'un gece mekânlarına ilişkin infografik haritamız, geceyi mekânsal olarak da algılanmasını kolaylaştıracak.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2009'da onayladığı Çevre Düzeni Planı, en azından kentin nereye gitmemesi gerektiğine dair önemli kararlar içeriyordu. Şehir plancılarının ağırlıkta olduğu uzmanların yaptığı bilimsel analizler sonucunda ortaya çıkan planın üçüncü köprünün yapılmaması, kentin kuzeye doğru gelişiminin önlenmesi, doğal alanların korunması gibi temel ilkeleri, planı hazırlama iradesi gösteren aynı iktidarın merkezi yönetimi tarafından alınan kararlarla kısa süre içerisinde kadük hâle getirildi. Bu çabanın da boşa çıkması, İstanbul'u son 25 yılda ranta yönelik müdahaleler arasında yönünü kaybetmiş bir kent yönetimiyle baş başa bıraktı. Yeni dönemle birlikte kurulan İstanbul Planlama Ajansı'nın kuruluşundaki temel hedef, bu önemli soruna kentin tüm aktörleriyle birlikte yanıt aramaktı. Dergimizin yayına hazırlandığı sıralarda bu arayışın en önemli meyvesi olan İstanbul 2050 Vizyonu'nun lansman hazırlıkları da yapılıyor. Biz de "Metropol Meseleleri" bölümünde İstanbul'un 2050 Vizyonu için bir ön hazırlık yaptık. İstanbul'un artık gelecek için bir planı var.

İstanbul'un geleceğini planlamak için geçmişten alacağı en doğru referans hiç kuşku yok ki "Gezi"dir; gelecek güzel günlere dair umuttur Gezi! Umudumuzu söndürmek için ortaya atılan akla zarar iddialar, hukuki olmaktan çok siyasal saiklerle alınan mahkeme kararları bugüne kadar hiçbir işe yaramadı, yaramayacak da! Son olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden mesai arkadaşımız Tayfun Kahraman'ın meslek odasındaki görevi gereği kamu yararı için verdiği mücadelenin, benzer konumdaki 8 kişiyle birlikte 18 yıl hapisle cezalandırılması da benzer bir nafile çabaya işaret ediyor. Tayfun'a, Mücella'ya, Can'a da bir sözümüz var. Şair Nevzat Çelik'ten alıntılayarak söylersek: "Yanımızda Vera, koynumuzda mücadelesini verdiğiniz özgür bir ülkeyle bir sabah çıkıp geleceğiz. Ve o sabaha şafak vakti kadar yakınız..."

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | İPA İstanbul Planlama Ajansı

İMTİYAZ SAHİBİ
Emrah Şahan (BİMTAŞ Boğaziçi Peyzaj İnşaat Müşavirlik Teknik Hizmetler San. Tic. AŞ Adına)

YAYIN YÖNETMENİ
Nazım Akkoyunlu (Sorumlu)

TASARIM KONSEPTİ VE YAYIN KİMLİĞİ
Tuğçe Tunç

YAZI İŞLERİ
Baran Alp Uncu, Berkan Özyer, Caner Murat Doğançayır, Elif Sidar Ökdemir

YAYIN KURULU
Akif Burak Atlar, Begüm Özden Fırat, Burcu Özüpak Güleç, Çağhan Keskin, Eda Ünlü Yücesoy, Ferhan Gezici, Fırat Genç, Gökçer Okumuş, Gürkan Akgün, İclal Dinçer, Mert Arslanalp, Murat Şeker, Mustafa Sönmez, Zelal Yalçın

DANIŞMA KURULU
Ahu Antmen, Ayfer Bartu Candan, Aykut Çoban, Ayten Alkan, Bekir Ağırdır, Cem Tecimen, Didem Danış, Erden Attila Aytekin, Emrah Çoraman, Enis Köstepen, Fatih Terzi, Feyyaz Yaman, Fuat Ercan, H. Tarık Şengül, Haluk Gerçek, Hatice Kurtuluş, Kemal Kılıç, Mikdat Kadıoğlu, Mine Eder, Namık Erkal, Nihat Tekdemir, Nuran Zeren Gülersoy, Sema Erder, Ümit Şahin, Yıldırım Şentürk, Yüksel Taşkın

KATKIDA BULUNANLAR
Cengiz Özkarabekir, Demo Lab Fotoğraf İnisiyatifi, Kerem Ozan Bayraktar

SON OKUMA EDİTÖRLERİ
Ali Servet Etkin, Suat Hayri Küçük

İDARİ SORUMLU
Nilay Özger 0 (212) 245 99 00

KAPAK GÖRSELİ
Tahir Akkurt

BASKI VE RENK AYRIM
Seçil Ofset • 100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 4. Caddesi No: 77, Bağcılar/İstanbul
0 (212) 629 06 15 Sertifika No: 44903

DAĞITIM
İstanbul Büyükşehir Belediyesi • Kültür AŞ

İLETİŞİM
Ceren Güler (İPA İletişim Koordinatörü)

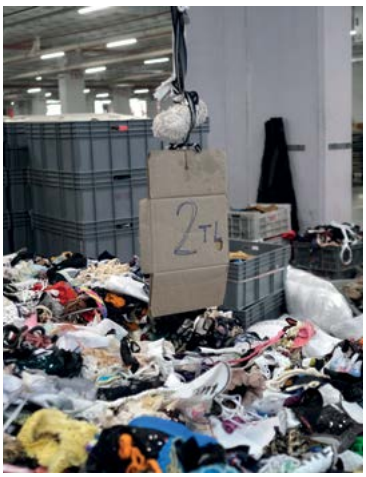
İstanbul Planlama Ajansı • Basınköy Mahallesi Valilik Yolu Caddesi No: 2 Florya Bakırköy/İstanbul
dergi@ipa.istanbul • ipa.istanbul/dergi

BİMTAŞ • Evliya Çelebi Mah. Meşrutiyet Cad. Eski TÜYAP Binası No: 50 34430 Beyoğlu/İstanbul

ISSN:2757-797X

Yerel, süreli, 3 aylık yayın. İPA İstanbul dergisinin tüm telif hakları İBB'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflardan, yayıncının izni alınarak ve kaynak belirtilerek, tam veya özet alıntı yapılabilir.

2022 / 006

METROPOLLERDE GEÇİNMEK

KRİZ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE İHTİYAÇLAR ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR TARTIŞMA **AYŞE BUĞRA** 6 KENTLERDE AĞIRLAŞAN GEÇİM SANCISI: NE DEĞİŞTİ? **MUSTAFA SÖNMEZ** 10 İSTANBUL'UN KRİZ ROTASI: 11 ADIMDA GEÇİM VE DAYANIŞMA **ŞEHİDE ZEHRA KELEŞ** 14 GEÇİM DERDİ VE SOSYAL POLİTİKA **MERYEM KORAY** 18 POPÜLİST REFAH DEVLETİ REJİMİ VE SİYASİ BELİRLEYENLERİ **ERDEM YÖRÜK** 22 KENTLER VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ: GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK KARŞISINDA KENT BELEDİYELERİNİN SORUMLULUĞU **HÜLYA KİRMANOĞLU** 26

GÖSTERGE METROPOLLERDE YOKSULLUK VERİLERİ **ERTAN AKSOY** 30

SAHADAN KÖKLÜ SORUNDA YENİ DARBOĞAZLAR **TOPLUMSAL HAKLAR VE ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ (TOHAD)** 34 GEÇİM ZORLUKLARI VERİLERİNİ KAMUSAL BİLGİYE VE SİYASETE DÖNÜŞTÜRMEK **TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU ARAŞTIRMA MERKEZİ (DİSK-AR)** 36

METROPOL MESELELERİ KÜRESEL KENT VİZYONU, İSTANBUL'UN VİZYONU **ÇAĞLAR KEYDER** 38 DÜNYA KENTLERİNİN GELECEK VİZYONLARI: İSTANBUL'UN 2050 VİZYONUNUN KÖKENLERİ **VİZYON 2050 OFİSİ** 42 İSTANBUL'UN 2050 VİZYONU YAŞANABİLİR BİR GELECEĞİ BERABER KURMAYA ÇAĞRI **VİZYON 2050 OFİSİ** 46

EKOSİSTEM İSTANBUL'UN SOKAK OTLARI **CİHAN ERDÖNMEZ + ANNA ZADROZNA** 50

DOSYA: GECE DE YAŞAYAN İSTANBUL GEÇ DÖNEM OSMANLI İSTANBUL'UNDA GECE **NURÇİN İLERİ** 60

BAKIŞIN GECE HÂLİ **SEÇİL YERSEL** 66

GECE, İSTANBUL VE KADINLAR **YASEMİN BAHÇEKAPILI + BURCU TÜM** 70 GECE ÇALIŞMASI VE GECE ÇALIŞANLARIN HAKLARI **AZİZ ÇELİK** 74 KENTİN GECE ÇALIŞANLARI **BERKAN ÖZYER** 78

MONİTÖR39 HAVA KARARINCA **NİLAY ÖZGER + TUĞÇE TUNÇ** 98

KOLEKSİYON GECELER AYDINLANIRKEN: ELEKTRİK VE İSTANBUL **BERKAN ÖZYER** 100

BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI

"VEREBİLECEĞİMİZ BİR TECRÜBE HAYAT KURTARIR. YANİ YANGIN BAŞKADIR, EĞİTİMİ BAŞKADIR."110

KENT GÜNDEMİ BİR DURUM OLARAK GENÇLİK VE GEÇİCİLİK **AYŞE ECE DURMAZ** 114

KENTTE FARKLI BİR DÖNÜŞÜM HİKÂYESİ: YEŞİL İSTANBUL DÖNÜŞÜM ATÖLYESİ **KENAN SALUĞU** 118

AKADEMİ İKLİM KRİZİNİN İSTANBUL'DAKİ ETKİLERİNE DÖNÜK ARAŞTIRMALAR **CANER MURAT DOĞANÇAYIR** 122

SAYAÇ 124

İÇİNDEKİLER

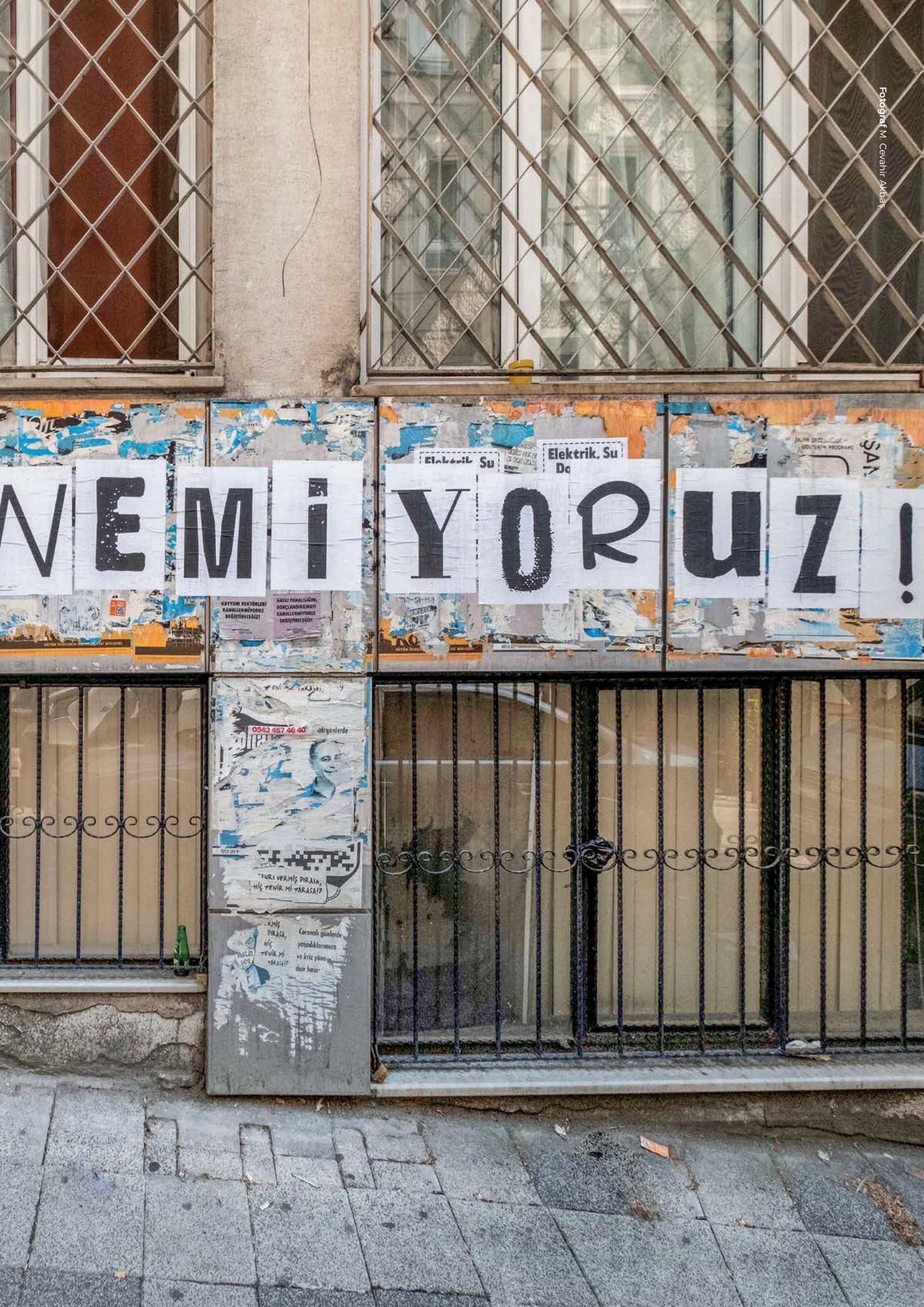
Metropollerde Geçinmek

Nüfusun yoğun olduğu, ürettiğimizden fazlasını tükettiğimiz kentleri "tüketim mekânları" olarak tanımlamak yanlış olmaz. Bu durum başta gıda, giyim, enerji gibi tüm temel ihtiyaçlar için geçerli. Dünya genelinde kentli nüfusunun büyüme hızı göz önüne alındığında temel ihtiyaçları karşılayabilmek gittikçe zorlaşırken kendi kendine yeterliliğin hedef olmasını bir kenara koyalım, gündem hâline dahi gelmiyor. Ancak, kentlerdeki tüketim temel ihtiyaçlarla sınırlı değil. Kökenlerini savaş sonrası ABD'de Yeni Düzen (New Deal) ekonomi modeline dayandırabileceğimiz, 1970'lerle beraber şekillenen ve gelişen kapitalist küreselleşmeyle oldukça hızlanıp yayılan "tüketim toplumu" kentlerdeki tüketim alışkanlarını ve eğilimlerini de durmadan değiştirmekte. Piyasa ilişkilerinin hayatın her alanında ana belirleyici hâline geldiği, refahın "tüketim"le, bireyin de "tüketici"yle eş anlamlı kullanıldığı bu dünyada temel ihtiyaçların içeriği ve tanımı değişirken bu tanımı yapan da yine piyasanın işleyişi. Orta sınıflaşan, "mutlu" ve "refah" içinde yaşayan bireyler olabilmemizin ön şartı ihtiyaç olarak gösterilen ürünlere ve hizmetlere sahip olabilmemiz olarak gösterilmekte. Üstelik dayanışma ve karşılıklılık ilişkilerinin olabildiğince zayıfladığı, zayıflatıldığı bu dönemde bireyin tüm bunları kendisi elde etmeli, başarmalı. Akışkan hâldeki bilgi, insan ve ürünlerin toplanıp dağıldığı hem merkezler hem de iletim noktaları olarak kabul gören İstanbul gibi metropoller tüketim toplumuna bağlı ilişki ve pratiklerin yoğunlaştığı, kristalleştiği mekânlar olarak öne çıkıyor.

Öte yandan kentler geçinmesi zor yerlerdir. İşlere, hizmetlere ve kaynaklara erişimin eşit olmadığı kentlerde geçimi sağlamak, temel ihtiyaçları karşılamak, içerisinde dışlanmayı, ayrımcılığı, eşitsizliği ve diğer adaletsizlikleri barındıran oldukça karmaşık bir süreç. Uygulamada olan politikaların yanı sıra sistemin düzenli aralıklarla ürettiği krizler geçimi, özellikle de dışa bağımlı, kendi kendine yetemeyen ve eşitsiz kentlerdeki geçimi katmerli olarak güçleştirmekte. Sosyal politikaların törpülendiği, kamu ve yurttaşlar arasında tek yönlü bağımlılık ilişkileri yaratacak şekilde ters yüz edildiği ve dayanışmacı ilişkilerin baskılandığı kentlerde yaşamaktayız. Yaşam, geleceğe ötelenen finans araçlarıyla alım gücü şişirilmiş ve üretilen değerle doğrudan ilişkisi bulanık bir tüketim eksenine oturtulmuş durumda.

İçinden geçmekte olduğumuz ekonomik krize bağlı olarak kentlerde geçim konusunu ele alıyoruz. Amacımız bu koşullarda yaşanan ekonomik kriz karşısında kentlilerin geçim sorunlarına ve stratejilerine bakmak. Bu amaçla ihtiyaçların genel olarak ve farklı sınıf ve gruplarda nasıl tanımlandığı, ekonomik krizlerin kaynağının ne kadar yapısal, ne kadar konjonktürel olduğu, refah devleti biçim değiştirirken belediyelerin kriz sırasında yerel düzeyde sosyal politikalar üretme ve uygulama kapasitesinin nasıl etkilendiği, cevap aradığımız sorulardandı. Bununla birlikte İstanbul'da farklı kesimlerin oluşturduğu kriz dönemi geçim stratejileri ve evrensel temel gelir gibi çözüm önerilerinin uygulanabilirliği ve kapsayıcılığı veya sürekliliği de yine geçim meselesinin geleceğine yönelik sorulara cevapların ipuçlarını sergileyebilir.

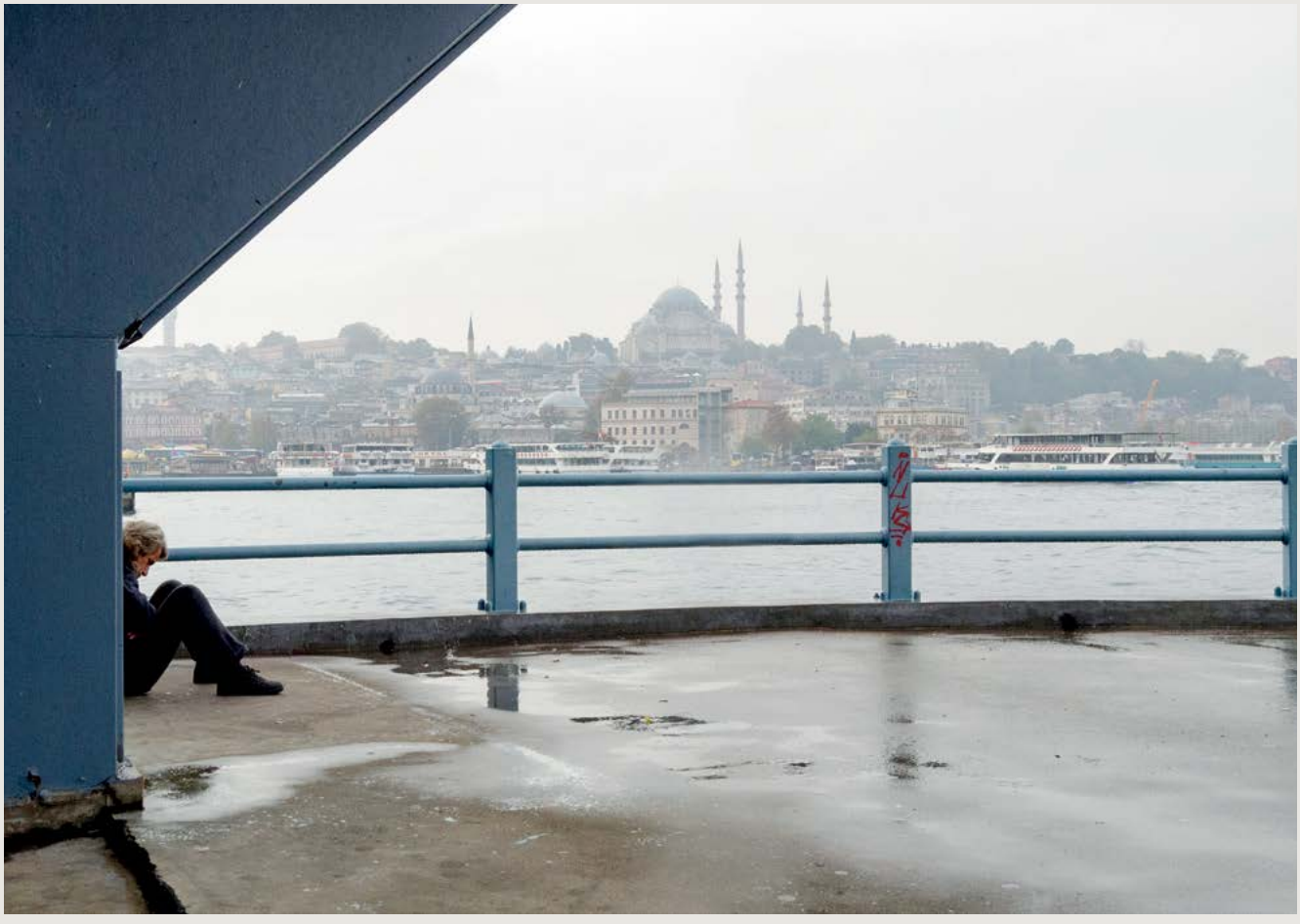
Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Kriz, Sürdürülebilirlik ve İhtiyaçlar Üzerine Kavramsal Bir Tartışma

İçinden geçmekte olduğumuz ekonomik buhranın yaşantımızı yeniden şekillendirmesi söz konusu. Bir yanda en zengin yüzde 1'in, biraz daha genişletecek olursak yüzde10'un tüketim kalıplarıyla yoksulların tüketim kalıplarına baktığımızda gördüğümüz uçurum toplum olarak bir arada yaşamanın kurallarını değiştiriyor. İstanbul gibi 16 milyonluk bir şehirde bu gerçeklik sokağa çıktığımız her an karşımızda. Orta sınıf için geçimin giderek imkânsızlaştığı, alt sınıflar içinse derinleşen bir açlık krizine dönüşen bu süreç yakın bir zamanda aşılabilecek gibi görünmüyor. Yaşamakta olduğumuz geçim sıkıntısını ve yoksullaşmayı daha iyi anlayabilmek için her iki durumun da temelinde yatan kriz, sürdürülebilirlik ve ihtiyaç kavramlarını Prof. Dr. Ayşe Buğra[1] ile konuştuk.

Söyleşi: Gökçe Yeniev [2]

Fotoğraf Tahir Akkurt

İçinde yaşadığımız dönem krizlerle birlikte düşünülüyor ve tanımlanıyor. Temelde ekonomik, ekolojik ve sosyal krizlerin devamlı kendini göstermesi ve yaşanan krizlerin şoklarla daha da derinleşmesi söz konusu. COVID-19 pandemisi ve hemen ardından gelen Rusya-Ukrayna Savaşı da bu krizlere eklemlendi. Türkiye'de enflasyon son 20 yılın zirvesinde. İlk aklıma gelen soru, bu olguları neden kriz diye adlandırıyoruz?

Ayşe Buğra · *Kriz* kavramını "istenmeyen durum" veya "kötüye gidiş" anlamında kullanmaktan kaçınmak lazım sanırım. Yoksulluk, eşitsizlik ve çevre tahribatı gibi ciddi sorunlar, uzun süreler boyunca bir toplumun veya genel olarak dünya düzeninin özellikleri olarak varlıklarını sürdürebilirler. Ama bir noktada, doğal afet, kıtlık, salgın, savaş gibi olağan dışı bir dış etken hayatın günlük akışını altüst ettiğinde, krizden söz etmeye başlarız. Kriz ortamı, ekonomik, toplumsal ve siyasi düzenin sorgulanmaya başlanmasına yol açabilen bir ortamdır. Bu ortamda "sürdürülebilirlik" tartışmaları değişik bir nitelik kazanır, bir şeylerin değişmesi gerektiği fikri güçlü bir biçimde ifade edilmeye başlanır ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yeni bir toplumsal ve ekonomik düzen, yeni birlikte yaşama modeli arayışları gündeme gelir. Bu yüzden de tarihin belirli dönemlerinde büyük krizlerin önemli dönüşümlere yol açtığı görülmüştür.

Bunun önemli bir örneği, 1930'lardaki büyük ekonomik bunalım, Avrupa'da faşizmin yükselişi ve İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu bir dizi krizin ardından yeni bir dünya düzeninin kuruluşudur. Gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesyen iktisat politikalarının ve refah devleti kurumlarının devreye girmesi, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ulusal kalkınmacı politikalar, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen bu yeni düzen içinde kapitalizmin devlet müdahalesinin dışlanmadığı, işsizlik, yoksulluk ve güvencesizliğin kabul edilmesi gereken olağan durumlar olarak görülmediği yeni bir biçim aldığına işaret eder.

Bir dizi krizin ardından ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalist düzenin, 20. yüzyıl sonu küreselleşme dinamikleri içinde sarsıldığını, *neoliberalizm* kavramıyla tanımladığımız bir kapitalist düzenin ortaya çıktığını biliyoruz. Önce COVID-19 salgını, sonra da Ukrayna Savaşı gibi büyük krizlerin ardından şimdi tartıştığımız şey, neoliberal kapitalizmin sürdürülebilirliği. Bu tartışmanın gerçekten yeni bir dönüşüme yol açıp açmayacağını, eğer bir dönüşüm yaşanırsa bunun niteliğinin ne olacağını göreceğiz.

***Devlet ve Piyasa Karşıtlığının Ötesinde - İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar* adlı kitabınızda da belirttiğiniz gibi, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesiyle, kişisel bir bolluk ve kitlesel bir sefaleti aynı anda deneyimliyoruz. Tam bu noktada, bu söyleşiyi, ihtiyaçlar üzerinden götürmek iyi bir fikir olabilir diye düşünüyorum. İhtiyaçların kimi zaman insan haklarının bir uzantısı olarak, kimi zamansa iktidarlar tarafından bir toplumsal denetim biçimi olarak yeniden tanımlandığını görüyoruz. Sizce ihtiyaçlar üzerine konuşmak, politik taleplerde bulunmak ve eşitsizliklere itiraz etmek için bir araç işlevi görür mü?**

İhtiyaçlar konusuna gelmeden önce, COVID-19 salgınının, salgının gerisindeki "eşitsizlik krizi"nin göz ardı edilemeyecek bir biçimde ortaya çıkmasına vesile olduğunu söylemek gerekiyor. Salgından önce de ülke içi ve ülkeler arası eşitsizliklerin varlığından ve yoksulluk sorunundan haberdardık. Sürdürülebilirlik tartışmaları da gündemdeydi. Ama salgın bu sorunların dünya nüfusunun çok geniş bir kesiminin çalışma ve yaşam koşullarını nasıl etkilediğini çok açık bir biçimde ortaya koydu. Güvencesiz çalışmanın ve çalışan yoksulluğunun ne kadar yaygın olduğu görüldü. Sosyal güvenlik, sağlık, eğitim ve sosyal bakım hizmetlerinin sorunları çok açık bir biçimde ortaya çıktı. Evsizlik sorununun yanı sıra, milyonlarca insanın nasıl konutlarda ve hangi koşullarda yaşadıklarını gördük.

İletişim teknolojilerinin böylesine gelişmiş olduğu bir ortamda, farklı ülkelerde yaşayan farklı sınıflardan insanların birbirlerinin yaşamlarından bu ölçüde haberdar olduğu bir dünyada, gördüklerimiz sürdürülebilirlik tartışmalarını epeyce farklı bir boyuta taşıdı. Ayrıca, gördüğümüz sorunlar sadece yoksul ülkeleri ve yoksul kesimleri etkileyen sorunlar değildi. Başka bir deyişle, yoksulluk sorununun, zengin ülkelerde yaşayanları da etkileyen, orta sınıf mensuplarını da kapsayan, gelir yetersizliğinin çok ötesinde ve çok boyutlu bir sorun olarak ele almak gerektiği iyice ortaya çıktı.

Sözünü ettiğiniz uçurum, gelir eşitsizliği ve tüketim kalıpları arasındaki farkların ötesinde, toplumun bütünlüğünü tehdit eden bir birlikte yaşama sorunu olarak görülebilir. Bazı insanlar servetlerine servet katarken bazılarının asgari yaşam koşullarını sürdürebilecek imkânlara sahip olmadıkları bir toplumu adil bir toplum olarak görmek imkânsız. Sosyal adalet sorunuyla sürdürülebilirlik sorununu da birbirinden ayrılmaz sorunlar olarak görmek doğru olacaktır.

Eğer sorun, dediğim gibi, birlikte yaşamak sorunuysa, bu soruna insan ihtiyaçlarından yola çıkarak yaklaşılabilir mi? Bu sorun "temel insan ihtiyaçları" karşılandığında çözülebilir mi? Bu temel ihtiyaçların ne olduğuna toplumsal ilişkiler bütününden bağımsız olarak karar verilebilir mi? Buna kim, nasıl karar verir? Eşitlik talebiyle temel ihtiyaçların karşılanması talebi ne ölçüde bağdaşır?

İhtiyaçların belirlenmediği bir dünyada sosyal olarak belirlenen haklardan bahsetmek mümkün müdür?

1970'lerde *temel ihtiyaçlar* kavramı etrafında yapılan tartışmalarda, aşırı yoksulluk sorunlarının yaşandığı Küresel Güney ülkelerinde sosyal hakları merkeze alan yaklaşımların gerçekçi olmayan beklentilere yol açacağı ve sosyal politika süreçlerine anlamlı bir katkı yapmayacağı öne sürülmüştü. Bu ülkelerde, temel geçim gereksinimleri üzerinde durulmasının, gelişmiş kapitalist ülkelerde refah devleti politikalarının merkezindeki sosyal hakları hayata geçirme çabasından daha yararlı olacağı düşünülüyordu. Ama bunun yanı sıra, temel insan ihtiyaçlarını tanımlamanın, ihtiyaçlar arasında bir hiyerarşi tespit edip kaynak dağıtımındaki önceliklerin ne olduğuna karar vermenin teknik olarak hiç kolay bir iş olmadığı da tartışılıyordu. İhtiyaç sübjektif bir kavram olduğu için de başkalarının ihtiyaçlarının ne olup olmadığına karar vermeye girişildiğinde ortaya bir dizi ciddi siyasi sorun çıkacağı da açıktı. Bu konu, gelişme alanındaki tartışmaların

dışında da tartışıldı. Mesela Ferenc Fehér, Ágnes Heller ve György Márkus gibi üç Macar düşünür, *İhtiyaçlar Üzerinde Diktatörlük (Dictatorship over Needs)* başlıklı bir kitap yayımlamış ve konuyu felsefi ve siyasi boyutlarıyla ele almışlardı.

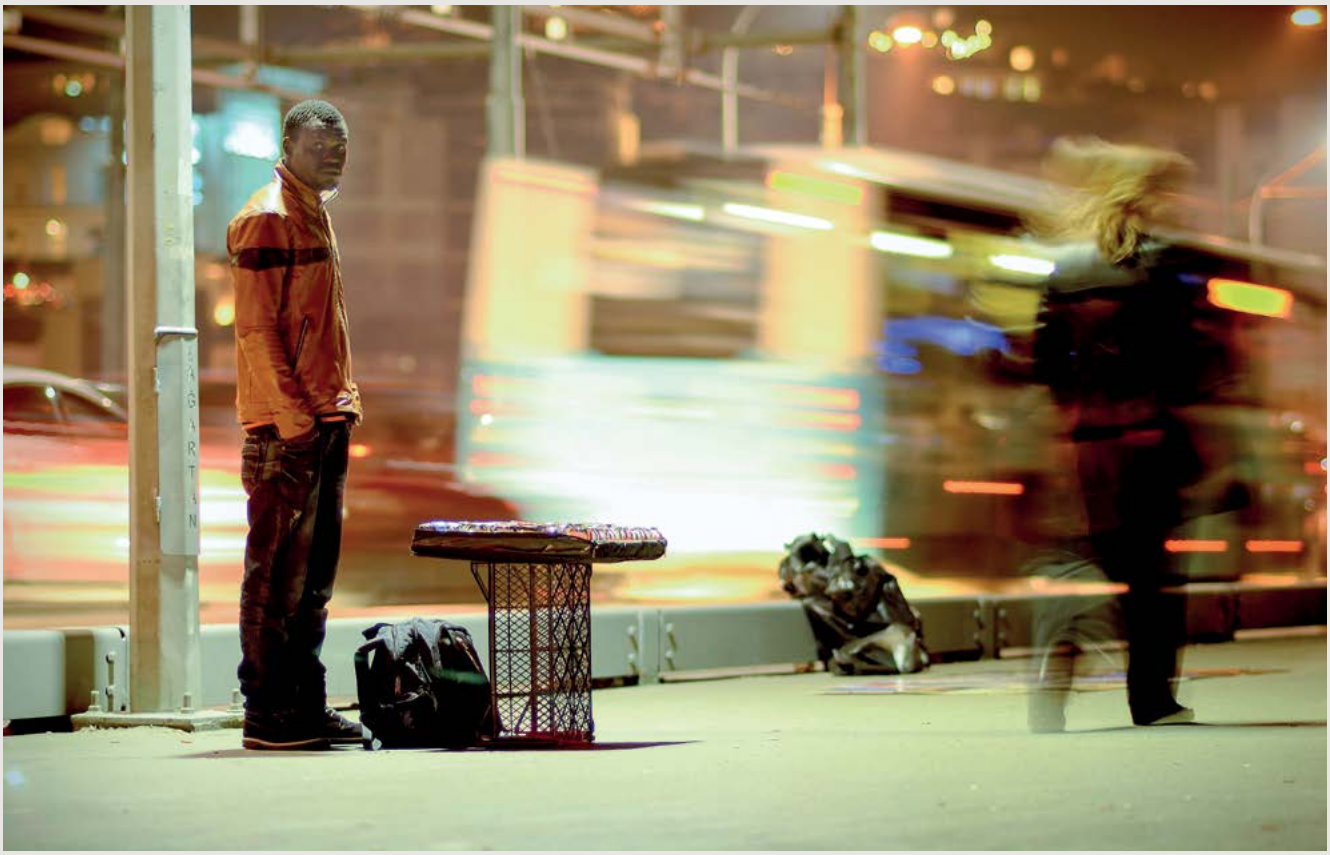
Sosyal politikayı, insan ihtiyaçlarının düzenlenmesi olarak düşünecek olursak, sosyal politika, ihtiyaçlar ve haklar arasındaki arasındaki ilişkiyi nasıl açıklarız?

Ben sosyal politikayı, insan ihtiyaçlarının düzenlenmesi olarak tanımlamıyorum. Sosyal politikanın, belirli bir toplumda insanların birlikte yaşama biçiminin nasıl tanımlandığıyla ilgili bir alan olduğunu düşünüyorum. Yoksulluk ve sosyal politika tarihi alanda ele alınan önemli konulardan biri. Bugün de elimizde yoksulluğu ihtiyaç kavramını kullanmadan tartışan çok önemli yaklaşımlar var.

Bunlardan biri de Amartya Sen'in geliştirdiği "yapabilirlikler" *(capabilities)* yaklaşımıdır. Sen, yapabilirlikler kavramını, "her rasyonel insanın kaçınmak isteyeceği açlık, sağlıksızlık, erken ölüm, eğitimsizlik, siyasi baskı gibi insana zarar veren ve her rasyonel insanın kaçınmak isteyeceği durumlara maruz kalmama özgürlüğü" olarak tanımlıyor. Bu çerçeve içinde yoksulluk bir "yapabilirlik yoksunluğu" olarak tanımlanıyor. Yapabilirlikler ile sadece gelir düzeyi ile sınırlı kalmayan, eğitim, sağlık gibi sosyal politika alanlarına, giderek siyasi rejimlerin demokratik olup olmadığına doğru da uzanan bir yoksulluk tartışmasına zemin hazırlanmış oluyor.

Amartya Sen'in, "yapabilirlikler"i özgürlük terimiyle tanımlayarak gelişme konusuna da özgürlük alanının genişlemesi bağlamında yaklaşmasının önemli etkileri oldu. Mesela Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 1990'dan itibaren yayınladığı "İnsani Gelişme Raporları" (Human Development Reports) bu etkiyi yansıtıyor. 1990'da yayınlanan ilk rapordan itibaren, eğitim, sağlık ve gelir göstergeleri temelinde hesaplanan temel insani gelişmişlik endeksi, daha sonra, genel olarak eşitsizlikler ve özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle veya siyasi özgürlüklerle ilgili göstergeleri dikkate alarak geliştirildi. Sen'in katkısının önemli bir yanı da gelir veya diğer imkânlarla yapabilirlikler arasında doğrusal bir ilişki olmadığını vurgulamasıydı, yani imkânların yapabilirliklere dönüşmesinde insanlar arasındaki farkların dikkate alınması gerektiği fikriydi. Mesela, aynı gelir veya aynı sosyal haklara sahip olmanın, engeli olan bir insanla engeli olmayan bir insan açısından aynı anlama gelmediğini göstermesiydi. Bu, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin daha açık bir biçimde görülmesine de yol açtı. Bazı Güney ve Doğu Asya ülkelerinin nüfusunda kadın/erkek oranlarının dünya ortalamasından çok daha düşük olduğuna bakarak yazdığı *100 Milyondan Fazla Kayıp Kadın* başlıklı makalesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, gelir düzeyinden bağımsız olarak, yaşam özgürlüğünü tehdit edebildiğini gösterdi.

Biraz daha sonraki bir aşamada, Avrupa'da "sosyal dışlanma" kavramı etrafında gelişen yaklaşımlar önem kazandı. Avrupa yoksullukla mücadele programlarında, yoksullar "sahip oldukları maddi, kültürel ve sosyal

Fotoğraflar Bekir Dindar

kaynaklar içinde, yaşadıkları toplumun asgari yaşam biçimini sürdürmelerine yetmeyecek kadar kısıtlı olan insanlar" şeklinde tanımlanmaya başlandı. Yoksulluğu sosyal dışlanma olarak tanımlayan bu yaklaşımın önemli bir özelliği, gelir bölüşümünü de içermesi. Ülkenin ortanca gelirinin %50'sinden veya %60'ından düşük bir gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanıyor. Ama bunun yanı sıra, düzenli bir işi ve istihdamla bağlantılı sosyal güvenlik hakları olmayan kesimler de kapsanıyor. Ayrıca, sosyal dışlanma, hem bireylerin hem de etnik veya toplumsal cinsiyet gruplarının özelliklerinden kaynaklanan, bazı yerleşim bölgelerinde belirginleşen, göçmen işçileri özellikle tehdit eden bir sorun olarak tanımlanıyor.

Sosyal dışlanma yaklaşımı, Avrupa'da ortaya çıkan ve yaygın olarak kullanılan bir yaklaşım olmakla birlikte, özellikle Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) önayak olduğu projelerle gelişmekte olan ülkelerle ilgili çalışmalarda da ilgi görmeye başladı. Aslında hem sosyal dışlanma yaklaşımı hem de Amartya Sen'in yapabilirlikler yaklaşımının yoksulluk çalışmalarının Küresel Güney-Küresel Kuzey veya gelişmiş ülkeler-gelişmekte olan ülkeler ayrımlarının ötesinde, gelişme çalışmalarıyla ve refah devleti politikalarıyla ilgili araştırmaları birleştiren bir sosyal politika alanı açan yaklaşımlar olduğu söylenebilir.

Sözünü ettiğiniz bu yaklaşımların yanı sıra, ihtiyaç kavramı bugünkü kriz ortamında yapılan tartışmalara ne getirebilir?

Temel ihtiyaçlar kavramının teknik, siyasi ve felsefi sorunları tartışılırken, haklarla ihtiyaçları bir arada düşünmenin yararlı olabileceğini düşünenler de oldu. Mesela, temel ihtiyaçlardan söz edilmesinin hak taleplerine yasal bir statü ve siyasi meşruiyet sağlayabileceği öne sürüldü. Son yıllarda Ian Gough, sosyal hakları *evrensel temel ihtiyaçlar* kavramına gönderme yaparak tartışmaya açtı. Bu tartışmada, insanların her insana zarar veren durumlara düşmemek, topluma katılmak ve yaşamlarıyla ilgili rasyonel ve eleştirel değerlendirmeler yapabilmek için karşılanması gereken ihtiyaçları olduğunu vurguladı. Farklı toplumsal ortamlarda hem uzmanların hem de ihtiyaç sahibi bireylerin katılımıyla, ihtiyaçların karşılanmasına yönelik somut gereksinimlerin tespit edilebileceği, bunun da haklar ve kolektif sorumlulukların belirlenmesine zemin oluşturan bir ahlaki diyalog oluşturulmasında kullanılabileceğini belirtti. Bu doğrultuda geliştirdiği "evrensel temel hizmetler" *(universal basic services)* yaklaşımı bugün çok ilgi gören bir yaklaşım.

Bence, "evrensel temel hizmetler", "yapabilirlikler" ve "sosyal dışlanma" yaklaşımlarını alternatif paradigmalar olarak görmek yerine, bu yaklaşımların birbirini tamamlayarak günümüzün sorunlarını daha iyi anlayıp değerlendirmemize yardımcı olabileceklerini düşünmek daha yararlı olabilir.

Notlar

1 Emeritus Prof., Sosyal Politika Forumu, Boğaziçi Üniversitesi

2 Sosyal Politika Yüksek Lisans Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi

Kentlerde Ağırlaşan Geçim Sancısı
Ne Değişti?

Ülkenin yerleşim yeri, bölgesi, hatta emeğiyle geçinen toplumsal kesimi fark etmeksizin yurttaşların çoğunluğu ekonomik krizin ağırlaşan koşullarıyla yüzleşse de İstanbul gibi kentlerin sakinlerinin bu şartları deneyimleme şeklinin farklılaştığını belki de sayılara bakmadan, gözlemlerimizle ve deneyimlerimizle doğrulayabiliriz. Yine de bu noktaya gelişin bir izleğini, dönüm noktalarını ortaya koymakta yarar var.

Mustafa Sönmez*

* İktisatçı, Yazar

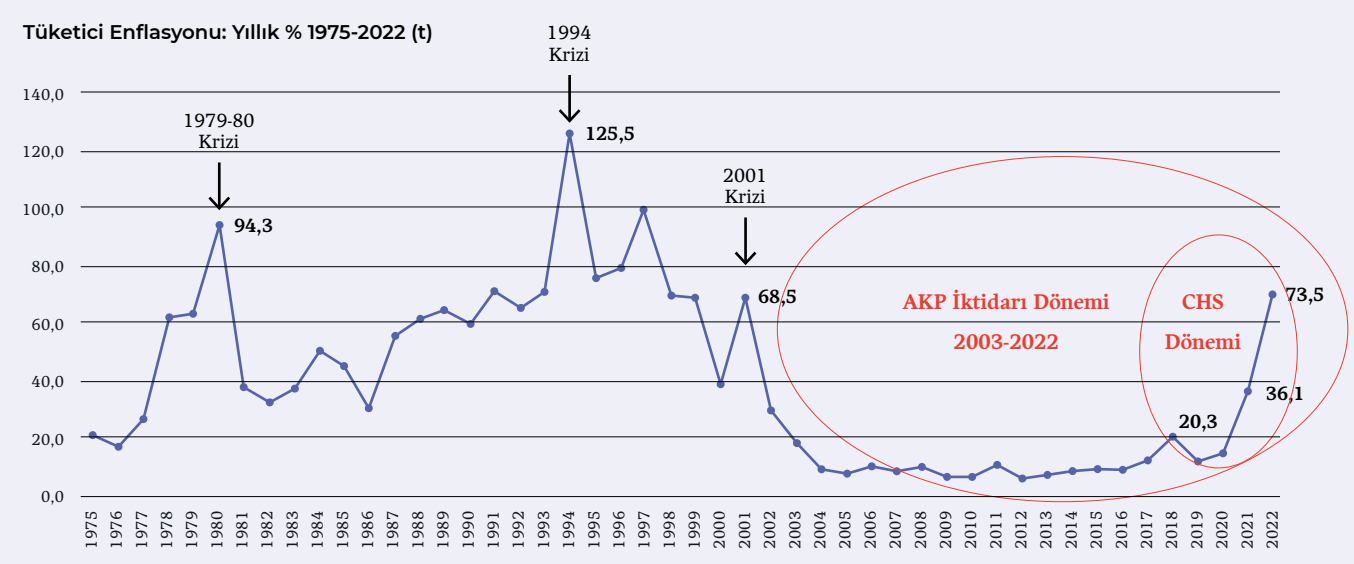
Bugünlerde yeniden yükselen enflasyonist konjonktürün öncesinde, Türkiye en son yüksek enflasyon ve onun yol açtığı ekonomik ve siyasi altüst oluşu, derin geçim sancısını 2000'lerin başında, iktisat tarihimizde 2001 krizi olarak bilinen kırılma yılında yaşadı.

Türkiye toplumu, özellikle büyükşehir sakinleri, 2021'in sonlarına doğru baş gösteren ve 2022'de iyice hissedilen derin bir geçim şikâyeti içinde. Her dönem, gelirin yetersizliği nedeniyle bazı ihtiyaçların karşılanamadığından şikâyetçi olunur. Bu şikâyetler, özellikle alt ve alt-orta gelir gruplarında kroniktir. Ama sözü edilen geçim sancısı bazı ihtiyaçlardan temel ihtiyaçlara ve bazı dar gelirli kesimlerden toplumun orta sınıfına, hatta üst-orta kesimlere genişlemiş durumda. Bunun nedeni tabi ki yaklaşık 20 yıldır yaşanmamış bir enflasyonun 2021 sonu ve 2022'de hızla tırmanmaya başlaması ve gelirlerin çok üstüne çıkması. Bu yükselen enflasyon karşısında ücret, maaş, emekli geliri ve serbest çalışan geliri gibi kent nüfusunun ağırlığını oluşturan kesimlerin gelirleri, ağır reel gelir kayıpları yaşadı. Bunun sonucu yaşanan büyük "geçim sancısı", kent gündeminin ilk sırasında yer almaya devam ediyor.

Geçmişe Dönüş?

Yüksek enflasyon içinde geçim ve yaşama çabası, Türkiye'nin özellikle 1970'lerin ikinci yarısından 2000 başlarına kadar mecbur bırakıldığı bir serüven. Her alt dönemin kendine özgü şartları enflasyonun yükselişine etki etmekle beraber, özellikle yaşanan kamu açıkları ve bu açıkların emisyon ile karşılanma yoluna gidilmesi, enflasyonun kronik hâle gelmesinde etkili oldu.

Zaman zaman üç haneye kadar çıkan enflasyon, önemli bir istikrarsızlık kaynağı olurken, iç tasarrufları yetersiz Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu dış yatırımcıları çekmenin önünde de bir tıkaç halini aldı. Bu da istikrarlı bir büyüme, yeterli istihdam içeren konjonktürlerin yaşanmasını önledi. Enflasyon karşısında gelirleri yeterince artamayanlar yoksullaştı, bugünkü kadar gerilememiş olan sendikal örgütlenme sayesinde kısmî telafi yolları bulundu. Çoğu kez de iktidarlar, seçim düzlemlerinde enflasyonla yaşanan yoksullaşmayı göreli olarak telafi edecek maaş artışları, tarım destekleme programları vb. maliye önlemleriyle, geçici pansumanlarla durumu idare ettiler. Ama yine de Türkiye'nin 1970'lerden 2000'lere siyasi altüst oluşlarında, istikrarsız iktidar deneyimlerinde enflasyonun önemli bir etkisi oldu; enflasyon ateşini düşüremeyen, onun yol açtığı eşitsizliklerle yeterince mücadele edemeyen iktidarlar, ilk seçimde tasfiye oldular, göreli yoksullaşma yaşayan seçmenler sandıkta enflasyon karşısında önlem geliştirememiş, yoksullaşmalarından sorumlu gördükleri siyasi partileri hızla tasfiye ettiler.

Şekil 1. Yıllık Tüketici Enflasyonu, 1975-2022 (Yüzde)[7]

2001 Krizi ve Sonrası

Bugünlerde yeniden yükselen enflasyonist konjonktürün öncesinde, Türkiye en son yüksek enflasyon ve onun yol açtığı ekonomik ve siyasi altüst oluşu, derin geçim sancısını 2000'lerin başında, iktisat tarihimizde 2001 krizi olarak bilinen kırılma yılında yaşadı. Yıllığı yüzde 68,5'e vuran 2001 tüketici enflasyonuna ağır bir küçülme ve işsizlik eşlik etti. Sonuçta, derinleşen gelir eşitsizliği hoşnutsuzlukları hızla tırmandırdı.[1]

Hızlı dolarizasyon ve döviz kurundaki sert artışların felç ettiği ekonomiyi yeniden rayına oturtmak için, 1950'lerden beri alışılan yol denendi ve Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) finans desteği, onun önerdiği "acı reçete"yi kabullenme şartı ile alınarak dağılan ekonomik yapı toparlanmaya çalışıldı. Özü, merkezi bütçe, sosyal güvenlik sistemi, kamu iktisadi teşebbüsleri, tarım destekleme politikaları ve yerel yönetimlerden oluşan kamu kesiminin açıklarını daraltmak, bunlarla ilgili yapısal kısıtlamalara, tasfiyelere, özelleştirmelere gitmek olan acı reçete, sonuçta, sert bir talep daralmasına ve fiyat artışlarının yavaşlamasına imkân verdi ama siyasi olarak da bu reçete, toplumsal sınıflar arasında adilce dağıtılmadığı için ağır bir seçmen tepkisine yol açtı. 3 Kasım 2002'de yapılan erken seçimlerde 2001 krizinin ve onarımının sorumlusu koalisyon iktidarını, onu oluşturan dört siyasi partiyi seçmen cezalandırdı; yüzde 10'luk seçim barajını geçemeyen bu partiler meclise giremediler.[2]

AKP'nin Şansı

3 Kasım 2002 seçimlerinde yüzde 34 oy almasına karşın, tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 2001 krizine karşı IMF iş birliği ile onarıma alınan ekonomiyi, bakımdan çıkmış şekilde devraldı ve şanslı bir başlangıç yaptı. Kamu açıklarını daraltacak, özelleştirmelerle kamu gelirlerini artıracak bir dizi düzenleme yapılmıştı ve bunlar, fiyatları hızla aşağı çekecekti. Nitekim 2001'de yıllığı yüzde 68,5 olan tüketici enflasyonu, 2002'de yüzde 30'a, 2004'te yüzde 18'e, sonraki yıllarda da tek haneye düştü.

İklim, toprakla ve hayvancılıkla geçinmekte güçlük çeken kesimlerin kentlere göçünü daha da kamçıladı. Tarım işçileri inşaat işçilerine dönüşürken, köylere geri dönüşün köprüleri de yakıldı. Bu, özellikle 2020'li yıllarda yeni kentlilerin pişmanlık duyacakları bir tercih olarak dikkat çekecektir.

2002 sonrası enflasyondaki düşüşte, kamu açıklarını daraltıcı maliye önlemleri kadar, izlenen para politikaları da etkili oldu. Özellikle dış dünyadaki genişlemeci para politikalarının etkisiyle Türkiye'ye hem doğrudan hem portföy yatırım biçimindeki yabancı kaynak girişi, döviz fiyatını düşürdü ve düşük kur, ekonomiyi büyüten sonuçlarla düşük enflasyonda etkili oldu. 2002-2010 arası dönemde dolar/lira küçük dalgalanmalarla 1,50 lira basamağında neredeyse sabit kaldı. Düşük kur, ithalatı cazip kıldı ve mal arzı cephesinde sorun yaşanmadı. Bu da fiyatların düşük seyrinde etkili oldu. Düşük kurla büyüme ve istihdam göreli olarak yüksek seyretti, kamu maliyesi olumlu gelişti. Sosyal yardım bütçelerine imkân doğdu. Bütün bunlar, geçim sorununu yumuşattı. Gelir paylaşımındaki uçurum biraz olsun daraldı.

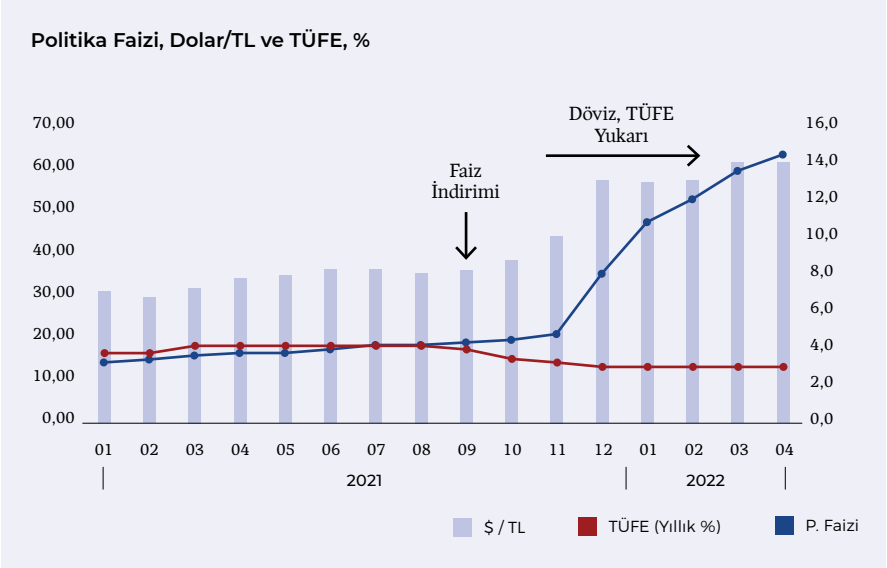
Bunların yanı sıra iktidarın özendirdiği "krediye erişim" kolaylığı, geçim sorununda yeni bir destek gibi görüldü. Düşük enflasyon ortamının faizleri ile borçlanma, birçok hane halkı için erişilebilir ve kullanılabilir oldu. Konut, otomobil, ihtiyaç kredileri, kredi kartı üstünden borçlanmalar giderek arttı ve toplam kredilerin dörtte biri boyutuna çıktı. Düşük kur, düşük faiz, düşük enflasyon ikliminde bu borçlanmalarla hanenin ihtiyaçlarını karşılamak daha kolaymış gibi geldi. Bu iklim, tarımla ve hayvancılıkla geçinmekte güçlük çeken kesimlerin kentlere göçünü daha da kamçıladı. Tarım işçileri, inşaat işçilerine dönüşürken, köylere geri dönüşün köprüleri de yakıldı. Bu, özellikle 2020'li yıllarda yeni kentlilerin pişmanlık duyacakları bir tercih olarak dikkat çekecektir.

Ters Dönen Şemsiye

AKP iktidarında geçim sorununu hafiflemiş gösteren bu "tatlı hayat" dönemi, 2013'e kadar sürdü ve bu yıldan itibaren şemsiye ters döndü.[3] Yurt dışında faizler arttı, Türkiye'nin göstergeleri yabancılar açısından riskli bulunmaya başladı. Dış kaynak girişi zayıfladı, döviz tırmanırken bunu denetlemek için Merkez Bankası faizleri zaman zaman artırdı. Büyüme tempo kaybetti, işsizlik arttı. Beliren güvensizlikle birlikte TL'den uzaklaşıp dövize sığınma eğilimi de tırmandı. Bütün bunlar 2013 öncesi iklimin bahardan güze evirilmesine yol açtı. 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimi, 2015 genel seçimi, 2017 Anayasa referandumu ve 2018 Cumhurbaşkanlığı ve genel seçimlerini alabilmek için ekonomiyi hep basamak olarak kullanan ve riskleri büyüten AKP, 2018 sonrasında, "tek adam dönemi" olarak adlandırılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde, hata üstüne hata yaptı. Kırılgan ekonomik yapıda, "Rahip Brunson" sürtüşmesi ile tırmanan döviz kuru, beraberinde öncü enflasyonu getirdi ve 2018 yılında, 2002'den beri yaşanmayan yüzde 20'lik enflasyon yaşandı.

Yurt dışında faizler arttı, Türkiye'nin göstergeleri yabancılar açısından riskli bulunmaya başladı. Dış kaynak girişi zayıfladı, döviz tırmanırken bunu denetlemek için Merkez Bankası faizleri zaman zaman artırdı. Büyüme tempo kaybetti, işsizlik arttı. Beliren güvensizlikle birlikte TL'den uzaklaşıp dövize sığınma eğilimi de tırmandı.

2019'da daha hızlı enflasyon tırmanışına yol açabilecek döviz fiyatı artışını bastırmak için Merkez Bankası'nın 128 milyar dolarlık rezervi piyasaya sürülerek eritildi ve bir cephane böyle ziyan edildi. Ekonomik büyüme yıllık yüzde 1-2 temposuna gerilerken toplumda liraya güvensizlik arttı ve döviz her an atağa geçme tehdidi savurur hâle geldi. Bu da enflasyona kaynaklık edecekti.

Şekil 1. Politika Faizi, Dolar/Lira ve TÜFE (Yüzde), Yıllık[8]

Pandemi yılında yaşanan küçülmeyle göreli faiz artışıyla enflasyon dizginlense de faiz artışına Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın alerjisi vardı ve erkene almak istediği 2023 seçimleri için büyüme, istihdam ve canlılık üstünden seçmen desteği beklentisi içindeydi. Erdoğan, 2021 Mart'ında Merkez Bankası ve Hazine ve Maliye Bakanlığı atamaları ile inisiyatifini artırdı ve Eylül 2021'de, enflasyon yükselme eğilimindeyken ve yüzde 20'ye yaklaşmışken Merkez Bankası'na politika faizlerini indirme komutu verdi. Dört ayda 5 puan inişle yüzde 14'e indirilen politika faizleriyle birlikte, tasarruf sahiplerinin liradan kaçması ve dövize yönelişi hızlandı ve dolar fiyatı 20 Aralık 2021'de 18 lirayı görürken 2021 yıllık enflasyonu da yüzde 36 olarak gerçekleşti.[4] Artık yeni bir enflasyon dönemi başladı. Bununla beraber geçim sorunu çığ gibi büyümeye başladı.

Pandemi, Yüksek Enflasyon ve Geçim

2021-2022 dönemi geçim krizinin, 2020 ve 2021 boyunca süren pandeminin zor şartlarının arkasından gelmesi, kent hanehalklarının üstündeki geçim basıncını daha da artırdı. Pandemide birçok birey ayrıca gelir kaybına uğradı. Bazı işyerlerinde, özellikle hizmet kesiminde, kapanmalar yaşandı. Bu durum, çoğu kişinin işini kısmen ya da tamamen kaybetmesine yol açtı. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2019'da yüzde 13,7 olan ve iş arayan 4,5 milyon işsizi kapsayan dar tanımlı işsizlik 2020'de işgücünün evlere çekilmesiyle azaldı; iş arayan işsiz sayısı 4 milyon, işsizlik oranı da yüzde 13,1 olarak görünüyordu. İşsiz olup da iş aramaktan yılmış kesimleri de kapsayan "geniş tanımlı işsizlik" ise 2019'da yüzde 19,1 iken 2020'de yüzde 25,4'e çıktı. Geniş tanımlı işsiz sayısı 8,7 milyon gibi ürkütücü bir sayıya ulaştı.[5]

Bütün dünyada pandeminin yol açtığı bu mağduriyet, özellikle gelişmiş ülkelerde kamu maliyesinin imkânları zorlanarak devlet tarafından, doğrudan gelir transferleriyle giderilmeye çalışıldı. Türkiye'de ise kamu maliyesi açığı vermeme kaygısıyla pandemi mağdurlarına devlet yardımları oldukça düşük kaldı.

2021 başlarında, iktidar, pandemi riski pek azalmamasına karşın, ekonomiyi açtı ve 2020 yılında yüzde 1,5 ancak büyüyebilmiş gayrisafi yurt içi hasılayı yükseltmek üzere, üretim-yatırım ortamını canlandıracak önlemler aldı. Pandemi sonrası açılma, ertelenmiş talebi canlandırdı, yanı sıra dış talep arttı ve böylece hem içeriden hem dışarıdan gelen taleple 2021 büyümesi, 2020'nin düşük bazı nedeniyle de yüzde 11'i buldu. Bu "flaş büyüme"de, pandemide ertelenmiş talebin zincirinden boşalması kadar, yükselen enflasyon karşısında mala hücum, stoklama eğilimleri de etkili oldu. Bu canlı talep, fiyatları daha da tetikledi ve tüketici enflasyonunun yıllığı 2022 Ocak ayında yüzde 49'a yaklaşırken Mart ayında yüzde 61'i, Mayıs ayında ise yüzde 73,5'i buldu. Peki, bu dehşetli sıçrama karşısında gelirlere ne oldu?

Reel Gelirlerde Erime ve Servet Transferi

2021 biterken yeniden belirlenen asgari ücret, memur maaşları, emekli aylıkları, yükselen enflasyon karşısında 2022'nin ilk üç ayında hızla aşındılar.[6] Çalışan gelirlerinin temel göstergesi olan asgari ücretin neti 2021 yılında 2 bin 825 liraydı. Yeni asgari ücretin neti 2022 için 4 bin 253 lira olarak açıklandı. Bu, yüzde 50,5'lik bir artış demekti. Ücretli nüfusun 10 milyonu asgari ücret ve asgari ücret komşuluğundakilerden oluşuyor. Yüzde 50,5'lik zamla asgari ücret ancak iki ay, ocak ve şubat aylarında, tüketici enflasyonun üstünde kaldı, ama mart ayında enflasyonun 1 puan altına düşüldü.

Sayıları 3 milyonu bulan memurlar ve emekli kesimin omurgasını oluşturan 6 milyon işçi emeklisinin reel gelirleri de düştü. İşçi emeklilerinin Temmuz 2021'de ortalama gelirleri 2 bin 599 liraydı. Bu ortalama maaş, 2022 Ocak ayında 3 bin 252 liraya çıkarılarak yüzde 25 artırıldı. Bu, altı aylık enflasyona denk bir ayarlamaydı. Ne var ki mart ayına gelindiğinde sekiz ayda tüketici enflasyonu yüzde 51,4 artmışken emekli maaşlarındaki artışın yüzde 25,5'ta kaldığı, dolayısıyla önemli bir reel gelir kaybı yaşandığı görüldü. Sayıları 3 milyonu bulan ve asgari ücretin yüzde 57 üstünde aylık ortalama maaşı olan memurlar da enflasyon mağduru oldu. Temmuz 2021'de 5 bin 57 lira olan ortalama memur aylığına ocak ayı itibarıyla altı aylık enflasyon farkı ve büyümeden refah payı eklendi ve yüzde 32 zam yapıldı. Böylece memurların maaş ortalaması aylık 6 bin 674 lira oldu. Ne var ki memurlar, özellikle şubat ayından itibaren aldıkları zammın enflasyon karşısında geride kaldığını gördüler. Memur kitlesi, maaşların yeniden belirleneceği temmuz ayına kadar enflasyon karşısında ciddi reel gelir kaybına katlanmak durumunda kalacak. Özetle, enflasyon yangını, hayatlarını işgüçleriyle kazanan işçileri, memurları ağır bir biçimde mağdur etmeye başlamış görünüyor. Aynı şey emekli gelirleri için de geçerli. Bu durumun, yıl içinde düzenleme yapılmaz ise yıl sonunda önemli bir gelir aşınması anlamına geleceği açık. Enflasyon karşısında reel gelir kaybına uğrayanlar arasında tarımsal kesim de var. Tarım üreticilerinin fiyatları sanayicilere ait üretici fiyatları (Yİ-ÜFE) karşısında çok geride kaldı. Mart ayı itibarıyla tarım üreticileri fiyatlarını yıllık yüzde 84 artırabilirlerken sanayicilerin fiyatları yüzde 115 arttı. Bu da tarımdan sanayiye net bir gelir transferinin olduğuna işaret ediyor.

Enflasyon ikliminde önemli bir kesim reel gelir kaybı yaşarken bir kesim ise kazanıyor, reel gelirleri artıyor. Bunlar, bankalar ve büyük şirketler. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu verilerine göre 2021'in ilk iki ayında 9,2 milyar lira olan bankaların net dönem kârı, 2022'nin ilk iki ayında yüzde 323 artışla 39 milyar liraya yükseldi. 2021'in ilk iki ayında yüzde 1,52 olan dönem net kârının özkaynağa oranı, bu yılın aynı döneminde yüzde 5,22'ye yükseldi. Yıllık olarak bakıldığında ise özkaynak kârlılığı, eğilim olarak, yüzde 9,12'den yüzde 31,32'ye yükseldi.

Enflasyon ikliminde önemli bir kesim reel gelir kaybı yaşarken bir kesim ise kazanıyor, reel gelirleri artıyor. Bunlar, bankalar ve büyük şirketler.

Merkez Bankası'nın politika faizi yüzde 14'te tutulurken bankalar yüzde 16-17 ile lira mevduat toplayıp yüzde 25'in üzerinde faizle kredi verdiler. Kur korumalı mevduat uygulamasında faiz tavanı yüzde 17'de sınırlanınca bankalara düşük maliyetli lira kaynak elde etme imkânı doğdu. Bankalar Hazine'ye yıllık yüzde 25 dolayında faizle verdikleri borç karşılığında gelirlerini hızla artırdılar. Hazine'nin TÜFE endeksli tahvilleri, bankalara büyük kazanç kapısı oldu. Bankaların menkul değerlerden aldığı faiz 2021'in ilk iki ayında 15,6 milyar lirayken bu yılın aynı döneminde 41,4 milyar liraya yükseldi. Bankaların yanı sıra büyük şirketlerin oluşturduğu kesim de kârlılıktan yana iyi durumdalar. Anadolu Ajansı'nın bir araştırmasına göre 2021'de gayrimenkul yatırım ortaklığı altında işlem gören şirketlerin kârı yaklaşık 7 kat arttı. Kimya, petrol, plastik şirketlerinin kârı da yaklaşık 7 kat arttı. Elektrik sektörüne dâhil şirketlerin kârı 6 kat, metal ana sanayi sektörüne dâhil şirketlerin kârı da 4,5 kat yükseldi. İnsafsız bir gelir transferinin gözlendiği bu konjonktürde aileleriyle birlikte önemli bir seçmen kitlesini temsil eden gelir kaybeden kesimin geçim sancıları, 2023 Haziran'ına giderken oy tercihinde en önemli yeri tutacağa benzer.

Notlar

1 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, "2003. Yetmiş Birinci Hesap Yılı Hakkında Banka Meclisi'nce Hazırlanan Faaliyet Raporu Biilanço, Kâr ve Zarar Hesabı".

2 Türkiye İstatistik Kurumu (2002), "Milletvekili Seçim İstatistikleri".

3 Sönmez, M. (2015), "Ak Faşizmin İnşaat İskelesi", NotaBene Yayınları, Ankara.

4 Sönmez, M. (4 Ocak 2022). "Enflasyondan Büyüğü Yok: %36", Al-Monitor, 4 Ocak, https://www.al-monitor.com/tr/originals/2022/01/turkish-inflation-hits-highest-level-under-erdogan-rule.

5 Türkiye İstatistik Kurumu (2021), "İşgücü İstatistikleri".

6 Sönmez, M. (20 Nisan 2022), "Enflasyon İkliminde İnsafsız Gelir Transferi", Al-Monitor, 20 Nisan, https://www.al-monitor.com/tr/originals/2022/04/inflation-storm-worsens-turkeys-income-distribution-gap.

7 Türkiye İstatistik Kurumu veritabanı kullanılmıştır. 1975-87 dönemi için Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 1978-79=100, 1987-1994 dönemi için DİE 1987=100, 1995-2003 dönemi için DİE 1994=100, 2004-2022 dönemi için TÜİK 2003=100 bazlı endeksler kullanılmıştır. 2022 yılı tahminidir. "T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler"; https://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540022281701-91516a32-b476. (CHS: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi)

8 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası veritabanı.

İstanbul'un Kriz Rotası: 11 Adımda* Geçim ve Dayanışma

Ekonomik öngörüler ve enflasyon oranlarının ötesinde, bugün herkes "yeni" bir şey yaşandığı konusunda mutabık. Bundan bir süre önce, hepimizin hayatına basit ama bir o kadar güçlü bir soru düştü: Neler oluyor? Bu soruya yanıt vermek için İstanbul Planlama Ajansı tarafından yürütülen "Ekonomik Krizin Kıskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma" araştırması İstanbul'un en yoksul 11 mahallesindeki gözlemleri, çözülen dayanışma mekanizmalarını ve İstanbul'da hayatta kalma stratejilerini ortaya koyuyor.

Şehide Zehra Keleş[·]

[·] Sosyal Politikalar Merkezi, İstanbul Planlama Ajansı

"Ekonomik Krizin Kıskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma" araştırması ile ekonomik krizin İstanbul'un farklı mahallelerinde ve kentteki farklı yoksulluk profilleri açısından nasıl yaşandığına dair ilk fotoğrafı çektik.

Türkiye'yi dünyanın bir parçası kılan ilk kapitalist kriz olarak tanımlanan 2001 krizi[1], ekonomik krizlerin toplumlarda inşa edilen "birlik ve beraberlik" anlatısının da altını oyduğunu göstermişti. Ayşe Buğra krizlerin toplumsal çimentoyu nasıl aşındırdığını o günlerde şu sözlerle anlatmıştı:

"İnsanların sadece yakınlarına güvendikleri bu dünyanın, aynı zamanda insanların kendilerini yalnız yakınlarına karşı sorumlu hissettikleri, epeyce bencil ve epeyce acımasız bir dünya olması da beklenebilir."[2]

Türkiye 2018 yılından itibaren uzun ve yapışkan bir ekonomik krizin daha içerisinden geçiyor. Bu kriz modeli, safhalar hâlinde devam eden ve her safhası bir öncekinden daha ağır seyreden bir yapıya sahip.[3] Döviz kurundaki dalgalanmanın önüne geçmek için Aralık ayında açıklanan "Yeni Ekonomi Modeli" ile kısmen kur düşüşü yaşansa da, hayata geçirilen kur korumalı mevduat programı Dr. Nesrin Nas'ın deyişiyle "enflasyonist" bir program.[4] Dolayısıyla, bu sistemin kontrolden çıkması hâlinde ve/veya olası bir büyük kur şokunda, kamu maliyesinin ağır bir darbe yiyeceği rahatlıkla öngörülebilir. TÜİK verilerine göre enflasyon mayıs ayında bir önceki aya göre yüzde 2,98 artışla, yıllık 73,5'e ulaştı.[5] Enflasyon Araştırma Grubu ise aynı ay için yüzde 5,46'lık bir enflasyon oranı hesapladı ve yıllık enflasyonun yüzde 160'ı aştığını açıkladı[6].

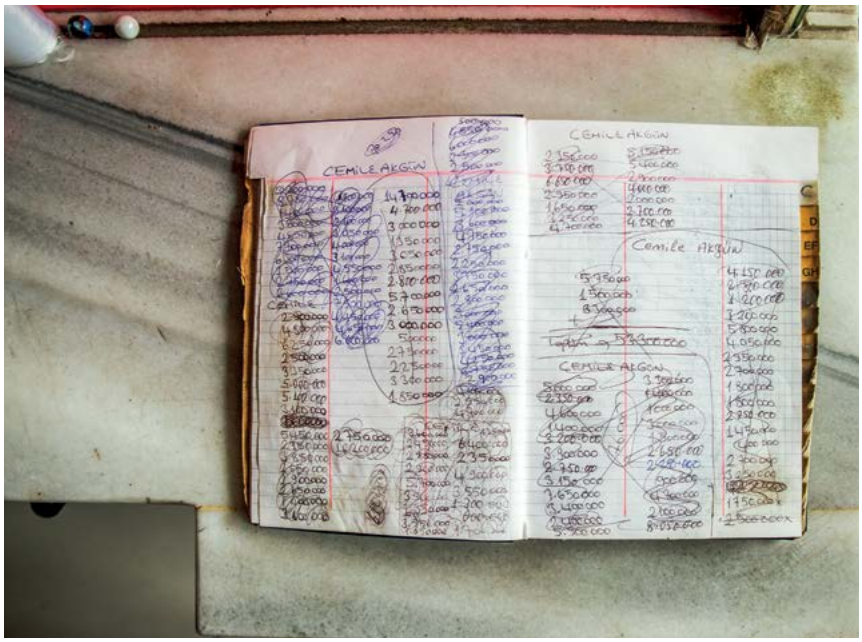
Tüm öngörüler ve rakamların ötesinde, bugün herkes "yeni" bir şey yaşandığı konusunda mutabık. Bundan bir süre önce, hepimizin hayatına basit ama bir o kadar güçlü bir soru düştü: Neler oluyor? Hemen hemen herkes market, pazar, çarşı, kasap fiyatlarını konuşur oldu. Bir kafeye oturup gözlerinizi kapatıp etraftan gelen uğultuyu dinlediğinizde, kulağınıza gelen o gürültünün içerisinden "zam" kelimesini, havada uçuşan fiyatları ve kitlesel şaşkınlığı çok net bir şekilde ayırt edebilirsiniz. Pek çok ürün görülmemiş fiyatlarda satılmaya başladı, etiketler günbegün değişti, sıradan vatandaş için en sıcak gündem döviz kuru, yüksek enflasyon ve zamlar oldu. Diğer yandan, sosyal medyada ve WhatsApp

* 1. Avcılar Yeşilkent Mahallesi, 2. Küçükçekmece Kanarya Mahallesi, 3. Bahçelievler Zafer Mahallesi, 4. Başakşehir Güvercintepe Mahallesi, 5. Sultangazi Esentepe Mahallesi, 6. Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi, 7. Maltepe Fındıklı Mahallesi, 8. Arnavutköy Anadolu Mahallesi, 9. Bağcılar Demirkapı Mahallesi, 10. Pendik Kavakpınar Mahallesi, 11. Çekmeköy Nişantepe Mahallesi

gruplarında "bulunamayan", satın alınmasına kota konan ve "çalınmaması" için alarm takılan ürünlerin dizildiği market raflarının görselleri dolaşmaya başladı. Tam da o günlerde, kitlesel şaşkınlığın orta yerinde durup, "Neler oluyor?" sorusuna cevap aramak üzere oldukça kapsamlı bir saha araştırması için İstanbul'u arşınlamaya karar verdik.

Aralık 2021-Şubat 2022 tarihleri arasında gerçekleşen araştırmada 572 haneye ve 238 ev kadınına anket yoluyla, İstanbul'un en yoksul 11 mahallesine ise bakkallar, kasaplar, eczacılar, muhtarlar, okul kantincileri, yardım kuruluşları, cami dernekleri, cemevleri, Halk Ekmek büfe işletmecileri, zincir market çalışanları, spotçular ve pazarcılar yoluyla ulaştık.

"Ekonomik Krizin Kıskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma" araştırmasıyla ekonomik krizin İstanbul'un farklı mahallelerinde ve kentteki farklı yoksulluk profilleri açısından nasıl yaşandığına dair ilk fotoğrafı çektik.[7] Aralık 2021-Şubat 2022 tarihleri arasında gerçekleşen araştırmada 572 haneye ve 238 ev kadınına anket yoluyla, İstanbul'un en yoksul 11 mahallesine ise bakkallar, kasaplar, eczacılar, muhtarlar, okul kantincileri, yardım kuruluşları, cami dernekleri, cemevleri, Halk Ekmek büfe işletmecileri, zincir market çalışanları, spotçular ve pazarcılar yoluyla ulaştık. Son olarak, İBB'nin yoksulluk alanına dokunan 220 sosyal çalışmacısına son 6 ay içerisindeki gözlemlerine dair anket uyguladık, farklı uzman ve kurumların görüşlerine başvurduk. En nihayetinde, bizi yola çıkartan "Neler oluyor?" sorusuna İstanbul'un en yoksul 11 mahallesinden, farklı yoksulluk profillerinden, kadınların, gençlerin, çocukların, engellilerin, esnafın, asgari ücretli çalışanların, borca batmışların, güvencesizlerin, yaşlıların, hatta "hayırseverlerin" deneyimleri içerisinden pek çok cevap bulduk. Krizin en şiddetli yaşandığı kentin İstanbul

Fotoğraf Bekir Dindar

olduğunu tahmin etmek ise zor değildi. İstanbul'da yaşam maliyeti yalnızca bir yıl içerisinde yüzde 86,02 oranda artış gösterdi.[8] Geçim derdi artınca kentte yaşamayı kolaylaştıran pek çok dayanışma mekanizması çözüldü, bazı gruplar Buğra ve Keyder'in tanımıyla "yeni yoksulluk"[9] ile tanıştı ve İstanbul'da hayatta kalmanın yeni yolları arandı.

İstanbul'un Çözülen Dayanışmaları

Bakkal Veresiyesi:

2021 yılının Şubat ayında yapılan araştırmada, bakkalların yüzde 71'inin veresiye defteri tuttuğu görülmüştü.[10] Ancak, tam bir yıl sonra, 2022 yılının Şubat ayında görüştüğümüz bakkallar krizin derinleşmesiyle veresiye kapasitelerinin hızla daraldığını ifade etti. Araştırma kapsamında görüşülen ev kadınlarının yalnızca yüzde 19'u son 6 ay içerisinde bakkaldan veresiye ürün aldığını belirtti. 11 mahallede ziyaret edilen bakkallara göre, maaşlar gün geçtikçe erirken verilen borcun geri gelmesi giderek zorlaştı ve veresiye yalnızca "tanıdıklara", "geri ödeme gücü olanlara" ve "gerçek muhtaç" olarak kabul edilenlere yönelik bir desteğe dönüştü. Görünen o ki, veresiye sistemi bakkallar için artık kendi ekonomik sürdürülebilirlikleriyle ilgili bir mesele ve yoksullar için eskisi kadar erişilebilir bir destek mekanizması değil.

Aile Apartmanları:

Prof. Nükhet Sirman'ın deyişiyle, Türkiye'nin refah rejimi her zaman "aileci" oldu.[11] Bu, aile bağlarının ve akrabalık ilişkilerinin bir tür sosyal destek ve sosyal güvence işlevi görmesine dayanıyordu. Ancak, "kimsenin kimseyi gözetecek hâli kalmadığı" bu süreçte aileler de kendi dertlerine düşmüş görünüyor. Öyle ki, aile apartmanlarında kira ödemek oldukça yaygınlaşmış durumda. Görüşülen SEDEP[12] personelleri son 6 ay içerisinde "aile apartmanında kira ödeyen" ailelere çok daha sık rastladığını söylüyor. Hatta böylesi bir pratiğin aileci bir toplum olarak tanımlanabilecek Türkiye'de gerçekleşmesine ihtimal vermeyen personeller, ilk duyduklarında bu beyanın sosyal yardımlara erişebilmek için verildiğini tahmin ediyor. Ancak, emekliliğin ve yaşlılığın da artık bir yoksulluk kategorisi olduğuna çok yakından şahitlik eden personeller kuşaklararası aile dayanışmalarının nasıl çözüldüğünü daha iyi anlıyor. Diğer yandan; İstanbullularla yapılan görüşmeler evlenip kendi kurduğu ailenin geçim derdine düşen çocukların, ebeveynlerin yaşadığı yoksulluğu hafifletecek bir dayanışma gösteremediğini ortaya koyuyor.

Memleketten Gelen Erzak:

Memleketten gelen gıda ürünlerinin dar gelirli haneler için her zaman önemli bir işlevi vardı; fakat krizle birlikte bu ürünlerin hem daha az geldiği hem de ürünleri nakde çevirme eğiliminin ortaya çıktığı görüldü. Görüşülen ev kadınlarının yalnızca yüzde 27'si köyden erzak getirtiyordu. Ziyaret edilen mahallelerde artık tarhana, un ve birkaç

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

bakliyat çeşidi dışında köyden ürün gelmediği, köylerde üretim yapan akrabaların üretim maliyetlerinin ve hayat pahalılığının artmasıyla en iyi ihtimalle yalnızca kendileri için üretir olduğu aktarıldı. Kredi ödediği için sofrasına yalnızca memleketten gelen tarhanayı koyarak öğün atlayanlardan bahsedildiği gibi, elindeki tarhanayı nakde çevirme (kermeslerde satma vb.) veya erişimi daha zor ürünlerle (çay, yağ vb.) takas etme eğiliminin de arttığı anlatılıyor. Ayrıca, tarım politikaları uzmanı Doç. Dr. Murat Öztürk'ün öngörülerine göre, kırda üretimini sürdüremeyen ve hayatta kalamayan yoksullar için artık dayanışmanın yönünün değişmesi de mümkün.[13] Emeklilik gelirleri, tarımsal faaliyet imkânları, hanede çalışacak birey sayısı, tarım varlığı, serveti ve destek alma imkânları yetersiz olan kır yoksullarını zor günler bekliyor. Kırsaldaki yoksullar hayatlarını sürdürebilmek için varsa varlıklarını satacak, borçlanacak, bulabilirlerse tarım dışı işlerde ya da tarımda ücret karşılığı çalışacak, sosyal yardımlara giderek daha fazla başvuracak. Bu süreçte şehirdeki ve yurt dışındaki akrabaların desteğine de daha çok ihtiyaç duyulacak.

İstanbul'da Geçinmenin Yeni Yolları

Evleri Birleştirmek ve Geliri Bölüşmek:
Ziyaret edilen mahallelerde bir hanede pek çok aileye rastlandı ve bunun pandemiden bu yana yaşanan ekonomik krizle baş etmenin bir yolu olduğu anlatıldı. Gençlerin aile yanına dönmesi bir yana, ailelerin birleşmesinin oldukça yaygın bir geçim ve dayanışma stratejisi olduğu görüldü. Kayınvalide ve kayınpederin evine taşınmak bunun en tipik örneğiydi. Haneler bilhassa kira ve faturaların şişmesiyle sürdürülemez olduğunda, yeni taşınılan kalabalık evin gündelik yaşamı zorlaştırması dahi göğüsleniyor. Evler birleştirileceği zaman genellikle kayınvalide ve kayınpederin yaşadığı eve taşınılmasının bir sebebi de emekli maaşlarının kriz koşullarında çoğu zaman hanelere giren tek düzenli gelir olması.

İkinci El Grupları, Takas ve Eldekini Nakde Çevirme:
İkinci el eşyaların hem paylaşıldığı hem de satıldığı pek çok Facebook grubu son bir yılda fazlasıyla hareketlendi. Görüşülen kadın ve gençlerin büyük bir kısmı bu gruplara üyeydi. Ayrıca, bazı mahallelerde yeni yeni ikinci el pazarlarının türediği, sokak aralarında muhtemel "çalıntı" ürünlerin satıldığı ve fazlaca rağbet gördüğü ortaya çıktı. Değişen koşullarda erişimi zor olan bazı ürünlerin ikinci el pazarlarından karşılanması eğilimi fazlasıyla arttı. Paylaşımlar hem aile ve komşuluk ilişkileri üzerinden, hem de Facebook ve WhatsApp grupları aracılığıyla çok yaygın bir şekilde devam ediyor. Görüşülen her dört ev kadınından biri son altı ay içerisinde komşusundan, akrabasından veya arkadaşlarından ikinci el eşya edindiğini ifade etti. Ayrıca, evdeki eşyaları satmak ve ayni sosyal yardımları çeşitli yöntemlerle nakde çevirmek de en yaygın geçim stratejileri arasındaydı. Örneğin, memleketten gelen gıdalar şehirde "organik gıda" etiketiyle kolayca nakde çevrilebilecek ürünler arasında sayıldı. Üstelik, bakkallar tüm esnekliklerleriyle dar gelirlilerin öncelikli ihtiyaçlarına göre ellerindekini takas etmeleri için önemli bir uğrak oluyor.

"Yırtma" Stratejisi Olarak Sosyal Medya Fenomenliği, Coinler ve Al-Sat:
Pek çok genç için eğitimin, hatta istihdamın anlamını yitirmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Üniversite eğitiminin

insani standartlarda bir yaşam sunmadığı, hatta bir "vakit kaybı" olduğu gençler arasında çok yaygın bir kanı. Üniversite mezunu gençler ise eğitimlerinin kendilerine sunmadığı istihdam fırsatlarından yakınıp krizde daha güvencesiz ve eğitim aldıkları alanın dışında çalışmaya razı geldiklerini ifade ettiler. Üniversite okumayı ve hatta "bildiğimiz anlamda" bir işe girmeyi ücret politikaları ve çalışma koşulları sebebiyle "mantıklı" bulmayan pek çok genç "kolay" para kazanmanın yollarını aradığını anlattı. Özellikle İstanbul'un yoksul mahallelerinde, Bağcılar, Güvercintepe, Sultangazi, Sultanbeyli ve Esenyurt gibi ne eğitimde ne de istihdamda olmayan (NEET) gençlerin yoğunlaştığı yerlerde sosyal medya takipçi sayısını arttırmak, krizin yarattığı iniş-çıkışlı piyasanın istikrarsızlığından yararlanarak coinlerle oynamak ve al-sat yaparak kısa sürede çok kâr etmeye çalışmak gençlerin en yaygın stratejileriydi. Her türlü malın fiyatının bugünden yarına hızla artması sebebiyle, bugün alınan bir ürünün yarın satılması dahi gençler için ek gelir elde etmenin çok kolay bir yoluydu.

İstanbul'un Yeni Yoksulları

Bekâr Evleri ve Yeni Mezunlar:

Görüşülen kişiler arasında üniversiteden mezun olduktan sonra öğrenci evlerinden "bekâr" evlerine dönüşmüş, düzenli gelir girmeyen ve eğitimden istihdama geçiş sürecinde bir tür "tutunma" mekânı olan evlerde kalan gençler bulunuyordu. Bunların bir kısmı KYK borçlusuydu ve tamamı güvencesiz işlerde çalışıyordu. Freelance editörlük, kuryelik, garsonluk vb. işlerde çalışan gençler yetişkinlik hayatına hızlı bir geçiş yapmıştı ve İstanbul'da, hem de kriz döneminde güvencesiz iş gücü olarak "tutunmak" oldukça zordu. Görüşülen gençler kriz döneminde üniversiteden yeni mezun olan gençlerin "en şanssız grup" olduğunu düşünüyordu çünkü dışarıda bekleyen bir "işsizler ordusu" vardı ve işverenlerin pazarlık gücü görece artmıştı.

Yeni Evliler ve Yeni Boşananlar:

Yeni mezunların yanı sıra, kriz döneminde evlenmeye ve boşanmaya adım atanların da aynı düzeyde "şanssız" olduğu düşünülüyor. Yeni mezunlar, yeni evlenecekler ve yeni boşananlar olarak özetlenebilecek bu üç grubun ortak özelliği ise tam da kriz döneminde hayatlarında yeni bir başlangıç yapacak olmaları. Açılacak "yeni sayfa"nın maliyeti ise oldukça yükselmiş durumda. Örneğin, gençler evlenmenin maliyetini karşılayamamanın nesiller arası refah asimetrisinin en temel görünümlerinden biri olduğunu düşünüyor. Görüşülen gençlerin bir kısmı evlenebilmek için uzun süredir para biriktiriyordu ve krizde yeni bir ev kurmanın maliyetinin artması hayallerin ertelenmesine sebep olmuştu. Diğer yandan, boşanırken aile desteğini kaybetmiş ve yalnızlaşmış olan kadınlar da krizle derinleşen yoksulluk karşısında hem desteksiz hem alternatifsiz kaldı. Kadınların şiddetten uzaklaşmak, boşanmak, yeniden başlamak için kiraların görece uygun olduğu ilçeleri/mahalleleri seçtiği, bunun krizle birlikte söz konusu mahallelerdeki "en kötü" evlere yönelmek olarak yaşandığı pek çok kez aktarıldı. Sonuç olarak, kriz şiddetten kaçan, boşanan veya yeniden başlamak isteyen kadınların şehrin merkezinden uzaklaşmasına, çeperdeki en kötü evlerde yaşamasına, böylece ulaşım, iş bulma ve sosyal ağlar gibi özellikle kriz döneminde hayati önem taşıyan imkânlara erişememesine sebep oldu.

İlk Defa Sosyal Yardıma Başvuranlar:

Pek çok mahallede bundan birkaç yıl önce "orta hâlli" denebilecek kişilerin de artık geçim sıkıntısı çektiği, sosyal yardımlara başvurduğu anlatıldı. Görüşülen muhtarlar bu dönemde "ilk defa sosyal yardıma muhtaç olanlar"ın sayısının oldukça fazla olduğunu söylüyor. Orta direğin erimesi, yoksulluğun ana akımlaşması, pandemiyle kriz üst üste bindiğinde hem yalnızlaşmanın hem borçlanmanın yaygınlaşması bugün dayanışma imkânlarını ortadan kaldıran başlıca faktörler olarak sıralanabilir. Dayanışmaya güç yetirebilmek de günbegün artan fiyatlarla daha küçük bir grubun ayrıcalığı haline geldi çünkü "verilen borç geri gelmiyor". Mevcut durumda "ihtiyaç sahibi değilim" diyebilecek kimsenin kalmadığı düşünülüyor, dolayısıyla kimin destekleneceğine dair ciddi bir kafa karışıklığı bulunuyor. Sosyal destek talebinde bulunan bir "öğretmen", "ev sahibi" veya "belediye çalışanı" artık yadırganmıyor. Öyleyse, geçim derdinde buluşmuş bir toplumu çözülmekten ne koruyabilir? Durkheim'den bugüne dek tartışılan ve toplumu bir arada tutan o "toplumsal çimento"[14] açlık, borçluluk, sefalet ve eşitsizlikler karşısında korunduğumuzu hissetmenin, yani sosyal vatandaşlığın ta kendisi olabilir.

Notlar

1 Buğra, A. (2001), "Bir Krize ve Bir Ahlaki Ekonominin Çöküşüne Dair", *Birikim*, 145.

2 Buğra, A. (2001), "Kriz ve Geleneksel Refah Rejimi", *Bianet*, 27 Eylül.

3 Köylüoğlu, B. (2019), *1994, 2001 ve 2018 Ekonomi Krizlerinin Karşılaştırılması;* https://www.stratejivefinans.com/kriz-dinamiklerini-anlamak-1994-2001-ve-2018-ekonomik-krizlerinin-karsilastirilmasi/

4 İstanbul Planlama Ajansı (2022), *Ekonomik Krizin Kıskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma.*

5 TÜİK (2022), *Tüketici Fiyat Endeksi.*

6 ENA Grup (2022), *Enflasyon ve Kur Raporu.*

7 Araştırma ekibine teşekkürlerimizle: Anıl Gencelli, Aysel Öztürk, Ayşe Ece Durmaz, Elanur Aksakal Demir, Elif Yıldız, Erdal Bülbün, Özge Tekçe.

8 İstanbul Planlama Ajansı (2022), *İstanbul'da Yaşam Maliyeti*, Mayıs.

9 Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003), *New poverty and the changing welfare regime of Turkey*, Ankara: UNDP, 1-56.

10 İPA İstatistik Ofisi (2021), *İstanbul'un Bakkalları ve Veresiye Alışveriş Pratikleri.*

11 Sirman, N. (2005), "The making of familial citizenship in turkey", In F. Keyman, A. İçduygu *(Eds.), Challenges to citizenship in a globalizing world: European questions and Turkish experiences* (pp. 147-172), London: Routledge.

12 İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne bağlı çalışan ve sosyal yardım başvurusunda bulunan hanelere sosyal inceleme amaçlı ev ziyaretlerinde bulunan ekipler.

13 İstanbul Planlama Ajansı (2022), *Ekonomik Krizin Kıskacında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma.*

14 Giddens, A. (1990), "Review of The Cement of Society: A Study of Social Order", by J. Elster], *American Journal of Sociology*, 96(1), 223-225; http://www.jstor.org/stable/2780709

Geçim Derdi ve Sosyal Politika

Metropol sakinlerinin ekonomik darboğazdaki geçim sıkıntısını giderecek ulusal ekonomik göstergelerin iyileştirilmesi kadar kamucu bir sosyal politikanın varlığı ve niteliği de bir ihtiyaç. Ancak nitelikli bir sosyal politikanın varlığı veya yokluğu da yine mevcut maddi kısıtların tarihsel kökenleriyle ilgili. Yerel yönetimler de bu kısıtlardan payını alıyor.

Meryem Koray[·]

[·] Prof. Dr.

İBB olarak koronavirüs salgını nedeniyle oluşan olumsuz ekonomik ortamda düzenli destek olduğumuz ailelerin dışında 560 bin aileye gıda ve hijyen kolisiyle, 40 bin aileye ise alışveriş kartıyla, 173 bin haneye "Askıda Fatura" kampanyasıyla destek olduk.[1]

Mansur Yavaş'tan yeni uygulama: 3 bin vatandaşın eczane borcunu kapatıyor.[2]

İzmir Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı tarafından başlatılan ramazan dayanışması, bayrama kadar geçen bir aylık süreçte 1 milyonun üzerinde İzmirlinin hayatına dokundu.[3]

Bu ülkede geçim derdi her zaman vardı. Gelişmekte olan ülke gerçeğine karşın, tüketim toplumu kervanına katılmakla bu derdin arttığı da yadsınamaz. Ancak, geçinme zorluğunun orta tabakaya doğru yükselmesi, çöpte yiyecek arayan, işini kaybettiği için intihar eden, kirayı ödeyemediği için çocuklarıyla sokağa atılan insan hikâyelerinin artmasının gerisinde esas olarak kapitalist sistemle neoliberal politikaları görmek gerek. Kredi kartları ve banka kredileriyle tüketim toplumunu azdıran da bu sistem ile politikalarıdır! Dolayısıyla "geçinemeyenlerin hikâyesi" elbette üzücü ve ülke için ayıptır; tüketim çılgınlığını elbette konuşmak gerekir; ancak bu hikâyelerin "ah vah" konusu olarak kalmaması için, asıl fail olan ekonomi politikalarını konuşmaktan başka yol yok.

Bunun için, öncelikle, geçim derdi, işsizlik, düşük ücret ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi sorunları, bireysel sorun olarak değil, ekonomik politikalar ve siyasal seçimlerle doğrudan ilgili sosyo-ekonomik sorunlar olarak görmek lazım. Ancak bu çerçeve içinde tartışıldığında anlamlı irdelemeler yapabiliriz.

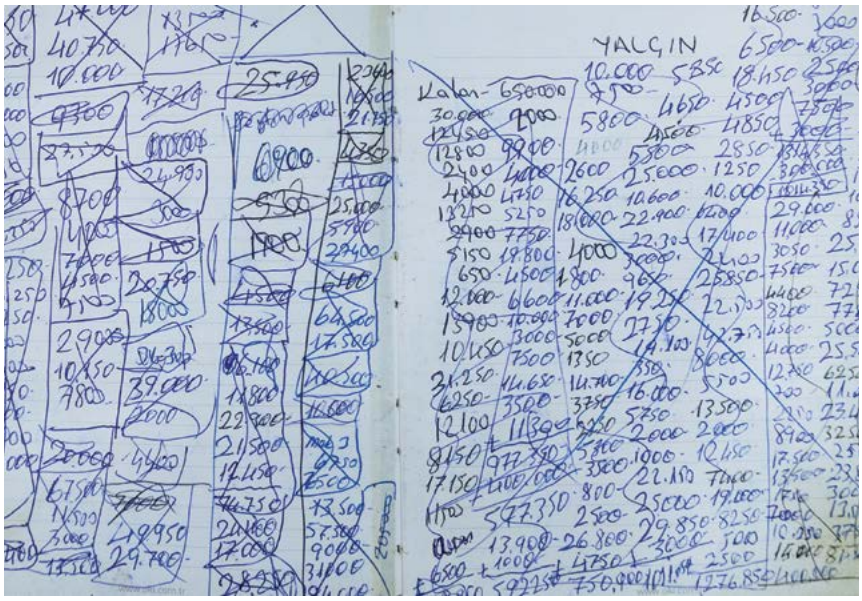
Günümüzde Doğu Bloku'nun yıkımı ve Çin'in küreselleşmeye açılmasıyla, farklı uygulamalar içinde de olsa, birkaç ülke dışında kapitalizm artık küresel ve egemen sistem konumuna geldi. Sistemin ve liberal politikaların daha çok büyüme, daha çok zenginleşme hedefleri arasında sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve sorunlara aldırmadığı, aksine bunlardan yararlandığı da bilinen gerçeklerden biri. Siyasetin konumu ise farklı. Siyasal demokrasinin geçerli olduğu ülkelerde ekonomik sistemin aldırmadığı sorunlara siyaset dünyası –kitlelerden oy bekledikleri için– aldırmak durumundadır. Kısaca, şöyle veya böyle bir demokrasi varsa, her devletin sosyal bir niteliği ve sosyal politikası da olmak durumundadır diyebiliriz. Ancak sosyal devlet ile sosyal politikadan ne anlamamız gerektiği politik duruşa göre farklılaştığından, ne anlatılmak istendiği açıklanmaya muhtaçtır. Bunlar esasta çok farklı anlamlar içeren "jenerik" kavramlar ve herkes başka bir şey anlatıp, başka bir şey anlayabilir.

Örneğin liberal anlayış açısından sosyal devlet temelde "yoksulluk yönetimiyle" ilgilidir; sosyal politika da "sosyal yardım politikası" olarak nitelenebilir. Liberalizmin geleneksel anlayışla

karıştığı durumlarda, aile, kilise, cami ve vakıf gibi geleneksel kurumlar da buna yardımcı konumdadır. Sosyal demokrat yaklaşım açısından ise, sosyal devletten ilkesel anlamda beklenen, eğitim, sağlık, çalışma, sosyal güvenlik, barınma, çalışma koşulları ve insanca bir yaşamı sağlayacak ücret düzeyi gibi sosyo-ekonomik hakları hayata geçirmesidir; yani bu hak ve hizmetlerin piyasa dışına çıkarılması esastır. Sosyal devletin gelişimi de, büyük ölçüde bu hakların gerçekleşme düzeyi ile ölçülür.

Bu girişten sonra, Türkiye'nin ekonomi ve sosyal politikalarına gelirsek, bu uzun konuyu şöyle özetleyebilirim: Gelişmekte olan bu ülkenin ekonomisinin, '80 sonrasında kapitalizmin küreselleşmesi ve neoliberal politikalarla epeyce sarsıldığı biliniyor. Bir yandan yabancı sermayeyi çekmek öte yandan küresel piyasaya açılmak için devletin sermayeye yönelik destekçi rolünün iyice arttığı bir döneme girildiği ve "ahbap-çavuş kapitalizminin" daha da pekiştiği söylenebilir. Sıcak para girişi ve inşaat furyasıyla toplumsal dengelerin bozulduğu bu dönemde, tarım sektöründe geçinme olanakları azaldığından kentlere göçün devam ettiği ve işsizlikle kent yoksulluğunun büyüdüğü görülüyor. Aslında büyüme ve dışa açılma ile sağlanan bir istihdam artışı var ama ihtiyacı karşılamaktan uzak. Önemli bir nedeni de, '70 sonrasında gelişen dijital teknolojilerle hem endüstri hem hizmet sektöründeki bazı işlerin teknolojiye kaymasıdır; yani küreselleşme ile iş ve üretim hacmi artsa da, istihdam artışı her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sınırlı kaldı. Popülist politikalarla her kentte üniversite açıldığından, işsizlerin arasına "diplomalı işsizler" de katıldı, açılan üniversiteler piyasanın istediği teknik nitelikleri kazandırmaktan uzak kaldı. Bu koşulların üzerine bir de pandemi eklenince, Türk Lirasının değer kaybı, enflasyonun yükselmesi gibi ekonomik göstergelerin yanı sıra sosyo-ekonomik göstergeler açısından da alarm zillerinin çaldığı bir döneme girildiği söylenebilir.

Birkaç rakam: TÜİK'in Mayıs 2022'de yayımlanan "İş Gücü Araştırması"na göre işsizlik yüzde 11,5, ancak TÜİK verilerinin gerçeği yansıttığını düşünmek zor. Bu nedenle DİSK-AR'ın geniş tanımlı

Fotoğraf Bekir Dindar

işsizlik olarak –işsizlerle iş aramaktan vazgeçenler birlikte– verdiği yüzde 22,7'lik (8,4 milyon) oran daha gerçekçi kabul edilebilir.[4] Asgari ücret, 4.250 lira ama dört ayda yüzde 31'e ulaşan enflasyonla, (enflasyonun bunun üzerinde olduğunu gösteren hesaplamalar da var) bu tutarın ciddi biçimde eridiği bir gerçek ve bu erimenin tüm ücretliler için geçerli olduğu da açık. Türk-İş'in hesaplamalarından hareket edersek, dört kişilik bir aile için açlık sınırının 4.928 lira, yoksulluk sınırının ise 16 Bin liraya yükseldiği görülüyor; gıda için yapılması gereken harcama son bir yılda kabaca yüzde 76 artmış.[5] Bu rakamlara göre, yalnız işsizler, geçici veya kısa süreli çalışanlar değil, yalnız asgari ücretliler de değil, daha milyonlarca memur ve ücretlinin yoksulluk sınırının altında bir gelirle geçinmeye çalıştığı anlaşılıyor. Kısacası, geçim derdi ya da yoksulluk sorunu artık orta tabakaya yükselmiş demek az bile kalmakta!

Artan geçim sorununa karşı övünülerek söylenen de, ne kadar çok aileye yardım yapıldığı yönünde. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın verilerine göre, 2021 yılında sosyal yardımlardan yararlanan hane sayısı yaklaşık 6 milyonu geçmiş, Genel Sağlık Sigortası primi devlet tarafından ödenen kişi sayısı 34,4 milyonu bulurken, hane başına sosyal yardım miktarı da 572 lira oldu.[6] Bu hanelerde yaşayıp yardım alan sayısının 11 milyonu geçtiği, gıda, şartlı eğitim, şartlı sağlık, yaşlı aylığı, engelli aylığı gibi farklı yardım kalemleri birlikte düşünüldüğünde yardımlardan yararlanan sayısının 27 milyonu bulduğu görülüyor. Toplumun en az dörtte biri bir biçimde sosyal yardım alırken, yoksulluğun ya da geçim derdinin ne kadar yaygın olduğu da ortaya çıkmakta. Bu yaygın yoksulluğa karşın, toplam sosyal yardım harcaması 97,8 milyar lira, sosyal yardımların GSYH içindeki payı da yüzde 1,7 dolayında kaldı.

Demek ki, yatırım teşviki, ihracat desteği, vergi kolaylıkları, ihale desteğiyle sermayeyi ve ahbap-çavuş kapitalizmini güçlü biçimde destekleyen devletin, kendisine "sosyal devlet" payesi verse de, sosyal devletliği ancak "yoksulluğun yönetilmesi" mertebesinde. Eğitim, sağlık ve barınma gibi sosyo-ekonomik haklar büyük ölçüde piyasaya devredilmiş, çalışma hakkı toptan ortadan kalkmış; daha ötesi, yoksulluğu yöneteyim derken yaptığı sosyal yardımlar da "devede kulak" cinsindendir!

Bu noktada yerel yönetimlerin rolüne gelirsek, genel olarak yerel yönetimlerle ilgili iki özellikten söz edilebilir. Birincisi, yerel yönetimler sosyal hizmetlerle sosyal yardımların esas karşılanma düzeyidir. İkincisi, bunların karşılanmasında sivil toplum kuruluşlarıyla (STK) birlikte çalışmak vazgeçilmez bir ilke olarak kabul edilir. Sosyo-ekonomik haklar açısından (eğitim ya da sağlık politikası gibi) ulusal politikalara ihtiyaç olduğundan, genelde yerel yönetimlerin rolü sosyal hizmetlerle sosyal

Fotoğraf Tahir Akkurt

yardımların karşılanmasına ilişkin olmakta, ortaya çıkması ve karşılanması açısından da STK'larla çalışmak öne çıkmaktadır. Kuşkusuz yerel yönetimlerin bu alandaki rolü hem merkezi yönetimle ilişkisine hem ulusal düzeyde kabul gören anlayışa göre değişir. Örneğin merkezi yönetimden daha özerk ve finansal kaynakları daha fazla olan yerel yönetimler, sosyal hizmet ve sosyal yardım açısından başlıca rolü üstlenebilirler. Buna karşın, Türkiye'de olduğu gibi, yerel yönetimlerin idari ve finansal açıdan merkeze bağımlı olduğu durumlarda oynayabilecekleri rol çok sınırlı olur ve siyasal duruşları farklı olsa da merkezi yönetimden farklı bir politika izlemeleri zorlaşır. Yukarıda verilen birkaç örnek de, Türkiye'deki sosyal politika anlayışının yereldeki yansıması olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, farklı siyasal duruşları olsa da, Türkiye'de yerel yönetimler, idari ve parasal bağımlılıkları nedeniyle eğitim, sağlık, barınma gibi sosyo-ekonomik hakların hayata geçmesi konusunda bir katkı sağlayamadıkları gibi, yaşlı, çocuk, hasta ve engelli bakımı gibi sosyal hizmet alanındaki ihtiyaca da cevap vermekten uzaklar. İhtiyaçlar çok büyük, katkıları ise çok sınırlı kalıyor, demek de mümkün. Örneğin sosyal hizmetler alanındaki katkıları, daha çok beceri ve meslek edindirme kursları, evde sağlık desteği, sıcak yemek desteği, danışma merkezleri ve okullara ya da spor kulüplerine yardım gibi sınırlı alanlara yönelmiş durumda; sosyal yardımlar da yakacak yardımı, eğitim yardımı, ailelere maddi destek gibi yoksulluk sorununu çözmekten çok acısının azalmasına yöneliktir. Birkaç yıl önce İstanbul, İzmir, Mersin ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyeleri'nin sosyal belediyecilik anlayışlarını irdeleyen bir çalışma yapmıştım. Bu belediyelerde sosyal hizmetlerle sosyal yardımlara ayrılan payın genel bütçe içinde yüzde 5 ile yüzde 11 arasında seyrettiği, verilen hizmetlerin kapsamının çok sınırlı kaldığı, siyasal-ideolojik farklılıklarının sosyal belediyecilik anlayışı açısından farklı uygulamalar ortaya koymaya yetmediği gibi sonuçlar ortaya çıkmıştı.[7] Bundan daha farklı örneklerin ortaya çıkması için, öncelikle "sosyal belediyeciliğe" daha adanmış bir anlayışa gerek olduğu açık. Bu anlayışla kentin kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesi de, düşünülecek konuların başında gelmekte.

Notlar

1 Kepenek, E. (29.06.2020), "Kimseyi geride bırakmayacağız, öncelik kadın ve çocuklar", Bianet; https://m.bianet.org/bianet/yasam/226500-kimseyi-geride-birakmayacagiz-oncelik-kadin-ve-cocuklar/.

2 "Mansur Yavaş'tan yeni uygulama: 3 bin vatandaşın eczane borcunu kapatıyor", Artı Gerçek (30.04.2022); https://artigercek.com/haberler/mansur-yavas-tan-yeni-uygulama-3-bin-vatandasin-eczane-borcunu-kapatiyor/.

3 "İzmir'de 53 milyonluk dayanışma", BirGün (30.04.2022); https://www.birgun.net/haber/izmir-de-53-milyonluk-dayanisma-386122/.

4 DİSK-AR (10 Mayıs 2022), "Geniş tanımlı işsiz sayısı 8,4 milyon"; www.arastirma.disk.org.tr/.

5 Türk-İş (2022), "Mart Açlık, Yoksulluk Sınırı" (28 Mart 2022); www.turkis.org.tr/

6 Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı (2022), "2021 Yılı Faaliyet Raporu"; www.aile.gov.tr; 130,197.

7 Koray, M. ve Temiz, H.E. (2014), "Merkezi Yönetimle İlişkiler, Kısıtlar ve Harcamalar Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik ve Dört Büyükşehir Belediyesi Açısından Uygulamalar", Çalışma ve Toplum Dergisi, 43(3).

vizyon2050.istanbul

İSTANBULLULARIN KATILIMIYLA HAZIRLANAN
İSTANBUL VİZYON 2050 STRATEJİ BELGESİ HAZIR.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Popülist Refah Devleti Rejimi ve Siyasi Belirleyenleri

Ekonomik kriz bugün, refah devleti sisteminin kalkınmacı dönemdekinden farklı olduğu günlerde yaşanıyor. 1950'lerden 1990'lara kadar yürürlükte olan istihdam temelli refah sistemi geride kalmış durumda. Yerine geleni anlamaya dönük alternatif bir bakış açısı, Türkiye'yi de içinde sayabileceğimiz Küresel Güney'de ortaya çıkan Popülist Refah Devleti Rejimi Modeli'ne bakıyor. Farklı alanlarda birçok sosyal yardımdan oluşan bu modelin yoksullar nezdinde siyasi rıza devşirme ve popülist destek sağlama aracı olarak da karşımıza çıktığını görüyoruz.

Erdem Yörük [*]

[*] Doç. Dr., Koç Üniversitesi

Son kırk yılda Türkiye refah sistemi büyük bir dönüşümden geçti. Refah devletinin baştan sonra büyümesine ek olarak bu dönüşüm, istihdam temelli sosyal güvenlik politikalarından gelir temelli sosyal yardım ve sağlık politikalarına doğru bir kaymayı beraberinde getirdi. 1950-1990 yılları arasında Türkiye refah sistemi, istihdam temelli programlar sundu. Bunların en önemlileri arasında en başta kayıtlı işçilerle aileleri için emekli maaşı, iş güvencesi ve ücretsiz sağlık hizmetinin içinde yer aldığı sosyal güvenlik programları bulunuyordu. Devlet sektöründe çalışanlara, özel sektör çalışanlarına, serbest meslek erbabına ve çiftçilere yönelik çeşitli yardımlardan oluşan bu programlar, faydalanıcıların istihdam durumuna bağlı olarak farklı kurumlar üzerinden dağıtılıyordu. 1990'lardan sonra vatandaşların gelir düzeyi, başlıca refah desteği kriteri olarak istihdam durumunun yerini almaya başladı; öyle ki Türkiye refah desteği hem istihdam durumuna hem de gelir düzeyine dayalı bir sistem hâline geldi. Buna bağlı olarak emeklilik maaşına uygunluk koşulları sıkılaşırken iş güvencesi ve sağlık hizmetleri işçilerin reel ücretleriyle birlikte azaldı. Bu arada vatandaşların gelir düzeylerine göre, yani yoksul olup olmadıklarına bakılarak yararlandığı çeşitli gelir temelli refah programları, yoksullara yönelik gelir testine tabi yardım programları ve ücretsiz sağlık hizmetleri de nüfusun daha büyük kesimlerini içine alacak biçimde hızla genişletildi. Bu yüzden son yirmi yılda Türkiye tam bir sosyal yardım patlaması yaşadı.

1990'lı yıllardan bu yana, Türkiye ve benzeri birçok yükselen piyasa ekonomisi, sosyal refah sistemlerini hızla genişleterek, daha önce sosyal koruma programlarından dışlanan geniş nüfuslara ulaşmaya başladı. Daha da önemlisi, refah sistemindeki bu genişleme, geleneksel sosyal güvenlik sistemlerinin iyileştirilmesine ek olarak yoksullar için yeni ve geniş sosyal yardım programları ve hizmetleri geliştirmeyi öncelik olarak aldı. Bu politika değişikliği tarihsel olarak önemli çünkü sosyal yardım ve sağlık hizmetleri geçmişte veya dünyanın herhangi bir yerinde hiç bu kadar geniş ve hızlı bir şekilde genişlememişti. Çoğu akademik yaklaşım, neoliberalizmin refah devletinin sonunu getireceğini iddia etmişken Küresel Güney'in geniş kesiminde gerçekleşen bu refah devleti genişlemesi nasıl açıklanabilir?

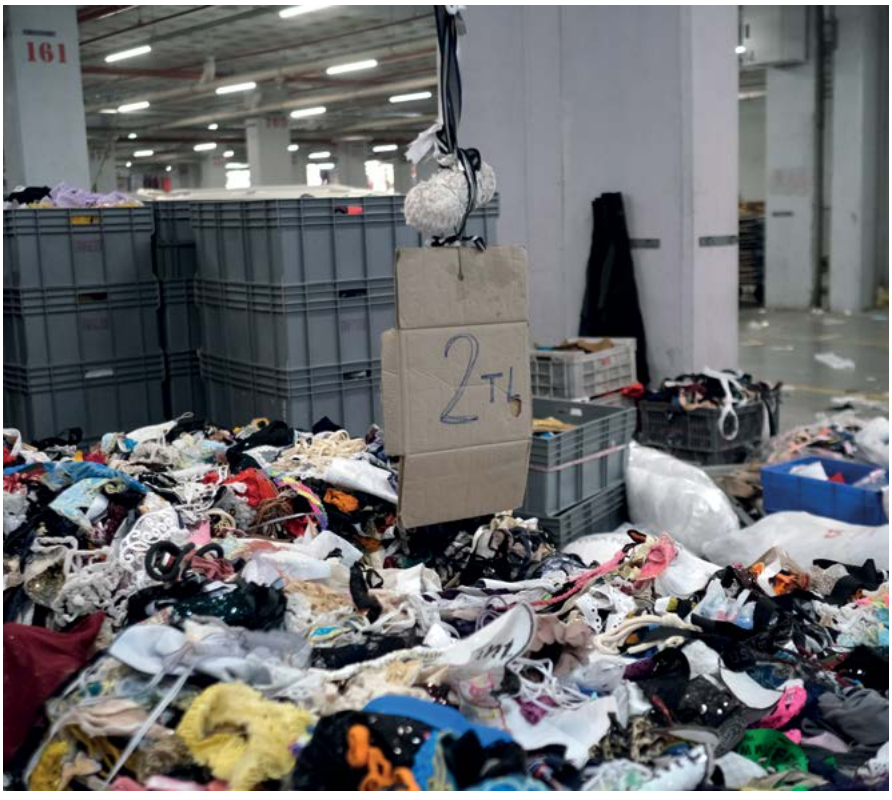
Dünya Bankası'na göre, Küresel Güney'de bir milyardan fazla insan en az bir sosyal yardım programından yararlanıyor.[1] Yalnızca Çin, Hindistan ve Brezilya'da yarım milyar insan, dünyanın en geniş içerikli beş sosyal yardım programının kapsamında.[2] 2000'li yıllarda, Güney Afrika'daki Child Support Grant, Brezilya'daki Bolsa Familia veya Meksika'daki Oportunidades gibi birçok sosyal yardım programı, bu ülkelerin nüfusunun dörtte birinden fazlasını kapsıyordu. Benzer şekilde, Dünya Bankası ASPIRE (The Atlas of Social Protection Indicators of Resilience and Equity) tanımına dayalı olarak; Endonezya, Güney Afrika, Türkiye, Meksika gibi birçok yükselen pazarda sosyal yardım programlarının toplam nüfusu kapsama oranı yüzde 50'nin üzerine çıktı.[3] 2000'lerin ilk on yılında Brezilya, Türkiye ve

Meksika'da sosyal yardıma yapılan kamu harcamaları iki katından fazla arttı.[4] 1990'ların ortalarından bu yana Türkiye, Brezilya, Çin ve Meksika gibi ülkelerde kamu sağlık harcamalarının toplam gayrisafi yurtiçi hâsıla içindeki yüzdesi iki veya üç katına çıktı.[5] Mevcut sosyal güvenlik kurumlarıyla birlikte tüm bu gelişmeler, sosyal refah devletinin yükselen piyasa ülkelerinde, evrensel olmasa da geniş kapsama oranlarına ve kamu harcama seviyelerine ulaştığını gösteriyor. Özetle; yükselen piyasalarda, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sağlık hizmetlerini kapsayan ve geniş bir nüfusu kapsayan devasa programlardan oluşan yeni bir refah devleti rejimi dünyasının doğuşunu gözlemliyoruz.

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

Bu ülkeler, yeni bir refah devleti rejiminin parçasıdır: Popülist Refah Devlet Rejimi.[6] Bu refah rejimi ailesi, esas olarak Asya, Latin Amerika, eski Sovyet ülkeleri ve Güney Avrupa'daki ülkelerden oluşuyor: Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Şili, Çin, Kolombiya, Estonya, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Japonya, Letonya, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovenya, Slovak Cumhuriyeti, Güney Afrika, Tayland, Türkiye ve Ukrayna. Bu ülkelerdeki parçalanmış ve korporatist sosyal güvenlik sistemlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişimi, kentsel ve kırsal alanlardaki kayıt dışı yoksulların aleyhine bir şekilde, kayıtlı sektördeki işçilerin ve memurların ayrıcalıklı kesimlerine fayda sağladı. Neoliberal dönemde ise sosyal yardım ve sağlık programları, kentsel ve kırsal kesimdeki yoksulları da kapsayacak şekilde genişletildi. Sonuç olarak; Popülist Refah Devlet Rejimi, refah devletinin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana önce sosyal güvenliğin geliştirilmesi, ardından sosyal yardım ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi yoluyla genel bir genişlemesinin sonucu. Bu nedenle; coğrafi, kültürel ve tarihsel olarak birbirinden uzak bu yükselen ekonomiler, ortak yapısal ve siyasi dinamiklerin bir sonucu olarak yeni bir refah devleti rejimine yakınsamışlardır.

Bu tarihsel gelişmeyi açıklayan nedir? Çoğu akademisyene göre, kayıt dışılığın artması, nüfusun yaşlanması ve artan bağımlılık oranları gibi sebeplerden ötürü, mevcut sosyal güvenlik programlarının nüfusun geniş kesimlerini kapsaması zorlaşmış ve bu nedenle bir sosyal yardım programı genişlemesi gerçekleşmiştir.[7] Bu anlatıda, siyasi aktörlerin, mücadelelerin ve çıkarların sosyal politikaları şekillendirmede oynadığı rol özellikle Küresel Güney'de büyük ölçüde ihmal edildi. [8]

Yine de, gelişmekte olan piyasa hükümetlerine yönelik siyasi tehdidin ve siyasi desteğin ana kaynağı olarak yoksulların en üst düzeyde siyasi hâkimiyet elde ettiği küresel bir ekonomi politik, bu ülkeleri, geniş kapsamlı ve metadan arındırıcı sosyal yardım programları sağlamaya evirtti: Yoksulların siyasi gücünün siyasi çevrelenmesi ve mobilize edilmesi için ortak bir strateji olarak yeni refah rejimi. Kırdan kente hızlı göç,

kırsal üreticilerin mülksüzleştirilmesi, emeğin metalaşması, düşük ücretler ve işsizlik yükselen pazarlarda devasa yoksul nüfuslar yarattı.[9] Bir yandan artan yoksulluk, yoksulları siyasi huzursuzluğun ana kaynağı yapmak üzere, mevcut ırksal, etnik, dinî şikâyetler ve radikal ideolojik eğilimlerle etkileşime girdi.[10] Yoksullar, Brezilya'da uyuşturucu trafiği, Hindistan'da Maocular ve (Hindu ve Müslüman) köktenciler, Meksika'da yerli gruplar ve suç grupları, Çin'de etnik/dinî hareketler ve yasa dışı işçi örgütleri, Güney Afrika'da sol mahalle örgütleri, topraksız hareketler ve suç grupları, Endonezya'da ise etnik ve dinî gruplar tarafından radikalleştirildi.[11]

Öte yandan, Üçüncü Demokratikleşme Dalgası'nın[12] bir parçası olarak, yükselen piyasalardaki seçim politikaları ve artan seçkinler arası rekabet, yoksullar için büyük bir seçim gücü sağladı ve yoksulları ana halk desteği kaynağına dönüştürdü. Seçim politikalarına sosyal ve kültürel kutuplaşmalar da eşlik etti. Bu da protesto dalgalarından başarısız darbelere veya orta ve üst sınıflar tarafından desteklenen yargı müdahalelerine kadar değişen parlamento dışı çatışma ve mücadele biçimleriyle sonuçlandı.[13] Çoğu hükümet, farklı sınıflardan bir destek tabanı inşa etmeyi başaramadı. Bu nedenle, iktidarda kalmak için yoksullara güvenmek zorunda kaldı. Gelişmekte olan piyasalarda ise Batı'nın aksine, yoksullar artık elitler için toplumun daha örgütlü sektörlerinin işbirliğinden fazla önemli hâle geldi. Zira yoksullar sadece protesto ederek değil, hükümetleri destekleyerek de siyaset yapmaya başladılar. Türkiye ve benzeri ülkelerde yeni bir refah devleti rejiminin ortaya çıkmasını bu çerçeveden değerlendirmenin yararlı olacağını düşünüyorum.

Notlar

1 World Bank (2015), *The State of Social Safety Nets 2015. The World Bank*, http://elibrary.worldbank.org/doi/book/10.1596/978-1-4648-0543-1

2 World Bank (2015), a.g.y.

3 World Bank (2015), a.g.y.

4 Üçkardeşler, E. (2015), T*urkey's Changing Social Policy Landscape*, Turkish Policy Quarterly, 13(4): 149-161; World Bank (2015), a.g.y.

5 GLOW (2020), "Global Welfare Dataset"; https://glow.ku.edu.tr/

6 Yörük, E., Öker, İ. ve G.R. Tafoya (2022), "The four global worlds of welfare capitalism: Institutional, neoliberal, populist and residual welfare state regimes", Journal of European Social Policy, 32(2): 119-134, https://doi.org/10.1177/09589287211050520

7 Esping-Andersen, G. (1996), *After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy* içinde, Derleyen G. Esping-Andersen, Welfare States in Transition National Adaptations in Global Economies, Sage, s 1-31; Estevez-Abe, M. Iversen, T. ve D. Soskice (1999), *Social Protection and the Formation of Skills: A Reinterpretation of the Welfare State*, American Political Association Annual Meeting, Eylül, Atlanta; Gough, I. ve G. Wood (2004), Insecurity and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America: Social Policy in Development Contexts, Cambridge University Press; Pampel, F.C. ve J.B. Williamson (1985), *Age Structure, Politics, and Cross-National Patterns of Public Pension Expenditures*, American Sociological Review, 50(6): 782-799; https://doi.org/10.2307/2095504

8 Anthony J. Bebbington, D. Mitlin, J. Mogaladi, M. Scurrah ve C. Bielich (2010), *Decentring Poverty, Reworking Government: Social Movements and States in the Government of Poverty*, The Journal of Development Studies, 46(7): 1304-1326, https://doi.org/10.1080/00220388.2010.487094. Mooney, G.J. Annetts, A. Law ve W. McNeish (2009), *Exploring the Interrelationships Between Social Welfare and Social Movements: Why This Matters for Social Policy, Learning from the Past?* Social Policy Association Annual Conference, Temmuz, Edinburgh.

9 Davis, M. (2006), Planet of Slums, Verso; Harvey, D. (2005), A Brief History of Neoliberalism, Oxford University Press; Portes, A. ve K. Hoffman (2003), "Latin American Class Structures: Their Composition and Change during the Neoliberal Era", Latin American Research Review, 38(1): 41-82, https://doi.org/10.1353/lar.2003.0011

10 Barron, P., M. Humphreys, L. Paler ve J. Weinstein (2009), Community-based reintegration in Aceh: Assessing the impacts of BRA-KDP [Working Paper (Numbered Series), No. 53714-No. 53714; p. 1–86]. The World Bank; Burgoon, B. (2006), *On Welfare and Terror Social Welfare Policies and Political-Economic Roots of Terrorism*, Journal of Conflict Resolution, 50(2), 176-203, https://doi.org/10.1177/0022002705284829; Göbel, C. ve L.H: Ong (2012), Social Unrest in China, Europe China Research and Advice Network (ECRAN), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2173073, s. 66; Stewart, F. (2004), Horizontal Inequalities: A Neglected Dimension of Development (p. 39) (Working Paper No. 1). Centre for Research on Inequality, Human Security, and Ethnicity (CRISE), http://www.gsdrc.org/document-library/horizontal-inequalities-a-neglected-dimension-of-development/; Wacquant, L. (2009), *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*, Duke University Press.

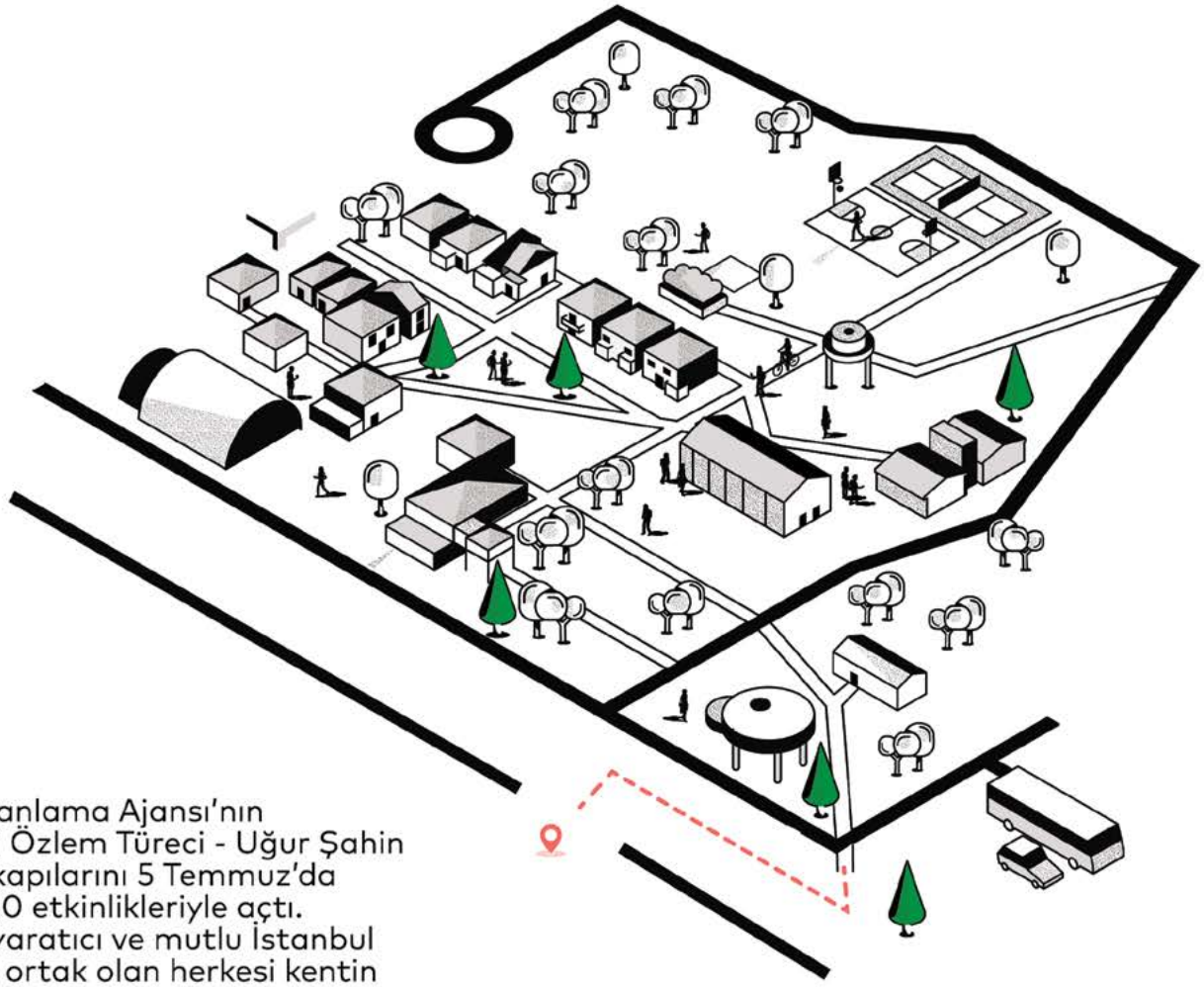
11 Chenoweth, E. ve O.A. Lewis (2013), *Unpacking nonviolent campaigns: Introducing the NAVCO 2.0 dataset*, Journal of Peace Research, 50(3): 415-423, https://doi.org/10.1177/0022343312471551; Nepal, M., A.K. Bohara ve K. Gawande (2011), *More Inequality*, More Killings: The Maoist Insurgency in Nepal, American Journal of Political Science, 55(4): 886-906; https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2011.00529.x; Taydas, Z. ve D. Peksen (2012), *Can states buy peace? Social welfare spending and civil conflicts*, Journal of Peace Research, 49(2): 273-287, https://doi.org/10.1177/0022343311431286; Yörük, E., İ. Öker ve L. Şarlak (2019), "Indigenous unrest and the contentious politics of social assistance in Mexico", World Development, 123, 104618, https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104618

12 Huntington, S.P. (2012), *The Third Wave: Democratization in the Late 20th Century*, University of Oklahoma Press.

13 Ashman, S. ve N. Pons-Vignon (2014), *NUMSA, the Working Class and Socialist Politics in South Africa*, Socialist Register, 51(51), http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/22096; Moura, P.G.M. (2007), *Bolsa família: Projeto social ou marketing político? (Family grant: Social policy or political marketing?)*, Revista Katálysis, 10(1): 115-122, https://doi.org/10.1590/S1414-49802007000100013; Onuch, O. (2014), *Who were the protesters?*, Journal of Democracy, 25(3): 44-51; Souza, A.P. (2006), *Fighting Long-Run Poverty in Brazil: Are Conditional Cash Transfer Programs Making a Difference?*, LAMES/LACE, http://www.researchgate.net/publication/264840054; Sridharan, E. (2014), *Behind Modi's Victory*, Journal of Democracy, 25(4): 20-33, https://doi.org/10.1353/jod.2014.0068; Yörük, E. (2014), *The Long Summer of Turkey: The Gezi Uprising and Its Historical Roots*, South Atlantic Quarterly, 113(2): 419-426, https://doi.org/10.1215/00382876-2644203

İSTANBUL PLANLAMA AJANSI

İPA'da buluşuyoruz.

İstanbul Planlama Ajansı'nın
Florya'daki Özlem Türeci - Uğur Şahin
Yerleşkesi kapılarını 5 Temmuz'da
Vizyon 2050 etkinlikleriyle açtı.
Adil, yeşil, yaratıcı ve mutlu İstanbul
hayalimize ortak olan herkesi kentin
yeni buluşma noktası

İPA Kampüs'e bekleriz.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Kentler ve Gelir Eşitsizliği

Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Karşısında Kent Belediyelerinin Sorumluluğu

Kentin mekânsal kullanımında oluşan ayrımlar aynı zamanda ciddi bir uzamsal adalet sorunu olduğunu gösterir. Bu sorunu çözmek ve fırsatları yeniden dağıtarak "adil bir kent"e yaklaşmak için temel gelir tartışmaları yerel yönetimlere nasıl bir alan açıyor? Yapılması gereken bireyin parasal kazancı yanında kendisine daha düşük fiyatla daha çok kaynak sunulmasını da gelir tanımına dâhil etmek olabilir.

Hülya Kirmanoğlu *

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi

Fotoğraf Tahir Akkurt

Kent ve Adalet

Kent çalışmaları alanında, kentlerdeki gelir eşitsizliği ve yoksulluk meselelerini "uzamsal adalet" *(spatial justice)* başlığı altında tartışan zengin bir literatür mevcut. "Uzam" kavramı yeryüzünün çeşitli ölçeklerde siyasî/iktisadî olarak kullanımının coğrafî boyuttaki karşılığı olarak ele alınabilir. Bu çerçevede, kent, kalkınma sürecinde ortaya çıkan en temel uzamsal yapıdır. Bu süreçte ortaya çıkan gerek faydaların, gerekse maliyet ve yüklerin uzamsal olarak nasıl dağıldığı ve sonuçta kentlerde ortaya çıkan sosyo-ekonomik eşitsizliklerin nedenleri ve çözüm yolları "uzamsal adalet" konusu içinde incelenir.

Henri Lefebvre'in *Kent Hakkı,* Harvey'in *Sosyal Adalet ve Şehir* kitabında kullandığı "bölgesel dağıtımcı adalet"[1] kavramları adalet konusunun uzamsal yönü için temel teşkil eden kavramlar olmuştur.

"Devletin yeniden ölçeklendirilmesi" kavramsallaştırması içinde, kentler ve birbirleriyle bağlantılı bölge ağları içinde ortaya çıkan kentsel nodül oluşumları günümüzdeki sermaye birikim rejiminin düzenleyici koordinatlarından bir tanesi olarak görülmektedir.

Mekânın üretimi konusunu 1970'li yıllarda kuramsallaştırmış olan Henry Lefebvre, her üretim biçiminin bir şehir tipi "ürettiğini", en soyut şekliyle bu üretimin belirli bir alan üzerinde somut göstergelerle görünebilir ve okunabilir hâle geldiğini öne sürmüştür. Şehir insanın, bilginin, tekniğin, zenginliğin ve nihayetinde sermayenin biriktiği bir alan olarak kent haline gelmiştir ve "kent, bu birikimin mekânı olmuştur"[2]. Bu anlamda, kapitalist üretim tarzının kendi içsel çelişkileri ve mülkiyet ilişkileri kentsel mekân kullanımında önemli dönüşümler yaratmaktadır. Bu kullanım sadece fiziksel bir mekân kullanımı olmayıp aynı zamanda yaşam tarzı ve gündelik hayat pratiklerini de etkilemektedir.

Harvey'e göre kenti anlamak için uygun kavramsal çerçevenin birbirleriyle iç içe giren iki veçhesi vardır: mekânsal biçim ve toplumsal süreç. "Kent hakkındaki herhangi bir genel kuram, kentin yüklendiği mekânsal biçim ile kentteki toplumsal süreçleri bağdaştırmalıdır."[3] Bu süreçte "kent ile kırsal kesim arasındaki eski karşıtlık giderek daha önemsiz bir rol oynarken[4], kentsellik sürecinin bağrından yeni karşıtlıklar doğmaktadır"[5]. Kapitalist sistemde, sermaye dolaşımının istikrarsız ve kriz yaratmaya eğilimli bir süreç olduğu gerçeğinden yola çıkarak, kriz çözmede "devlet gücünün uzamsal inşası" ve "devletin yeniden ölçeklendirilmesi" gibi kavramsallaştırmalar kullanılmaktadır. "Düzenlemeci okul" kuramcılarının çizdiği çerçevede, kapitalist devletin nasıl ki birçok sistemik düzenleme araçları (emek, para ve sermaye üzerinde) varsa kentleşme süreci de böyle bir düzenleme aracı olarak görülmektedir. Ancak, kentin mekânsal biçiminin ve kent içindeki toplumsal süreçlerin değişmesi bir bireyin gelirinde ne gibi değişiklikler getirir sorusuna herhangi bir kesinlikte yanıt verebilmek için ayrıntılı kuramsal ve ampirik kanıtlar gereklidir.[6] Harvey'e göre, "Günlük hayat etkin bir biçimde yeniden üretilecekse, hukuk, finans, eğitim ve devlet yönetimi sistemleri, inşa edilmiş çevre, ulaşım ve kent sistemleriyle birlikte, sermaye dolaşımını desteklemek üzere geniş bir yelpazeye yayılmalıdır."[7]

Bu çerçevede önemli olan "devletin yeniden ölçeklendirilmesi" kavramsallaştırması içinde, kentler ve birbirleriyle bağlantılı bölge ağları içinde ortaya çıkan kentsel nodül oluşumları günümüzdeki sermaye birikim rejiminin düzenleyici koordinatlarından bir tanesi olarak görülmektedir.[8] Bu rejim içinde adalet konusunu ele alan iki isim Edward W. Soja ve Susan S. Fainstein olmuştur. Soja, uzamsal adaleti "sosyal olarak değer verilen kaynakların ve bunları kullanma fırsatlarının uzamsal olarak adil ve eşitlikçi dağılımı" olarak açıklıyor.[9] Fainstein ise *Adil Şehir (Just City)* adlı kitabında uzamsal adaletin analitik çerçevesini üç unsura dayandırmaktadır:[10] Demokrasi, eşitlikçilik/adalet (equity) ve çeşitlilik (diversity). Bu koşulların yerine getirilmesi kentin olanaklarının hakkaniyetli bir şekilde dağıtılmasını sağlar. Bunları sağlayan bir şehir "adil şehir"dir. Burada "demokrasi", bir ölçüde, Habermas'ın "müzakereci demokrasi" ve "iletişimsel rasyonelite" kavramları ile bağlantılıdır. Öyle ki, kent politikaları ve planlama pratikleri hiyerarşik önceliklere dayanmadan, halkın istekleri doğrultusunda açık ve şeffaf kamusal karar alma mekanizmaları içinde uygulanmalıdır. Fainstein'da eşitlikçilik/adalet kavramı da Rawls'un adalet teorisine gönderme yapar; buna göre, dağıtıcı adalet kentte en kötü durumda olanları kavramalıdır. Çeşitlilik konusu da kentte kimliklere ait bir çeşitlilik olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin sınıfsal, etnik, kültürel ve cinsel farklılıklarını dikkate alarak taleplerini karşılayacak kurumsal bir yapıyı yerelde oluşturmak "adil şehir" için gereklidir.

Kentin mekânsal kullanımında sınıfsal, etnik, cinsiyetçi vs. belirli lokasyon ayrımları ortaya çıkmış ve/veya kentsel dönüşüm kararları sonucunda çıkmaya devam etmekte ise, ortada ciddi bir uzamsal adalet sorunu var demektir. Acaba bu bağlamda uzamsal adaletle dağıtıcı adalet (distributive justice) kavramlarını birleştirebilir miyiz?

Kentin mekânsal kullanımında sınıfsal, etnik, cinsiyetçi vs. belirli lokasyon ayrımları ortaya çıkmış ve/veya kentsel dönüşüm kararları sonucunda çıkmaya devam etmekte ise, ortada ciddi bir uzamsal adalet sorunu var demektir. Acaba bu bağlamda uzamsal adalet ile dağıtıcı adalet (distributive justice) kavramlarını birleştirebilir miyiz ve bu koordinat içinde dağıtıcı adalet (devletin klasik fonksiyonlarından kabul edilen "gelirin yeniden dağılımı" bu tanıma girer) nasıl bir yere sahip olacaktır soruları karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıda, son yıllarda üzerinde sıkça durulan bir sosyal yardım aracı olan "temel gelir" meselesini bu bağlamda incelemeye çalışacağız.

Evrensel Temel Gelir Tartışmaları ve Belediyelerin Rolü

Evrensel temel gelir kavramı, tarihsel kökleri 18. yüzyıl düşünürlerinden Thomas Paine'e kadar dayandırılan ve bugün "vatandaşlık geliri" olarak ifade edilen bir sosyal yardım biçimine dayanak teşkil eden bir kavramdır. Günümüzde yaşanan çoklu krizler, bu gelirin sadece düşük gelir gruplarına değil, bütün vatandaşlara verilmesi yönündeki tartışmaları canlandırmıştır. Bir sosyal yardımın evrensel anlamda "temel gelir" sayılabilmesi için bazı temel özellikleri yerine getirmesi gerekir. Bu özellikler gelirin aile değil birey temelli olması, düzenli aralıklarla ve nakit olarak ödenmesi, koşulsuz ve gelir durumuna bakılmaksızın tüm vatandaşlara ödenmesi olarak sıralanabilir. Temel gelir önerisini destekleyen siyasi/ideolojik kanatlara baktığımız zaman bu önerinin en liberal görüşten, en devletçi görüşlere kadar geniş bir yelpazede taraftar bulduğunu görmekteyiz. Liberal yaklaşıma göre, diğer bütün sosyal yardımların kaldırılarak vatandaşlara belirli ve minimum bir gelir takviyesi yapılması piyasa işleyişi açısından daha etkindir. Sosyal demokrat yaklaşımda ise, her vatandaşın, kapitalist ekonominin zorlu piyasa koşullarında iş bulma zorunluluğu olmadan yaşamını sürdürebilecek bir geliri olması temel sosyal haklardan bir tanesi olarak görülmektedir.

Evrensel temel gelir (vatandaşlık geliri), esas olarak vatandaşlığa temel olan ulusun merkezî idaresi tarafından yasal süreçte düzenlenen ve genel bütçe ile finanse edilen bir sosyal harcama türüdür. Ancak son yıllarda bu aracın yerel yönetimler tarafından da kullanılabilir olup olmadığı konusunda çalışmalar vardır. Öyle ki, uluslararası bir ağ olan BIEN (Basic Income Earth Network/ Temel Gelir Yeryüzü Ağı) bu yıl bir "Belediye Liderleri Yuvarlak Masa Toplantısı" düzenlemek için BIRAL (Basic Income Research & Action Lab/Temel Gelir Araştırma ve Eylem Laboratuvarı) başlıklı bir ortam hazırlamıştır. Burada amaç, araştırmacıları ve yerel politika yapıcıları bir araya getirmek ve temel gelir aracının yerel, bölgesel ya da eyalet düzeyinde nasıl kullanılabilir olduğunu, mevcut deneyimlerden de yararlanarak analiz etmek ve bilgileri paylaşmak olarak açıklanmaktadır.[11]

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

ABD ve Güney Kore'de (Gyeonggi Belediyesi) temel gelir uygulamasını yerel düzeyde uygulayan bazı denemeler görüyoruz. Güney Kore'deki örnekte yerel idarenin sadece yerel marketlerde geçerli bir tür "yerel para" ödemesi aynı zamanda yerel ekonominin de canlanması açısından yararlı görülmüştür.

Evrensel temel gelir (vatandaşlık geliri), esas olarak vatandaşlığa temel olan ulusun merkezî idaresi tarafından yasal süreçte düzenlenen ve genel bütçe ile finanse edilen bir sosyal harcama türüdür. Ancak son yıllarda bu aracın yerel yönetimler tarafından da kullanılabilir olup olmadığı konusunda çalışmalar vardır.

Temel gelir kavramı üzerinde olumlu ya da olumsuz yönde birçok tartışma olmasına karşın, uygulamada çok yaygın olarak karşımıza çıkan bir politika aracı değildir. Bu modelin uygulanması durumunda ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçları ölçmek için bazı ülkelerde belirli test grupları ile yapılmış çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Almanya böyle bir pilot projeyi hâlihazırda yürütmektedir.[12] Bu projeyi, 150.000 kişiden gönüllü olarak bağış toplayarak finanse ettiğini açıklayan Berlin merkezli bir özel yardım kuruluşu (charity) yetkilileriyse temel gelir uygulamasının eşitsizliği azaltacağını ve halkın refahını artıracağını savunuyorlar.[13] Finlandiya'da da yapılan benzeri bir pilot çalışma, olumlu sonuçlanmasına karşın temel gelir uygulamasının fiilen başlamamış olması, toplamda bütçe maliyetlerinin çok yüksek olmasına bağlanmıştır.

Bu modelin, üst gelir gruplarının marjinal vergi oranlarını yükselterek bir tür negatif gelir vergisi olarak uygulanmasını hedefleyen bir yasa geçtiğimiz yıl Fransa'da gündeme gelmiş ve Meclis'te onaylanmıştır. Yüksek gelir grubundaki gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi oranı düşük ve gelir vergisi sistemi artan oranlılığa uygun olduğu için, temel gelirin uygulanması daha mümkün gözükmektedir. Türkiye gibi adil ve kapsayıcı bir gelir vergisi yapısına sahip olmayan ve kayıt dışılığın yüksek olduğu ülkelerde, Fransa'da olduğu gibi üst gelir gruplarını daha fazla vergilendirerek onlara verilen temel geliri vergi yoluyla geri almak ve diğerlerini finanse etmek pek mümkün gözükmüyor. Eğer bunu yapamayacaksak, "Devlet neden zenginlere yardım etsin?" sorusu ortaya çıkıyor.

Temel gelirin herkese verilmesi yerine, hiç geliri olmayanlara ve belirli bir gelirin altında kalanlara verilmesi daha doğru bir politika olmaz mı? Temel gelir yanlıları bu soruya herkese düzenli olarak gelir testi yapmanın bürokratik maliyetinin çok yüksek olacağı

için olumsuz yanıt veriyorlar. Oysa bu şekilde yapılan nakit gelir transferleri dünyanın birçok ülkesinde uygulanmaktadır. Bu transferlerin ülke ölçeğinde merkezden yapılması yerine yerel ölçeklerde yapılması bürokratik maliyetleri azaltacaktır. Bu noktada kent belediyelerinin sosyal hizmet birimlerinin etkin çalışması çok önemlidir.

Kentleşmenin günümüzde kalkınmanın temel dinamiklerinden olduğu, ancak aynı zamanda işsizlik ve yoksulluk yaratan bir süreç de içerdiği göz önüne alınırsa yoksul, işsiz ve güvencesiz kesimlerin sosyal olarak korunması için belediyelere önemli görevler düşmektedir. Uygulanacak olan sosyal hizmetlerde amaçlar ile uygun araç seçilmesi önemlidir. Eğer konu işsizlik ile mücadele ise, işsizliğin nedenlerine eğilmeli; teknolojik işsizlik durumunda farklı, konjonktürel veya yapısal işsizlik durumlarında farklı çözüm yolları aranmalıdır. Kentlerde yoğun olan işsizlik, özellikle ekonomide sektörlerin giderek daha fazla otomasyona bağlı çalışması sonucu oluşan işsizlik ve diğer yandan güvencesiz istihdam koşulları karşısında yerel yönetimler tarafından uygun eğitim ve meslek edinme/geliştirme programları uygulanması geliştirilebilir.

Yoksulluk ile mücadele konusunda ise, "evrensel temel gelir"in çok uygun bir araç olmadığı kabul edilmektedir. Ayrıca, bu modelin ciddi finansman sorunları yaratacağı açıktır.

Dünyadaki uygulamalara baktığımızda yerel yönetimlerin daha çok koşullara bağlı ve/veya belirli hedef kitlelere yönelik gelir transferi programları uyguladığını görüyoruz.[14] Kentsel nüfusta gelirin yeniden dağıtılmasını sağlayacak olan sosyal politikalar çok çeşitli olabilir. Burada en temel amaç kentsel ihtiyaçları karşılamak olmalıdır. Bunların en başında, içinde yaşadığımız ekonomik krize bağlı olarak kentlerde, özellikle İstanbul gibi büyük metropollerde, geniş kitlelerin yaşadığı geçim sıkıntısını hafifletecek hizmetler gelmelidir. Harvey'in vurguladığı gibi, hem üretimin örgütlenmesinde hem de toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde kentin önemli rolleri olduğu gerçektir. Gelir tanımı geniş olarak yapılırsa, yani bireyin parasal kazancı yanında kendisine daha düşük fiyatla daha çok kaynak sunulması da gelir tanımı içine alınırsa, kentsel düzeyde birçok fırsatlar sunulabilir.[15] Kentin mekânsal biçiminin ve kent içindeki toplumsal süreçlerin bireylerin gelirlerinde meydana getireceği değişiklikler araştırılmalıdır. Bunlar arasında istihdam fırsatları, konut fırsatları, temel gıdaya erişme fırsatları, mülkiyet haklarının tanınması konuları sayılabilir. Bu fırsatların kentte yeniden dağıtılması bizi "adil kent" tanımına daha yaklaştıracaktır.

Notlar

1 Harvey, D. (2003), Sosyal Adalet ve Şehir, Metis Yayınevi, s. 97.

2 Lefebvre, H. (2011), Kentsel Devrim, Sel Yayıncılık, s. 28.

3 Harvey (2003), s. 28.

4 İlhan Tekeli de günümüzün kentlerinde bir yandan kent ile kırı ayıran çizginin giderek belirsizleştiğini; kırsal alanın kent izleri ile kaplandığını ve diğer yandan tek merkezli metropolitan kentlerin yerini, sınırları belirsiz, çok merkezli kentsel bölgelerin almaya başladığını belirtir. Detaylı bilgi için bkz. Tekeli, İ. (2016), Dünyada ve Türkiye'de Kent Kır Karşıtlığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları, İdealkent Yayınları, s. 26.

5 Harvey (2003), s. 278.

6 Harvey, a.g.e. s. 55.

7 Harvey, D. (2011), Sermayenin Mekânları, Sel Yayıncılık, s. 372.

8 Bu konuda Harvey dışında Jessop (2009), Brenner (2009a, 2009b) önemli çalışmalardır: Brenner, N. (2009a), "Open Questions on State Rescaling", Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 2, s. 123-139; Brenner, N. (2009b), "Restructuring, Rescaling and the Urban Question", Critical Planning, 10; Jessop, B. (2009), Kapitalist Devletin Geleceği, Epos.

9 Soja, E.W. (2009), "The City and Spatial Justice", Spatial Justice, 01.

10 Fainstein, S.S. (2010), "The Just City", Cornell University Press.

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. https://basicincome.org/municipal-leaders/

12 122 kişiye karşılıksız ve koşulsuz olarak aylık 1200 euro ödenmesi 3 yıl boyunca devam edecek ve sonuçlara göre konu değerlendirilecek, ancak Almanya'da siyasi partilerin bu fikre çok yakın olmadıkları ve birçok uzmanın da bu projenin sonuçları ne olursa olsun çok güvenilir olmayacağı, çünkü bireylerin 3 yıl boyunca sergiledikleri davranışlar ile eğer gerçekleşirse ömür boyu sergileyecekleri davranışların aynı olmayacağını savunuyorlar.

13 Payne, A. (2020), Germany is beginning a universal-basic-income trial with people getting $1,400 a month for 3 years. Business Insider. https://www.businessinsider.com/germany-begins-universal-basic-income-trial-three-years-2020-8

14 İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne bağlı İSMEK (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları) ve SEDEP (Sosyal ve Ekonomik Destek Programı) programları örnek olarak gösterilebilir.

15 Harvey (2003).

METROPOLLERDE YOKSULLUK VERİLERİ

Ertan Aksoy[·]

[·] Aksoy Araştırma Kurucusu

Türkiye'nin, bazıları kronikleşmiş bazıları ise yeni olan birçok sorunu bulunmakta. Uluslararası göçte "transit ülke" konumundan "hedef ülke" konumuna gelmesi Türkiye'nin yeni tecrübe ettiği sorunlar arasında gösteriliyor. Bu sorunun temel nedeni iktidarın Avrupa Birliği ile yaptığı son anlaşma ama Türkiye'nin göç konusunda asıl tecrübeli olduğu, buna rağmen bir türlü çözemediği sorunu *iç göç*tür. Bu eski problemin ana sebebi olarak bölgesel sosyoekonomik farklılıklar öne çıkıyor.

Kırdan kente göç yalnızca Türkiye'de değil, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm dünya ülkelerinde sıkça tartışılan, araştırılan ve üzerine politikaların geliştirildiği bir konu. Artan şehirleşmeyle birlikte metropollerin cazibesine kapılan, başta gençler olmak üzere hemen hemen her yaştan insan, hep metropollere göç etme eğiliminde oldu. Türkiye'de metropollerin göç hikâyesiyse sosyal olanaklardan daha çok ekonomik olanaklara bağlı ilerledi.

Türkiye'nin en önemli metropolü olan İstanbul'da da tarih boyunca benzer bir göç hikâyesi izliyoruz. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) iç göç verilerine göre İstanbul doğumluların 2007 yılında 12,5 milyon olan İstanbul nüfusuna oranı yüzde 17,2'yken 2021 yılında nüfusu 15 milyona ulaşan kentte bu oran yüzde 14,3'e düştü. 2008-2021 yılları arasında farklı şehirlerden İstanbul'a 5,7 milyon kişi göç etti. Aynı yıllar arası

2022'nin Nisan Ayında İstanbulluların;

Yüzde 40'tan fazlası (%43,4) geçinemediğini, beşte birinden fazlası (%27) bazı ödemeleri yapamadığını ve borçlandığını belirtiyor.

Kredi kartı borcunun asgari tutarını ödeyemeyenler yüzde 3,6 iken, hiç ödeyemeyenler yüzde 7,7 oranındaydı.

Yüzde 70'e yakını (%65,9) alışverişinde satın aldığı gıda miktarını, yarıya yakını (%48,8') ürün çeşidini azaltırken, yine yarıya yakını (%47,3) indirime giren ürünleri tercih etti.

Gıda satın alırken kriter olarak ürünün fiyatı yüzde 56,8'le kalitesinin, son tüketim tarihinin, indiriminin, tazeliğinin, markası veya menşeinin önüne geçti.

Onda biri dengeli ve yeterli gıdaya kısmen erişebildiğini, yarısından fazlası (%54) hiçbir şekilde dengeli ve yeterli gıdaya ulaşamadığını düşünüyor.

Genelde Ramazan bayram tatilini İstanbul dışında geçiren bölümün yarıya yakını (%45,5) bu seneki tatilde şehir dışına çıkamadı.

Notlar

İstanbul Planlama Ajansı İstatistik Ofisi'nin yayınladığı İstanbul Barometresi - Nisan 2022 Barometresi verilerinden derlenmiştir.

yaş dağılımına bakıldığında ağırlıklı olarak genç ve çalışma yaşında olan 15-34 yaş arası nüfusun oranı da yüzde 56,8'e çıktı.

Tüm metropollerde olduğu gibi İstanbul'un da göç için cazibe merkezlerinden biri olmasının başlıca nedeni ekonomik faktörler. TÜİK verilerine göre 2015 yılında 50.100 lira olan kişi başı gayrisafi yurt içi hâsıla (GSYH) 2019 yılına kadar 86.798 liraya yükseldi. "Kariyer.net İstihdam Endeksi" verilerine göre 2014'te 47.886 ile ilk sırada yer alan İstanbul'da toplam iş arama sayısı 2019 yılında 32.639 ile ilk sırada yer almaya devam etti.[1]

Benzer zaman dilimlerinde diğer şehirlerde de ekonomik olarak gelişme yaşandı ancak İstanbul ile kıyaslandığında bu gelişme bir değişime neden olamadı. Örnek verecek olursak, Malatya'nın kişi başı GSYH'sı 2015-2019 yılları arasında 17.828 liradan 30.423 liraya yükseldi. Ancak 2015'te yüzde 35,6 olan Malatya GSYH'sının İstanbul GSYH'sına oranı 2019 yılında yüzde 35,1 kadardı. Bir başka örnek olarak Adana'yı incelediğimizde de 2015'te yüzde 42,9 olan GSYH oranlarının 2019'da yüzde 42,4 olduğunu görüyoruz. Sonuç olarak, Türkiye'de bir gelişme yaşandı ama bu gelişmede bölgesel farklılıklar göz ardı edildi ve İstanbul gerek sosyal gerekse ekonomik olarak cazibe merkezi olmaya devam etti. Ancak içinde bulunduğumuz ekonomik buhranla birlikte İstanbul da ekonomik cazibesini kaybetmeye başladı.

Türkiye'de ve İstanbul'da Yoksulluk

Türkiye tarihinde görmediği bir ekonomik buhranla karşı karşıya kaldı. Bilimsel bulgulara karşı gelerek tam tersi istikamette ilerletilen Türkiye ekonomisi önce ağır bir kur krizine sürüklendi, sonra arz yönlü maliyet artışlarıyla kendisini enflasyonist bir ortamda buldu. Plansız, programsız ve istikrarsız bir ekonomi yönetimi sonucu Türkiye'nin aylık enflasyon artışları neredeyse tüm dünya ülkelerinin tarihlerinde gördükleri en yüksek enflasyon oranlarıyla eşit seviyede seyrediyor. Kasım 2021 sonrasında hızlı bir artış gösteren yıllık enflasyon oranı Nisan 2022'de yüzde 69,97'ye, Mayıs 2022'de ise yüzde 73,5'e kadar yükseldi. Aynı tarihlerde üretici enflasyonu ise Nisan 2022'de yüzde 121,82, Mayıs 2022'de ise yüzde 132,16 oldu. İktidar aynı gemide olduğumuzu, sefayı da cefayı da birlikte çektiğimizi söylerken, vatandaşlar hayat pahalılığı altında ezilmeye mahkûm oldu.

Türkiye Monitörü Mayıs 2022 araştırması vatandaşın içinde bulunduğu ekonomik zorluğu ve bu zorluğun getirdiği psikolojik yükü açıkça ortaya koyuyor.[2] Mayıs ayında katılımcıların yüzde 82,8'i geçen aya göre alım gücünün çok azaldığını/azaldığını belirtmekte. Temel ihtiyaçlarının hiçbirini rahat bir şekilde karşılayamadığını belirtenlerin oranı yüzde 14,3, azını/birazını rahat karşılayabilenlerin oranı da yüzde 71,1. Lüks ihtiyaçlar ise vatandaşın gündeminden neredeyse çıkmaya başlamış. Katılımcıların yüzde 57,5'i lüks ihtiyaçlarının hiçbirini rahat karşılayamadığını, yüzde 36,4'ü ise azını/birazını rahat bir şekilde karşılayabildiğini belirtmiş.

Artan maliyetler ve geçim sıkıntısı vatandaşın ekonomik beklentisine de doğal olarak yansıyor. Şubat 2022'de yüzde 77 olan asgari ücreti yetersiz bulanların oranı Mart 2022'de yüzde 83,8'e, Mayıs 2022'de ise yüzde 89,8'e yükseldi. Mart 2022'de yüzde 77,3 olan asgari ücrete ikinci zam beklentisi ise Mayıs 2022'de yüzde 81,5'e yükseldi. Hayat pahalılığının iyiden iyiye artırdığı yük vatandaşın karamsar bakış açısının artmasına ve kendisini değersiz hissetmesine neden oldu. Türkiye'de yaşayan bir yurttaş olarak kendisini çok değersiz/değersiz hissedenlerin oranı yüzde 61,8.

Türkiye geneliyle kıyaslandığında metropollerde hissedilen ekonomik buhranın bazı noktalarda benzeştiği ancak bazı noktalarda da farklılaştığını gözlüyoruz. İstanbul Barometresi Nisan 2022 araştırmasında, Türkiye geneliyle benzer bir şekilde vatandaşın temel ihtiyaçlarını rahat bir şekilde gideremediği görülüyor.[3] Araştırmada katılımcıların yüzde 65,9'u gıda alışverişlerinde miktarı azaltmak zorunda kaldığını belirtmiş. Gıda alışverişi yaparken ilk olarak fiyata dikkat ettiğini belirtenlerin oranı yüzde 56,8, maddi yetersizliklerden dolayı dengeli ve yeterli gıdayı tüketemeyenlerin oranı ise yüzde 58,4 olmuş.

Metropollerin Türkiye genelinden farklılaştığı noktalardan en öne çıkanı ise kira artışları. Sahibinden.com Emlak 360 Endeksi'ne göre ortalama bir kira İstanbul'da 8.240 liraya çıkmışken Trabzon'da 1.936 lira ve Erzincan'da 1.835 lira seviyelerinde. Buna göre kiralar Trabzon'da ve Erzincan'da asgari ücretli çalışanın maaşının yarısı kadar iken, İstanbul'da çalışan asgari ücretlinin maaşının ise 1,9 katı kadar. Görece İstanbul'da daha yoğun olan nitelikli istihdam için de durum pek farklı değil. Yine Kariyer.net bulgularında ortalama bir psikolog maaşı 5.670 lira, makine mühendisi maaşı 7.150 lira ve ekonomist maaşı 9.300 lira olarak hesaplanmış. Buna göre İstanbul'da yaşayan bir psikoloğun kirası maaşının 1,5 katı, makine mühendisinin 1,2 katı ve ekonomistin 0,9 katı kadar. Hesaplamaya göre nitelikli olarak tanımlanan bu meslek gruplarının İstanbul'da sahip oldukları hayat standartları, Trabzon veya Erzincan gibi şehirlerde asgari ücretle çalışan birine göre oldukça kötü durumda.

Türkiye'de bölgesel kalkınmışlık farkları her zaman en büyük sorunlardan biri oldu ve iç göçün ana nedenleri arasında yer aldı. Anadolu'da dünyaya gelen ve daha iyi sosyoekonomik imkânlara sahip olmak isteyen bir çocuk için ise metropoller tek araç oldu. Ancak içinde bulunduğumuz ekonomik buhran metropollerin de artık umut olmaktan çıkmaya başladığını gösteriyor. Artan kiralar ve temel maliyetler metropollerde de aranan o imkânların bulunamayacağı gerçeğiyle toplumu karşı karşıya bırakmakta.

Notlar

1 "Kariyer.net İstihdam Endeksi"; https://www.kariyer.net/kariyer-istihdam-endeksi/.

2 Aksoy Araştırma'nın "Türkiye Monitörü" araştırması bulgularından faydalanılmıştır.

3 İstanbul Planlama Ajansı, "İstanbul Barometresi Nisan 2022"; https://ipa.istanbul/urun/istanbul-barometresi-nisan-2022/ .

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Bimtaş

TÜRKİYE'DE KATILIMCI BELEDİYECİLİK ANLAYIŞIYLA TASARLANAN VE DRONE GÖRÜNTÜLERİYLE BESLENEN

İLK VE TEK

3 BOYUTLU MEKANSAL İŞARETLEME UYGULAMASINI HAYATA GEÇİRİYORUZ

Uygulamayı incelemek için:

geo.bimtas.istanbul/ucboyut

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Köklü Sorunda Yeni Darboğazlar

Engellilerin gündelik hayata katılımı, temel ihtiyaçlarına her yurttaş kadar erişebilmesiyle ilgili sorunlar yeni değil. Kentleşmeyle milyonlarca sakinin yaşadığı pek çok sorunsa engelliler için daha yoğun ve bir o kadar görünmez şekilde yaşanıyordu. Ancak ekonomik kriz zamanlarında geçim sıkıntısı her kesim için katlanarak büyürken engellilerin hayatına yansıması ayrı bir vurgu gerektiriyor. Kentlerde engellilerin ekonomik krizdeki geçim sıkıntısını Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği'nden (TOHAD) Hakan Özgül'e sorduk.

Engellilerin gelir güvencesi ve geçim konularında yaşadığı sıkıntılar pandemi süresince oldukça artmıştı. Üzerine gelen ekonomik kriz karşısında engelliler ne gibi ekonomik zorluklar yaşıyor? Nasıl geçinebiliyor? Gıda, barınma gibi ihtiyaçların yanı sıra tıbbi bakım, rehabilitasyon hizmetleri gibi engelliler için temel ihtiyaç olan bakım ve sağlık hizmetlerine erişebiliyorlar mı?

Hakan Özgül · 2022 sayılı Kanun'a göre ödenen engelli aylığı, o da ailenin gelir şartları uyuyorsa, istihdam edilmeyen/edilemeyen engellilerin tek geçim kaynağı. Bakım aylığı alabilen –ki o da ailenin toplam geliri ile ilgili– engelliler de var. Yüzde 40 ilâ yüzde 60 engelli raporu olanlara bir ay için ödenen tutar yalnızca 865 lira. Özellikle son zamanlarda ekonomik buhran ile birlikte engellilerin yaşam koşulları günden güne ağırlaştı ve engelliler bugün için derin yoksullukla karşı karşıya geldiler. Öyle ki alt bezi kullanmak zorunda olan bazı engelliler, hastalar ve yaşlılar SGK'nın da geri ödeme tutarlarının çok düşük kalmasıyla bu ihtiyaçlarını gideremez, dolayısıyla alt bezi dahi alamaz oldular. Evde tıbbî bakım kadınların (bazen anne, bazen eş, bazen de diğer aileden kadınların) üzerinde. Neredeyse 7 gün 24 saat bu desteği tek başlarına vermek zorundalar. Dolayısıyla evde tıbbî bakım desteği söz konusu dahi değil. Konut fiyatlarındaki sıra dışı artışlar nedeniyle karşılanabilir maliyetle konut edinmek veya kiralamak tüm yurttaşlar için artık oldukça güç. Zaten ekonomik kazanımlar bakımından oldukça düşük gelirlerle hayatlarını idame ettirmek zorunda olanlar için ise konut edinmek artık mümkün değil. Tıbbî medikal araç gereçlere ulaşmak da artık neredeyse imkânsız hâle geldi. İşitme cihazları, ortez/protezlerle birçok destek aracının da ya geri ödeme tutarları düşük ya da işe yarar nitelikte değil. Buna karşın hasta taşıma lifti, banyo ve tuvalet ekipmanları ve daha birçok medikal araç gereç SGK kapsamı dışında. Yine engellilerle hastaların kullandığı birçok medikal sarf malzeme için yurttaşlar her ay katlanılmayacak seviyelere varan farklar ödemekte. Örnekleri şöyle artırabiliriz:

• SGK'nın manüel tekerlekli sandalye için ödediği tutar 550 lira. Piyasada en kullanılamaz durumda olanların fiyatı 1.200 lira. Kullanılabilir ve makul fiyattakiler 7-8 bin lira, "Bedenime ve fiziksel koşullarıma uygun olanı, almam gerekeni aldım" diyeceğiniz ürünlerin fiyatları ise 30-35 bin lira tutarında.
• SGK'nın hafif manüel tekerlekli sandalye sınıfı için ödediği tutar 1.320 lira. Piyasada en kötüsü 20 bin, "istediğimi alabildim" diyeceğiniz 60 bin lira tutarında
• Piyasada 15 bin lira altına bulunamayan, çocukların kullanabildiği pediatrik tekerlekli sandalye için SGK'nın ödediği tutar 1.320 lira.
• Akülü sandalye için SGK 3.750 lira ödüyor. 1-2 sene ancak kullanabileceğiniz akülü sandalyeler 10 bin lira civarında, ortalaması 60-70 bin lira, "İyi bir şey isterim, bedenime, özelliklerine uygun olsun" deseniz 250-300 bin lira tutarında.

Fotoğraf Bekir Dindar

• Akülü sandalyenin aküsünü yenilemek isteseniz SGK 500 lira öder. Piyasada en kötüsü 4 bin lira, "İyi bir akü alayım" deseniz 10 bin liradır.
• SGK'nın bası yarasını önleyen havalı yatak için ödediği tutar 255 lira. Piyasada en kötü, fayda sağlayıp sağlamayacağı şüpheli olan yataklar dahi 2 bin lira tutarında
• Yine bası yarasını önleyen minder için SGK'nın ödediği tutar 88 lira. Gerçekten bası yarasından korunmak için almanız gereken minder için 8-10 bin lira ödememiz gerekiyor.
• Engellilerin son dönemlerdeki en büyük şikâyetlerinden biri de rutin ve rutin dışındaki sağlık hizmetlerine ulaşmak için hastane randevusu almamaları. Söz konusu randevuları her gün telefon veya internet sitelerinin randevu kanalları üzerinde yoğun zaman geçirerek ya alabiliyorlar ya da tıbbî ihtiyaçları haftalar sonrasına ertelemek zorundalar. Kısacası engelliler toplumun en dezavantajlı kesimleri içinde yer almaya devam ediyor.

Engellilere yönelik istihdam veya vergi indirimleri gibi çeşitli uygulamalar ekonomik kriz döneminde geçinebilmeleri için yeterli mi? Türkiye'de ulusal ve yerel ölçekteki engellilere yönelik hak temelli sosyal politika uygulamaları yeterli düzeyde mi?

Son yılın istatistiklerini henüz değerlendirme şansımız olmadı ama geçtiğimiz son iki yılda, özellikle salgının başlamasını müteakip, engellilerin istihdam oranı yüzde 19 civarında geriledi. Dolayısıyla engelli işsiz sayısı geçen yıllara göre arttı. Asgari ücretten gelir vergisinin kaldırılmasıyla birlikte çalışanların vergi kesintisinden edinimler artık söz konusu değil. Kaldı ki bu tutarlar zaten oldukça düşük miktarlardı. Engellilerin temel yaşam kaynaklarına, örneğin su, elektrik, ısınma gibi ihtiyaçlarını insan onuruna uygun olarak karşılaması artık mümkün değil. Birçok aile tüketimlerini kısmak, insanlık dışı şartlarda yaşamak zorunda bırakılıyor. Bugün ülkede fiilen uygulanmayan sosyal devlet ilkesiyle sosyal politikalar çöktü ve ne yazık ki bu çöküntünün altındaki enkazda engelliler kaldı.

Kriz döneminde geçim ve ana akım engellilik tartışmaları çoğunlukla temel ihtiyaçların tespiti ve karşılanması üzerinden ortaklaşıyor. Fakat kültür, sanat, spor gibi aktiviteler, kentin gündelik hayatına karışma ve hayata katılma konusunda engelliler için durum nasıldı, kriz döneminde neye dönüştü?

Engellilerin gerek erişilebilirlik sorunu gerekse de maddi olanaklar bakımından bu tür etkinliklere katılımları zaten oldukça sınırlıydı. Örneğin spor yapabilmek için ihtiyaç duyulan malzemelere ulaşmak artık imkânsız. Bu malzemelere ulaşabilenler ise oldukça sınırlıdır. Kaldı ki söz konusu malzemelere sadece "sponsorluk", "sosyal destek", "sosyal sorumluluk" gibi organizasyonlarla ulaşabiliyorlar.

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Geçim Zorlukları Verilerini Kamusal Bilgiye ve Siyasete Dönüştürmek

Hatırı sayılır bir süredir ülkedeki ekonomik koşulların emeğiyle geçinenler ve geçinemeyeneler üzerindeki etkisinin ağırlığını ölçmek, kamuoyuna sunmak ve şeffaf bir şekilde tartışmak kamunun sunduğu verilerin eleştirilere konu olması nedeniyle daha çetrefilli bir hâl aldı. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi de (DİSK-AR) uzun bir süredir kamuoyunu nitelikli veri analizi ve periyodik paylaşımlarıyla bilgilendirmeyi amaçlıyor. DİSK-AR uzmanı Deniz Beyazbulut'a bu verileri nasıl okuduklarını ve bu okumayla ne tür kamusal politikalar oluşturulabileceğini sorduk.

Kurum olarak İstanbul gibi metropollerde artan geçim sıkıntısının yapısal ve dönemsel nedenlerini nasıl ayırıyorsunuz? İçinden geçtiğimiz güncel krizin geçim yollarının tıkanmasındaki özgünlüğü sizce neler? Geçim sıkıntısının ölçümü ve sunumunda kamu, özel ve sivil kurumlar arasındaki farklılık ve veri paylaşımında şeffaflık gibi meseleleri siz nasıl değerlendiriyorsunuz ve kurumunuz hangi yönden farklılaşıyor?

Deniz Beyazbulut • Günümüzde Türkiye'nin en önemli sorunlarından olan geçim sıkıntısı ve pahalılık, işsizliğin yükselmesi ve yüksek enflasyon ile yakından ilişkili. Türkiye salgın öncesinde de yaşanan ekonomik kriz salgınla birlikte şiddetlendi. Türk lirasında yaşanan hızlı değer kaybı enflasyonu tetikledi ve geçim sıkıntısını derinleştirdi. Salgının üstüne gelen salgının yarattığı sorunlara eklenen bir geçim sıkıntısı dalgası ile yüz yüzeyiz.

Türkiye'nin kamusal veri derleme kurumu olan Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) geçim sıkıntısını gösteren istatistikleri gelir ve yaşam koşulları ile enflasyon ve fiyat araştırmalarıdır. Ancak bu araştırmalar sık sık eleştiri konusu olmakta. TÜİK'in enflasyonu ölçmede yetersiz kaldığı kanaati oldukça yaygın. TÜİK'in 2020 yılı için yayınladığı gelir ve yaşam koşulları araştırmasında, salgında bölüşüm ilişkilerinin kısmen iyileştiğini ve yoksulluğun azaldığını göstermesi oldukça tartışmalı bir iddia. Salgın döneminde bölüşüm ilişkilerinin düzeldiğini veya yoksulluğun azaldığını söylemek mümkün değil. Fiyat istatistikleri ise uzun zamandır tartışmalı. Bu istatistikler gerek gelir gruplarına göre farklılaştırılmadığı için gerek fiyat derlemeleri şeffaf olmadığı için gerekse mal ve hizmet sepeti açısından eleştiriliyor. Enflasyonun düşük gelirli, orta ve yüksek gelirli haneler açısından farklılaştığı biliniyor. Örneğin, emekliler ve yoksul haneler ile zenginlerin hissettiği enflasyon oranları birbirinden farklı. DİSK-AR'da bu sebeple farklı gelir grupları ile emekliler için TÜİK verilerini kullanarak alternatif hesaplamalar yapıyoruz. Ancak TÜİK'in sadece yukarıda ifade edilen araştırmalarda değil, iş gücü piyasaları üzerinde yayınladığı verilere de şüpheyle yaklaşıyoruz.

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

İstanbul'daki emekçilerin geçim sıkıntısını aşmak için bireysel, hane ölçeğinde ve demokratik kitle örgütleriyle geliştirdiği yöntemler sizce neler olmalı?
Geçim sıkıntısını aşmak için gelirlerin enflasyona karşı korunması en temel koşul. Emekçiler bunun için örgütlenmeli ve sendikalaşmalı. Toplu pazarlık yoluyla alım gücünü korumak mümkün. Öte yandan yüksek enflasyon ve düşük gelirin yarattığı sorunlarla mücadele için kamucu ve toplumcu ekonomi politikalarına ihtiyaç olduğu da gerçek. Emekten sermayeye doğru kaynak aktaran vergileme politikalarının yeniden bölüştürücü etkisi emek aleyhine kullanılıyor. Adil vergi düzenlemesinin hayata geçirilmesi gerekiyor. Kamu istihdamının arttırılması önem taşıyor.

Kurumunuzun geçim sıkıntısını aşmak için kamu kurumlarından, özelde de yerel yönetimlerden beklentileri neler? Kamusal bir yerel sosyal politika DİSK-AR için nasıl bir anlayışı öne çıkarmalı ve hangi yöntemleri icra etmeli?
DİSK-AR işçi sınıfı ve emeğin sorunları hususunda özerk bilimsel çalışmalar, yayınlar yapmak ve politika önerileri oluşturmak amacıyla çalışmalarını yürütmekte. Ancak hem kamuda hem de özelde bilimsel çalışmaların niteliği, çalışmaların sayısıyla aynı oranda artmıyor. Bilimsel çalışmaların niteliği ile ilgili tartışmalar belki ayrı bir tartışmanın konusu. Bununla birlikte sınıf ve emek çevresinde üretilen bilginin öznesinin ve gerçek otoritesinin bilgiyi üreten bilim insanları olduğunu, Türkiye açısından en temel unsurun nitelik sorunu olduğunu vurgulamak gerek. Kamusal yerel sosyal politikada sahanın, özelde yerelin dinamiklerini anlama, halkın ihtiyaçlarının tespit etme, taleplerin bir dizi politika kararlarına dönüştürülmesi ve yerel refah sistemlerinin işletilmesinde belediyeler önemli rol oynuyor. Yerel yönetimler, merkezi sosyal politikanın tamamlayıcısı adımlar atmalı, sorunları yerinde tespit ederek yerel sorunlara uygun ek çözümler yaratmalı. Ucuz ulaşım, kreş, dinlenme ve spor olanaklarının sunulması, yaşanabilir çevrenin sağlanması, işletmelerin çevreyi tahrip etmesini engellenmesi ve yerel verilerin toplanması yerel yönetimlerin sosyal politika işlevleri arasında sayılabilir.

Küresel Kent Vizyonu, İstanbul'un Vizyonu

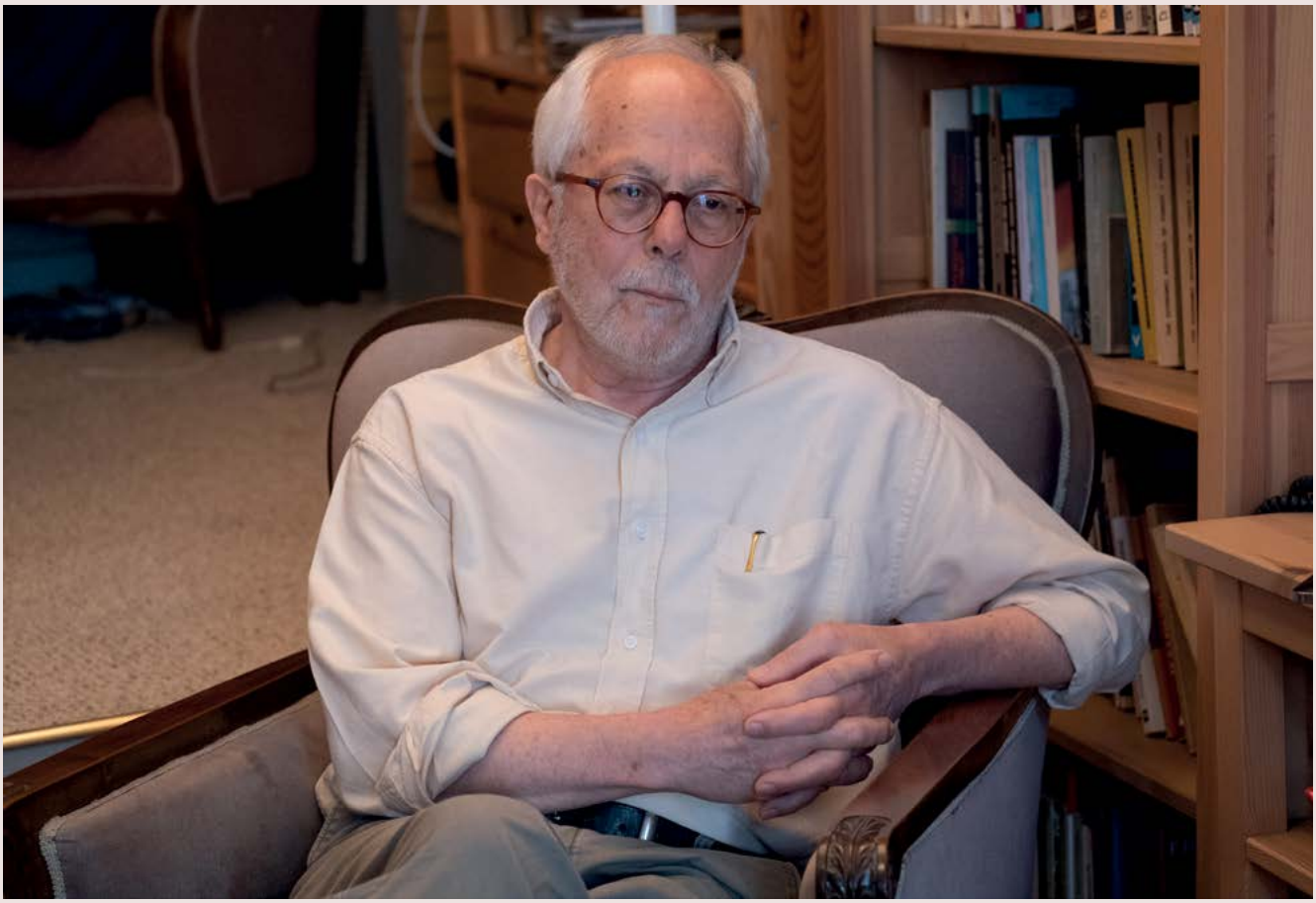
İstanbul'un 1990'lardan bugüne küresel kent olma yolculuğu oldukça tartışmalı bir mesele olageldi. Bugün dünya genelinde küreselleşme, nereye varacağı belirsiz bir değişimden geçmekte. Aynı zamanda Türkiye'de de merkez ve yerel arasındaki gerilim ve çekişme de şiddetlenerek sürüyor. Küresel, ulusal ve yerel ölçeklerdeki mevcut dinamiklerin kesişimi de İstanbul'un küresel kent olma yolunda nerede olduğunu belirliyor. Prof. Çağlar Keyder'e İstanbul'un küresel kent olma yolundaki farklılıklar ve değişimler içeren ilerleyişini, merkezin kent üzerindeki belirleyiciliğini ve özerklik ihtimallerini, yoksulluk ve barınma gibi konular ile ilgili sorunlarını ve içinde bulunulan şartlarda sahip olması gereken vizyonunu sorduk.

Söyleşi: Nazım Akkoyunlu[1]

Küreselleşme tartışmaları ile birlikte 90'lı yıllarda yazdığınız bir makaleniz birçok tartışmayı beraberinde getirmişti. Yine İstanbul, Küresel ile Yerel Arasında derlemeniz ve başka yayınlarınızda vurgu İstanbul'un bu küresel yeni düzene doğru bir treni kaçırmadan entegre olması, İstanbul'un bir vizyon ihtiyacı üzerineydi. Sonrasında birçok belediyenin, yerel yönetimin çalışmasında da hep bu küreselleşme vizyonunu gördük. Geriye doğru baktığınızda, bakışınızda bazı değişimler oldu tabii ama o günden bugüne İstanbul bir küresel kent olma yönünde ne kadar, ne ölçüde yol aldı sizce?

Düz bir çizgi yok, çünkü 1990'dan beri başarılı olduğu dönemler oldu. Özellikle 2000'li yılların başında bayağı bir başarı söz konusuydu. Sadece maddi akışlar, ticaret, turizm, yatırımlar veya finans değil; yeni yasalar, uygulamalar ve politikalar söz konusuydu. Ama her şeyde olduğu gibi 2012-13 yıllarından sonra epey bir duraklama söz konusu. Tabi 1990'la 2012 arasında da kesintisiz bir çizgi olduğunu söyleyemeyiz. Bu küresel kent projesinin arkasında yatan neydi? Doğru, bir vizyon söz konusuydu çünkü o dönemde çoğu kişi tarafından kabul edilen bir kanı vardı: 1980'lerden sonra giderek güçlenen bir global ekonominin yarattığı yeni örüntülerin, networklerin üzerinde yer tutabilen kentler avantaj sağlıyor. Örneğin merkezi Londra, New York, Tokyo veya Şangay'da olan bir şirketten söz ediyoruz. Bu şirketin belli yerlerde üretim yaptığını, küresel zincirlerini oluşturduğunu düşünelim. Fakat bu zincirler coğrafyanın tümünü kapsamıyor, genellikle kentlerden geçiyor. Kesiştikleri noktalarda ise her yerde bulunmayan, eğitim ve beceri gerektiren hizmetlerin sunulduğunu düşünebiliriz. Bu hizmetler kümesinin en üst kademede olanları da belli kentlerde yoğunlaşıyor. Siz bu örüntünün dışında kalıyorsanız, kentte potansiyel beceri sahibi –yeni orta sınıf diyebileceğimiz, yönetimle ilgili profesyonel anlamda birtakım becerileri olan, iyi eğitimi olan insanlar için– istihdamı yaratamıyordunuz. Sözünü ettiğimiz hizmet elemanları bir tasarım şirketinde de olabilirler, mimari şirkette de, bankada da, hukuk şirketinde de olabilirler.

1990'lardan önce kentlerin sanayileşme eğilimi azalmış, kentler sanayisizleşmeye başlamış, bir önceki dönemin gelişme çizgisi değişmişti. İstanbul'da da biliyorsunuz, Bedrettin Dalan zamanında kent içindeki birçok faaliyet dışarıya taşınmış, sanayi işletmeleri Çerkezköy ve Gebze gibi yakın çevreye nakledilmişti. Kentlerin gerçek, maddi, üretimle ilişkisinin azaldığı, istihdamının çok büyük kısmının hizmetlerden oluştuğu bir durumda, kent zaten tüketime yönelik bir yer hâline geldi. 2000'e yaklaşırken kentlerin tüketim nesneleri olarak telakki edilmesi hâkim perspektif oldu. Kentler cazip tüketim imkânı sunan faaliyetlerin bulunduğu yerler olarak görüldü. Turizmin ön plana çıkması, beceri ve eğitim gerektiren hizmetlerde yoğunlaşan nüfusun yaşam stili ve tüketim tercihlerinin önem kazanması bu dönemin temel taşları oldu. Burada gözden kaçırmamak gereken nokta dünya içinde rekabete girişen şirket ve

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

hizmet elemanlarının gelirlerinin de rakipleri düzeyine yaklaşma eğiliminde olacağı. Bu durum tabii kentin kendi sınırları içinde ikili bir yapının ortaya çıkacağına işaret; fakat aynı zamanda kent ekonomisinin diğer çalışanlar için yeni bir potansiyel oluşturacağını gösteriyor. Sözünü ettiğiniz, tartışmaya konu olan makale de bu potansiyele işaret ediyordu; iyi yönetildiği takdirde kent nüfusunun bütün olarak faydalanabileceği bir ortamın oluşma imkânından... İstanbul'un da aday olabileceği "küresel kent" konumu pozitif bir duruma yol açabilirdi ve kentin böyle bir potansiyeli reddetmesi için hiçbir neden yoktu.

Tabi şu an içinde olduğumuz dönemde, bütün bu hikâye, bu proje geride kaldı. Bunun en önemli nedeni anlatılan hikâyenin siyaset olgusuna gereken önemi tanımamış olmasıydı. Siyaset kent düzeyinde de, kentlerin içinde olduğu devletler dolayımıyla da gelişmelere müdahil oluyor. Özellikle merkezî devletler kentlerin kendi projelerini yapabilmelerini egemenlik açısından hükümranlıklarına bir tehdit olarak algılıyorlar. Nitekim Ankara-İstanbul çekişmesinin, devletin küreselleşme konusundaki ikircikli tutumunun kente yüklediği maliyet üzerine çok konuşuldu.

Ama şimdi, COVID-19 salgınından beri, daha da kökten bir soru gündeme geldi: "Acaba bu küreselleşme olayı tersine mi döndü, küreselleşmeyi geriye çevirecek bir deglobalizasyon mu yaşayacağız?" Devletler aslında meşruiyetlerini ancak vatandaşlarını korumayla elde edebiliyorlar. Dolayısıyla da salgından sonra devletin globalizasyonun getirdiği yoğun karşılıklı bağımlılığa pek güvenmeyip, kendi bloğunun içinde kalması ve birçok şeyi artık kendi başına yapması gerektiği gibi bir düşünce ortaya çıkmaya başladı. Artık devletler hâkim görüş olarak merkantilist bir eğilimi benimsiyorlar; küreselleşmenin belli sınırlar içinde hapsolması söz konusu. Bunun nasıl netice vereceğini henüz bilmiyoruz. Belki Avrupa Birliği, NAFTA gibi bazı blokların içinde yeniden ticaretin artışı şeklinde olabilir. Bu öngörü ne kadar doğru, ne kadar yanlış, şimdilik belli değil.

O dönem özellikle ulus devlet-kent ilişkisinde dengenin daha çok büyük kentler lehine değişeceği, hatta kentlerin yörelerinde ekonomik açılardan daha otonom davranış sergileyebileceğine dair öngörüler vardı. Diğer taraftan geriye baktığımızda, sizin de bahsettiğiniz bazı düzenlemeler yapıldı. Merkezden özellikle İstanbul'a (Üçüncü Köprü, havalimanı, TOKİ projeleri ve Kanal İstanbul gibi) müdahalelerde bulunuldu. Bu projelerin aslında çoğu da küreselleşme ve uluslararası akışlar üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılıyor. Merkez ile yerel arasındaki bu ilişki doğru bir ilişki mi?

Türkiye'de merkezi yönetime, devletin gücüne inanç çok güçlü. Bunun bir kısmı kültürle, bir kısmı da tarihsel birtakım korkularla ilişkili. Dolayısıyla Türkiye'de hiçbir zaman kentlere bir özerklik veya federal bir yapı tanımak söz konusu olmadı. Ama liberalizm hâkim olduğu müddetçe, yani dışarıdan sermayenin geldiği, ticaretin ve serbest dolaşımın sürdüğü ve networklerin kesiştiği yerler oldukları ölçüde, kentler

zoraki de olsa bir tür özerklik yaşadılar. Küreselleşme sadece kentlerin kendi başlarına birtakım kararlar alabilmesi ile yaşanmaz; oluşan küreselleşme de bunu zorunlu kılar. Tabii eğer siz küresel olmaya adaysanız kenti güçlendirmeniz, kentin içinde yapılabilecek şeylerin veya alınacak kararların daha özerk olmasını sağlamanız gerekiyor ama tersi de söz konusu. Globalleştiğiniz zaman özerk olma potansiyeliniz de artıyor. İstanbul'un neredeyse 50'lere kadar kendisine ait bir yönetimi olmamış. İstanbul hiçbir zaman New York'un olduğu kadar özerk olamazdı. ABD federe bir yapı iken bu doğrusu çok da şaşırtıcı bir şey değil. İngiltere'de de Londra'nın özerkliği çok daha fazla; çünkü müzakereci bir demokrasinin gelişmiş olduğu bir yer. İstanbul'un bu konuda zayıflığı belki nüfusun siyasi ve kültürel olarak çok bölünmüş, çatışmalardan dolayı insanların birbirlerine olan güveninin sarsılmış olmasındandır. Merkezden gelen hizmetin sanki daha nötr olacağı düşünülüyor. Sadece siyasi olarak değil, belediye meclisinin kompozisyonu ile ilişkili de o kadar büyük bir bölünmüşlük var ki bir taksi sorununu dahi çözemiyoruz.

Fotoğraf M. Cevahir Akbaş

Aslında merkezi iktidar kendi siyasetindeki yerel yönetimlerle de birçok çatışma yaşadı. Çoğu durumda yerel yönetimin biraz önce verdiğim örneklerdeki gibi hazırladığı planları, merkezden yapılan müdahaleler boşa çıkardı. İstanbul'da bir kent inisiyatifinin oluşmamasına yorabilir miyiz?

Oluşsaydı da merkeze karşı şansı olur muydu, bir soru işareti tabii ki. Kentlerde, özellikle daha küçüklerinde geçerli olmak üzere, bir büyüme koalisyonu veya ittifakı söz konusudur. Kent meclisinde, yani belediye meclisinde genellikle iş adamları veya onların temsilcileri bulunur ama nihayetinde böylesi bir platform herkesin işine yarar. Kentin büyümesi, daha fazla sermaye ve nüfus çekmesi, istihdamı, rantı ve üretimiyle kentteki herkesin kazancına yol açacaktır. Kentlerin birbirlerine karşı nispi başarısının bile bu koalisyonun varlığıyla ilişkili olduğu iddia edilir. İstanbul ise bu tür bir koalisyon için çok büyük ve çıkarlar da ona göre çok daha çeşitli. Dolayısıyla İstanbul'un böyle tek bir platformda, tek bir inisiyatifle ortaya çıkması veya hiç olmazsa bir birleşme sağlaması, bence büyük sorun. Yakın zaman önce Fuat Keyman, Fırat Genç ve Ayşe Köse Badur'la beraber Kentlerin Türkiyesi: İmkânlar, Sınırlar ve Çatışmalar başlıklı, kent bölgeyle ilgili bir kitap çıkardık. Kent bölge, aslında bütün kentlerle ilgili bildiğimiz şeyleri değiştiren bir gerçeklik. İstanbul 16 milyon, belki daha fazla nüfusa ev sahipliği yapıyor ama kent bölge vasfıyla daha geniş bir alanı etkisi altında tutan bir yer. Bunun içinde Bursa da var muhtemelen, Tekirdağ da var. Böyle bir kent bölgenin mütecanis bir çıkar haritası çıkarması, herkesi toparlayabilecek bir inisiyatifle ortaya çıkması zaten imkânsız. Dolayısıyla İstanbul gibi büyük kentlerle ilgili bildiğimiz şeyleri de revize etmemiz gerekiyor. Kentlerin merkezi devlete karşı önemli bir özerklik odağı olduklarını söylememiz dahi zor. Çünkü dediğim gibi o odak artık kendi içinde yekpare değil; kentin nüfusu geniş anlamda ülkenin içindeki bütün kırılmaları yansıtıyor. Evet, bir kent inisiyatifi oluşsa iyi olur fakat bunun muhalefetsiz ortaya çıkabileceğini düşünmek bence yanlış.

Çoğu küresel kentte sanayi üretim oranı hâlâ yüksek, diğer taraftan İstanbul'da yüksek katma değerli üretim ve hizmetlerin diğer küresel kentlere göre konumu daha zayıf gözüküyor. Tabii bu bazı hizmetler açısından önemli sorunları da beraberinde getiriyor. Örneğin alt gelir gruplarının ve enformel hizmet sektörü çalışanlarının konuta erişimde zorlandığı görülüyor yeni dönemde. Bu konuda bir çözüm var mı aklınızda?

Küresel kent olmaya aday yerler –ki dünyada öyle çok da büyük sayıda değiller–, herkesin yaşamak istediği yerler. Herkes yaşamak isteyince de tabi konuta büyük bir talep geliyor. Bu kentlerde ortak bir sorun da daha gezgin olan birtakım insanların büyük paralarla şehrin içinde kendilerine uygun gördükleri kalitede konut satın alması ve bu konutların senenin önemli bir kısmında boş kalması. Fakat bu konut talebi genelde piyasada oluşan fiyatları yükseltiyor. Paris'te, Barcelona'da veya New York'ta olduğu gibi İstanbul'da da böyle bir eğilim var aslında. Konut kıtlığı tamamen bunun sonucu değil tabii ama kentin kendi içinde kutuplaşmasını hızlandıran bir neden. Çünkü ortada yüksek fiyatlar ödemeye hazır insanlar var. Kentte yaşayıp böyle bir yere öykünen insanlar da dışlanmış oluyor. Fakat bu şehirlerde ikinci bir trend de var. Ortalama geliri olan bir kişinin veya ailenin artık kent merkezine yakın yerlerde kiralık daire bulma imkânı yok. Birçok kent için süregiden, merkeze yakın yerlerde daha paralı insanların oturduğu bir kent coğrafyasının oluşma sürecinin İstanbul hâlâ içinde. Bu epey vakit alan, şu anda belki iyice hızlanan bir süreç ve tabii ki tepkilere yol açıyor. Ayrıca, kent merkezi diye tanımladığımız coğrafya da sürekli genişliyor, daha çok mahalle "keşfediliyor", bir nevi soylulaşma yaşanıyor. İnsanlar istedikleri ve erişilebilir olduğunu düşündükleri mahallelerde konut bulamayınca göreli yoksulluklarının farkına varıyorlar ve bunun ortaya çıkması da tabii travmatik bir şey.

Son 30 yılda cumhuriyetin modernizm projesine karşı Gezi Parkı'nda, Atatürk Havalimanı'nda gördüğümüz türden bir tutum da sergilendi. Bu bir tutum veya tavrın ötesinde bir karşı projeye dönüşebildi mi? Bu dönemi sizce nasıl isimlendirebiliriz?

Erdoğan İstanbul'da belediye reisi olduğu zaman, oylarının çok önemli bir kısmı, daha yeni İstanbullulaşmış insanlardan geliyordu. Ondan sonra, yavaş yavaş iş adamları, tüccarlar, esnaf da bu projeye katılmaya başladılar, oluşan iktidarın cazibesine kapıldılar. İlk muhalefet ve alternatif proje İstanbul'a yeni yerleşmiş insanların beklentilerinden çıkmıştı. Şimdiki görüntüde artık bu projenin bu sınıfsal kökenden geldiğini söyleyemiyoruz. İktidarın bu projesi başarılı mı başarısız mı, şu anda bunu söylemek zor. Fakat Kanal İstanbul meselesi veya "Siz ne derseniz deyin ben yapacağım" söylemi tabii ki özerklik bakımından belediyeyi çok kısıtlayan şeyler. Şu anda belki karşı projeden daha çok bir sabotajdan söz edebiliriz.

Önümüzdeki dönemde küreselleşme için bahsettiğiniz gibi ne olacağını çok kestiremediğimiz bir durumdayız. Küreselleşme ve küresel kentleri ne tür bir gelecek bekliyor?

Küresel kentlerin geriye dönüp tekrar yöresel olacağını veya tamamen kendi ülkeleriyle ilişkili olacağını söylemek imkânsız. Her zaman bir Londra'ya, New York'a, Singapur'a ihtiyaç olacak. Uluslararası hukuk, sigortacılık ve bankacılık gibi birtakım faaliyetler hâlâ mevcut, büyük şirketlerin merkezleri hâlâ küresel kentlerde. Bütün bu faaliyetler tekrar ulusal ölçeğe dönerlerse ancak küreselleşmenin bittiğinden bahsedilebilir. Bu da uluslararası ticaretin ve sermaye akımlarının tamamen durması anlamına gelir ki bu imkânsız gözüküyor ama bir azalma ve yön değiştirme muhtemelen söz konusu olacak. Bir ihtimal dünya hakikaten bloklara bölünebilir. Tabii Türkiye'nin hep blokların arasında kalması, belki 100 senedir Türkiye'nin her zaman gündeminde olan büyük bir sorun. Bu sorunun yakın gelecekte hâlledileceği de ufukta gözükmüyor.

"İstanbul›un Vizyon 2050" çalışmasından biraz bahsetmiştik. Kentin nereye gittiği belli değil, herkes farklı bir yerinden çekiştiriyor. Sadece bir yerel yönetim karar süreciyle yukarıdan aşağıya yürümeyeceği, toplumun geniş kesimlerinin, kentin farklı aktörlerinin katılımını önceleyen bir yapı kuruldu. Bu yapı kurumsallaşmaya çalışıyor ama sadece bitmiş bir vizyon metni ya da rapor üzerinden değil, çok sayıda çalıştay, arama konferansı, belli ikili görüşmeler ya da bilimsel toplantılar, organizasyonlarla ilerliyor. 2050'yi hedefleyen bir vizyon çalışmasından sizin beklentileriniz neler olur? Nasıl bir perspektif çizmeli İstanbul'a? Küresel kent meselesi üzerinde tekrar düşünmeli mi? Bu mesele üzerinden devam etmeli mi?

Öncelikle konuyu uyum, saygı gibi herkesin istediğini zaten bildiğimiz çok harcıâlem laflarla geçiştirmemek gerekir bence. İkincisi, bütün bu vizyonu fazla içeriye dönük şekilde düşünmemek lazım. Örneğin bu içe dönüklüğü mesela İzmir'de seziyorum: Kendi tarımımızla uğraşalım, kendi kooperatifimizi kuralım söylemleri öne çıkıyor ama İzmir'in konumu ve potansiyeli aslında bu konuların ötesinde. İstanbul belediye reisinin dünyadaki, Avrupa'daki belediye başkanlarıyla ilişkisi sağlam. İstanbul, Ukrayna-Rusya meselesinde bile Karadeniz'deki ticaret yollarını da koruyarak Ukrayna'daki hububatın ihraç edilmesini sağlamak gibi işlerin hepsinin içinde ve küresel kent olmak biraz da böyle bir şey. Bir şekilde kentin dışarıyla ilişkili vizyonunu ayakta tutmak lazım. İstanbul'un dünyadaki yerinin ne olduğu düşünülmeli. Üçüncüsü de kentin, merkezi devletin yerine maalesef hiçbir zaman geçemeyeceği. Küreselleşmenin hakikaten bizim özerkliğimizi, yerinden yönetimi biraz daha mümkün kılacağını düşünüyordum ama bir şekilde gerçeklik çelme taktı. Türkiye'nin siyasi kültürünün, o zaman düşünebildiğim derecede bir özerkliğe izin vermeyeceği ortaya çıktı. Bu kısıtın bütün bu vizyonu ortaya çıkarırken farkında olmak lazım.

Notlar

1 İPA İstanbul Dergisi Yayın Yönetmeni

Dünya Kentlerinin Gelecek Vizyonları
İstanbul'un 2050 Vizyonunun Kökenleri

Yüz seneyi aşan planlama serüveninde dünya kentlerinin kentsel vizyon çalışmalarıyla yeni bir dönemden geçtiklerini görüyoruz. İstanbul da bu eğilimi sahiplenen metropollerden biri. Vizyon çalışmalarının tarihsel arka planını, güncelliğini, ortak ve farklılaşan yönlerine göz gezdirmek, İstanbul'un "Vizyon 2050" belgesinin bağlamını anlamak için önem teşkil ediyor.

Vizyon 2050 Ofisi, İstanbul Planlama Ajansı

Geleneksel planlama yaklaşımından günümüze evirilen planlama anlayışının temelde "sonuç" yerine "süreç" vurgusu barındırdığı söylenebilir. Bu vurgunun merkezinde toplumun tüm kesimlerinin adil biçimde temsil edildiği, özgür ifade ve uzlaşma ortamlarında doğan düşüncelerin plan kararlarına dönüşmesinin sağlanması yer almakta.

Günümüzde giderek artan ekonomik belirsizlikler, iklim krizinin etkileri, jeopolitik çatışmalar ve değişen nüfus dinamikleri, çağımızın kent planlamasında dinamik ve bütüncül yaklaşım ve çözüm önemlerine ihtiyacı artırıyor. Bu olguların yarattığı belirsizlikte kentler yerelden küresele yaşanan iklim krizi, eşitsizlik, çevresel bozulma vb. gibi sorunların aynı anda hem kökeni hem de bu sorunların çözümü adına fırsat alanları olarak görülegeldi. Öyle ki günümüzdeki çalışmaların çoğunda, kentsel nüfus oranlarının 2050 yılında yüzde 68'ler mertebesine yükselmesi bekleniyor.[1]

Kentlerin karşılaştığı sorunlara cevap arayan planlama anlayışı, tarihsel seyrinde farklı ana akımlar tarafından şekillendi ve yerelde, yani kentlerde farklı yaklaşımlara sahne oldu. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde planlama, kentlere yönelik estetik kaygıların hakim olduğu (son ürünlerin tanımlandığı fiziksel determinizm üzerinden gelişen planlama ve planlar, bahçekent, ışınsal kent vb.) ütopik yaklaşımlar üzerinden karşılık bulmuştu. Fakat bu *kent ütopyaları;* sosyal farklılıkları, süreçte yaşanabilecek değişimleri ve planlama sürecini göz ardı etmeleriyle de eleştirilmişti.[2] Sonradan *geleneksel planlama* olarak da adlandırılacak *rasyonel kapsamlı planlama,* kent ütopyalarına yöneltilen eleştirilere cevap olarak planlamayı bir *süreç,* kentleri ise yaşayan karmaşık sistemler olarak kabul etti.[3] Buna karşın bu akım da uygulamaya yönelik sorunlarda göz ardı ettikleriyle eleştirildi. Bu dönemde rasyonalitenin kapsamlı bir yaklaşım gerektirmediğini ve özünde bir karar verme süreci olduğunu vurgulayan *adım adım planlama* (disjointed incrementalism), planlamanın politik doğa doğrultusunda, en nihayetinde değerler ya da ilkeler arasında bir seçim süreci olması gerektiği ve arzulanan amaçlara yönelik kararlar alındığı yaklaşımı ile *savunucu planlama* ve planlama sürecini "interaktif ve iletişime dayalı bir aktivite" olarak tanımlayan *iletişimci planlama* gibi yaklaşımlar ortaya çıktı.[4]

1990'lardan sonra planlama sürecine yöneltilen eleştiriler doğrultusunda *stratejik planlama* yaklaşımı içselleştirilmiş ve mekânsal planlama süreçlerinde yer almaya başlamıştı. Bu doğrultuda ortaya konan *stratejik mekânsal planlama* yaklaşımı, planlama sürecinin odağına süreçte yer alan farklı aktörlerin katılımını koyan, etkileşimli bir süreç olarak tarif

edildi.[5] 2000 sonrası planlama sürecine yöneltilen eleştiriler ise planlamanın güncel risk ve belirsizlikler karşısında çözüm üretemediği yönündeydi. Buna çözüm olarak *adaptif planlama* yaklaşımı ortaya kondu.[6] Bu bağlamda geleneksel planlama yaklaşımından günümüze evrilen planlama anlayışının temelde "sonuç" yerine "süreç" vurgusu barındırdığı söylenebilir. Bu vurgunun merkezinde toplumun tüm kesimlerinin adil biçimde temsil edildiği, özgür ifade ve uzlaşma ortamlarında doğan düşüncelerin plan kararlarına dönüşmesinin sağlanması yer almakta.

Vizyon planları ile kent ütopyalarındaki sonuç odaklılık ile geleneksel planlama yaklaşımındaki uzun erimlilik perspektifleri geri dönerken bu yaklaşımlarda kendine yer edinemeyen insan odaklılık ve katılımcı süreçler de, günümüz metropoliten alanlarının planlanmasında en temel vurgulardan biri haline geldi.

20. yüzyılın başından günümüze dek tüm dünyayı etkileyen, giderek daha karmaşık hâle gelen ve nedensellik ilişkileri çok çeşitli ekonomik krizler, iklim krizi ve toplumsal sorunların odağındaki kentlerin münferit eylemleri ve planlama anlayışları etkinliğini yitirirken koşullar küresel eylem ihtiyacını kaçınılmaz kıldı. Bu doğrultuda hükümetler arası kurum ve kuruluşların öncülüğünde çeşitli uluslararası çerçeveler geliştirildi. Eylem ihtiyacına cevap vermek adına Habitat ve Rio Konferansları, Milenyum Kalkınma Hedefleri, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Yeni Kentsel Gündem gibi küresel gündemler ve ortaklıklar oluşturuldu.

Günümüzde farklı belirsizliklerle karşı karşıya kalan kentler ve özellikle metropoliten alanların planlanmasında küresel gündemler (özellikle SKH) daha fazla yer bulmaya başladı, "Geleceği tahmin etmenin en iyi yolu onun yaratmaktır"[7] yaklaşımı belirgin hâle geldi ve birçok kentte *vizyon planları* geliştirilmeye başlandı. Vizyon planları ile kent ütopyalarındaki sonuç odaklılık ile geleneksel planlama yaklaşımındaki uzun erimlilik perspektifleri geri dönerken bu yaklaşımlarda kendine yer edinemeyen insan odaklılık ve katılımcı süreçler de, günümüz metropoliten alanlarının planlanmasında en temel vurgulardan biri haline geldi. Şüphesiz ki bu durumun arka planında, kritik riskler karşısında sadece hükümet ve yerel yönetimlerin değil, aynı zamanda bireylerin ve özel sektörün de eylemin parçası olması gerekliliği yer alıyor. Bu bağlamda günümüz planlamasının uzun erimli vizyon planları "tercih edilen geleceğe yönelik değerler" doğrultusunda şekillenmekte.[8]

2015 ve 2022 yılları arasında uzun erimli vizyon planı sunan Berlin, Johannesburg, New York, Londra ve Sydney, vadeleri 15 ila 30 yıla kadar uzanan vizyonlar ortaya koydu. Bu beş metropolün planlarını karşılaştırmalı olarak değerlendirdiğimizde, göze çarpan ortak noktalardan biri yurttaş katılımının, özellikle de geçmişte temsiliyeti kısıtlı düzeyde kalan engelliler, LGBTİ+ bireyler, göçmenler ve mülteciler gibi grupların katılımlarının, teknolojinin de yardımı ile ön plana çıkmasıydı.[9] Yöntemsel bu ortaklığın karşısında, vizyon planlarının *motivasyonları* farklı noktalara dokunuyor. En bilindik vizyon planlarından biri olan OneNYC 2050, New York'un 2050 yılına yönelik vizyon planı, dünya genelindeki hızlı değişimi ve geleceği güvence altına almakta yaşanan karmaşık sorunları vurgularken Johannesburg geçmişten süregelen eşitsizlikleri, Sydney ise iklim aciliyetini öne çıkardı.[10] Karmaşık sorunlar karşısında gelecek vizyonu motivasyonlarındaki sorun-çözüm ilişkisine olan odağın yerini Berlin'de kentin güçlü yönlerini sürdürmeye bıraktığını görüyoruz.[11] "İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi" ise, İstanbullular'ın gerçek sorunlarını önceliklendiren ve kronikleşen sorunlara çözüm sunan bir yaklaşıma sahip. Kronikleşen sorunlara çözüm bulma yolunda Vizyon 2050 Strateji Belgesi de İstanbul'un kendine özgü potansiyelleri ve tarihsel birikimi üzerinden güç alarak, küresel rolünün pekiştirilmesini amaçlamakta. Ortak sorunlara birlikte çözüm üretme motivasyonuyla İstanbul'un uzun yıllardır ihtiyaç duyduğu bütüncül ve uzun erimli stratejik (mekânsal) plan ihtiyacına cevap veriyor.

Vizyon planları her ne kadar günümüzde planlama pratiğindeki uzun erimlilik ve sonuç odaklılığın geri dönüşü gibi görünse de, geleceğe dönük belirsizlikleri, toplumsal kırılganlıkları ve kentlerin küresel bağlamdaki pozisyonlarını, planlama pratiğine yansıtmaları açısından özgün bir değer sunuyorlar.

Metropollerin sahip olduğu farklı planlama geçmişleri ve pratiklerinin, vizyon planlarına olan yaklaşımlarındaki farklılıklara da yansıdığı görülüyor. Örneğin Johannesburg ve Londra'nın vizyon planları mekânsal gelişme stratejileri şeklinde ortaya konurken, "Berlin 2030 Stratejisi" kentsel gelişme konsepti olarak sunulmuş ve 10 farklı dönüşüm alanı belirlenmiş. Bununla birlikte mekânsal yaklaşımda 10 farklı *dönüşüm alanı* belirlenmiş. Diğer yandan Sydney ve New York'un vizyon planları stratejik plan niteliğinde. Plan türlerindeki bu farklılık, Türkiye planlama pratiğinde çok önemli bir yere sahip olan *plan ilkelerine* de yansıyor. Temel olarak bir plandaki strateji ve politikaların temelini oluşturan, onları şekillendiren ve planın anayasası olarak tanımlanan plan ilkeleri, Berlin'de *karakteristik nitelikler,* Johannesburg ve Sydney'de *prensipler,* Londra'da ise *amaçlar* (objectives) olarak ele alınmakta. New York planı bu açıdan diğer metropollerin planlarından farklılaşarak, yönlendirici bir ilke sunmaktan çok kentin karşılaştığı zorlukları ön plana çıkarmakta. "İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi" de benimsediği 7 temel politikada İstanbul'un güçlü olduğu yenilikçilik, kültürel ve biyolojik çeşitlilik gibi unsurlardan güç alıyor ve 2050 yılında adil ve eşitlikçi bir metropol, yaşayanların özgür kılındığı, onlara güvenli ve iyi bir yaşam sunan, iklime duyarlı, doğasıyla barışık bir yaşam taahhüt ediyor.

İllüstrasyon Burçin Çevik, Özlem Serdar

Söz konusu vizyon planlarının ana temaları iklim, sağlık, çevre, hareketlilik, altyapı ve ekonomi gibi geleneksel planlamada sıkça ele alınan katmanları içerirken incelenen metropollerin önde gelen konularının da bu katmanlara eklendiğini görüyoruz.[12] Örneğin evsizlik meselesinin giderek kronikleştiği Sydney ve Londra'da barınma ayrı bir katman olarak değerlendirilirken, New York'ta ayrı bir katman olarak değerlendirilen alan çokça eleştiri alan sağlık sistemi olmuş.

Vizyon planları her ne kadar günümüzde planlama pratiğindeki uzun erimlilik ve sonuç odaklılığın geri dönüşü gibi görünse de, geleceğe dönük belirsizlikleri, toplumsal kırılganlıkları ve kentlerin küresel bağlamdaki pozisyonlarını, planlama pratiğine yansıtmaları açısından özgün bir değer sunuyorlar. Dikkate değer bir başka nokta ise, kent çalışmaları literatüründe sıkça gördüğümüz, bir dönemin *akıllı, dayanıklı, yeşil, yaratıcı* veya *dijital* gibi anahtar kelimelerin basmakalıp bir yaklaşım ile art arda sıralama alışkanlığının vizyon planlarında tekrar etmemiş olması. Yeni dönem vizyon planları, kentlerin sorunlarına daha net odaklanan, toplumun ihtiyaçlarını ve kronik sorunları dikkate alan ve uygulama düzleminde farklı kurumların ve sorumlulukların kendine daha net yer bulduğu yaklaşımlar oldular. Derginin bu sayısında detayları ayrı bir yazıda sunulan "İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi" de daha iyi bir İstanbul adına çalışan tüm kurum ve bireylere yönelik bir rehber niteliğinde, kentin uzun erimli ve çok boyutlu kalkınma dinamiklerine bütünleşik bakan stratejik bir yaklaşım sunuyor.

Notlar

1 UNDESA (2018), *World Urbanization Prospects The 2018 Revision.*

2 Faludi, A. (1973), A reader in planning theory, Pergamon Press; https://books.google.com/books?id=88RYAAAAMAAJ

3 Lindblom, C.E. (1959), "The Science of 'Muddling Through'", *Public Administration Review,* 19(2), 79–88; https://doi.org/10.2307/973677

4 Savunucu planlama için bkz. Davidoff, P. (1965), "Advocacy and Pluralism" içinde *Planning Journal of the American Institute of Planners,* 31(4), 331-338; https://doi.org/10.1080/01944366508978187. İletişimci planlama için bkz. Innes, J.E. (1995), "Planning Theory's Emerging Paradigm: Communicative Action and Interactive Practice." *Journal of Planning Education and Research,* 14(3), 183-189; https://doi.org/10.1177/0739456x9501400307.

5 Sarı, V.İ., Yener, I.N. ve İnan, Ö. (2018), *Mekânsal Planlama Sistemine İlişkin Değerlendirme Raporu* Sayı 2988, T.C. Kalkınma Bakanlığı; https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/Mekansal%7B%5C_%7DPlanlama%7B%5C_%7DSistemine%7B%5C_%7DİlişkinBir%7B%5C_%7DDeğerlendirme%7B%5C_%7DRaporu.pdf

6 Ahern, J. (2011), "From fail-safe to safe-to-fail: Sustainability and resilience in the new urban world." *Landscape and Urban Planning,* 100(4), 341-343; https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.landurbplan (2011.02.021). Davoudi, S. (2019), "Resilience, Uncertainty and Adaptive Planning", Journal of the Western Balkan Network on Territorial Governance, 120-128. https://doi.org/10.32034/CP-TGWBAR-I01-10.

7 Tewdwr-Jones, M. ve Dixon, T.J. (der.) (2021), "Urban futures: planning for city foresight and city visions", içinde M. Tewdwr-Jones ve T. J. Dixon (Der.) *Urban Futures: Planning for City Foresight and City Visions* s. 1–16, Bristol University Press; https://doi.org/DOI: 10.46692/9781447336297.003

8 Milojevic (2002), Aktaran Tewdwr-Jones, M. ve Dixon, T.J. (2021), "Reimagining the city: views of the future from the past and present", içinde M. Tewdwr-Jones ve T. J. Dixon (Der.) *Urban Futures: Planning for City Foresight and City Visions* s. 41-64, Bristol University Press; https://doi.org/DOI: 10.46692/9781447336297.005

9 Özyer, B. (2021), "Katılım Süreçleri ve Kentsel Planlama: Metropollerde Eski Yöntemlerin Sonu", *İPA İstanbul Dergisi*,1: 114-117

10 New York vizyonu için bkz. City of New York (2019). *OneNYC 2050: Building a strong and fair city* Johannesburg vizyonu için bkz. City of Johannesburg Metropolitan Municipality: Department of Development Planning (2016) Spatial Development Framework 2040, Sidney vizyonu için bkz. City of Sidney (2022). Spatial Development Framework 2040, Sustainable Sydney 2030-2050 Continuing the Vision, https://www.cityofsydney.nsw.gov.au/vision-setting/your-say-our-plan-sustainable-sydney-2030-2050/.

11 "BerlinStrategy Urban Development Concept Berlin 2030", (2015); https://www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/stadtentwicklungskonzept/index_en.shtml.

12 Plan mimarileri günümüze dek yukarıdan aşağıya daralan farklı strateji ve politikalar bütünü sunmaktadır. Farklı planlar arasında "Amaç-Hedef-Strateji", "Tema-Strateji-Politika ya da Strateji-Politika-Eylem" gibi farklı terminolojiler kullanılmıştır. Bu yazı kapsamında her bir planın yapısı farklılaşan terminolojilerine karşın eş seviyeler üzerinden irdelenmiştir.

İstanbul'un 2050 Vizyonu

Yaşanabilir Bir Geleceği Beraber Kurmaya Çağrı

İstanbul'un geleceğini tüm İstanbullular için adil, eşitlikçi ve imkân sunan, özgürleştiren, dayanıklı ve güvenli, canlı ve yenilikçi, çeşitliliğiyle güçlü, iyi yaşam sağlayan, iklime duyarlı ve doğayla barışık hâle getirme iddiasıyla 2020 yılında başlayan İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi hazırlık çalışmaları sonlandı. Belge; kentlilere iklim krizi ve çevre, hareketlilik, altyapı, mekânsal gelişim ve kamusal mekânlar, ekonomi, kentsel olanaklar ve kentte toplumla birey ilişkisi üzerine sorun tespitleri ve bu sorunlara dair çözüm önerileri sunuyor.

Vizyon 2050 Ofisi, İstanbul Planlama Ajansı

İstanbul'un yüzlerce yıllık geçmişi ve sürekli gelişme potansiyeli, kenti milyonlarca insan için vazgeçilemez bir kent yaparken tüm bu geçmiş birikimi ve geleceğe dair gücü, mevcut yoğunlukla birleşince, ortaya planlama bakış açısına göre oldukça zor idare edilir bir yapı çıkar. Organik olarak ve geniş bir zamana yayılarak büyüyen her kent gibi İstanbul'da yaşamanın bu kadar keyifli ama aynı zamanda oldukça zor olmasının temelinde tam da bu plansızlık yatar. İstanbul'u arşınlarken girdiğiniz bir sokak, çıkmaz sokak çıkıp sizi gerisin geriye döndürebilir ama aynı zamanda, denize bakan harika bir manzarayla da baş başa bırakabilir. Bir Akdeniz kenti kadar zamanın yavaş işlediği bir kentte, bu karşılaşmalar belki kentlileri sıkıntıya sokmaktan çok mutlu edecek hayat güzellikleri olur. Ancak İstanbul gibi hızlı yaşayan bir kentte bu durum; trafik, kaos, gecikme ve dolayısıyla stres sebebi de olabilir. Bu nedenlerle, İstanbul'un çok katmanlı yönetsel zorluklarını aşan ve onun canlı yapısına uyum sağlayan bir planlama anlayışı, İstanbul'un geleceğini inşa edebilecek yegâne araçtır.

İstanbul'un geleceğini tüm İstanbullular için adil, eşitlikçi ve imkân sunan, özgür kılan, dayanıklı ve güvenli, canlı ve yenilikçi, çeşitliliğiyle güçlü, iyi yaşam sağlayan, iklime duyarlı ve doğayla barışık hâle getirmek için yaklaşık iki yıldır her aşamasında katılımcılığın esas alındığı, çeşitli uzmanlık alanlarından bilim insanları, farklı alanlarda çalışan sivil toplum kuruluşları ve gündeminde İstanbul olan 800 uzman isim ve görüşüne başvurulan 20.000'i aşkın İstanbullu ile birlikte çalıştık.

İstanbul Vizyon 2050 çalışmasının motivasyonu, kaynağını tam da İstanbul'un bu kaos-potansiyel ikiliğinden alıyor. Planlanması zor bir kentin planını yapmak için yola çıktığımızda, en önemli başvuru kaynağımız İstanbulluların kendisi oldu. Uzmanların, kente dair farklı politika alanlarında aktif olanların, kenti deneyimleyenlerin, kısacası tüm kentlilerin sözünü, derdini, hayalini dile getirebildiği uzun erimli bir gelecek vizyonu İstanbul için yapılmadı. Bu ihtiyaçla İstanbul'un çözülemeyen sorunlarına yeni bir bakış açısı ile yaklaşacak, potansiyellerini ortaya çıkaracak yeni kentsel politikaların, İstanbul sakinlerinin ihtiyaç ve tercihlerini yansıtan bir yerel demokrasi anlayışına dayanarak hayata geçirilmesi amaçlandı.

Herkes için adil, eşit ve yaratıcı bir gelecek sağlamanın anahtarı olan demokrasinin anlamını yerelde yeniden bulmak için yola çıktığımız İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi, İstanbul'u İstanbullularla birlikte, yerinden ve kolektif olarak üretmeyi savunuyor. İstanbul'un

geleceğini tüm İstanbullular için adil, eşitlikçi ve imkân sunan, özgürleştiren, dayanıklı ve güvenli, canlı ve yenilikçi, çeşitliliğiyle güçlü, iyi yaşam sağlayan, iklime duyarlı ve doğayla barışık hâle getirmek için yaklaşık iki yıldır her aşamasında katılımcılığın esas alındığı bir çalışma yürütüldü. Çeşitli uzmanlık alanlarından bilim insanları, farklı alanlarda çalışan sivil toplum kuruluşları ve gündeminde İstanbul olan 800 uzman isim ve görüşüne başvurulan 20.000'i aşkın İstanbullu ile birlikte çalıştık.

İstanbul'a özgü bu kent demokrasisi deneyimi iki açıdan önemli: Birincisi İstanbul'da yaşayanların gerek yönetim gerekse kente ilişkin bütün süreçlerde beklenti ve taleplerinin etkin bir politikaya dönüşmesi kendi başına bir değer. İstanbul her şeyden önce yaşayanlarına aittir. İkinci olarak ise, içinde yaşadığımız dünyada başta küresel kentler olmak üzere kentlerin geleceği kentin bütün bileşenlerini bir araya getirip harekete geçirebildiği ölçüde hayat bulabilir.

İstanbul'un 2050 vizyonunun İstanbullularla birlikte belirlenmesinin kente katkısı, planlanması zor bir kentin, kentlilerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde doğru planlanmasıyla sınırlı değil. Planlamada katılımcılık ilkelerinin benimsenmesi, yerel demokrasiye katkıda bulunarak kentlilerin birlikte yapma pratiklerini arttıran ve uzun dönemde, ortak belirlenen ilkeler üzerinden kente dair taleplerini şekillendirme imkânı sunan bir belge olmasıyla da öne çıkmaktadır. Katılımcılığın uzun vadeli bir başka katkısı ise, demokrasiyi bilginin paylaşımı üzerinden geliştirirken bilginin demokratikleşmesine de hizmet etmesidir.

Özellikle de, kentteki karar mekanizmalarına katılımda güçlük çeken, bu mekanizmalara dâhil olamayan kesimlerin planlama sürecine katılımı, kente dair aidiyet duygusunu güçlendirerek, birlikte yaşamın koşullarını da sağlamlaştırır. Kente aidiyetin teşvik edilmesi, kentteki toplumsal dayanışmayı arttırarak toplumsal barışı mümkün kılar. Karşıt görüşlerin, farklı seslerin bilgiye dayalı tartışmalarda duyulur olması ve eleştiriye açıklık, birlikte yaşamanın farklılıkların silinmesine dair bir adaptasyon süreci olmadığını, aksine asgari müştereklerde birleşerek yeni müştereklerin beraber yaratımı olduğunu gösterir. Bu sayede kentliler, rastgele yan yana gelen gruplar olmanın ötesine geçerek birlikte hayal kurabilen hemşehriler olur.

Planlamada katılımcılık ilkelerinin benimsenmesi, yerel demokrasiye katkıda bulunarak kentlilerin birlikte yapma pratiklerini arttıran ve uzun dönemde, ortak belirlenen ilkeler üzerinden kente dair taleplerini şekillendirme imkânı sunan bir belge olmasıyla da öne çıkmaktadır. Katılımcılığın uzun vadeli bir başka katkısı ise, demokrasiyi bilginin paylaşımı üzerinden geliştirirken bilginin demokratikleşmesine de hizmet etmesidir.

Yazının devamında, *Vizyon 2050 Belgesi*'yle ilgili ayrıntılı bilgiler, İstanbul'a dair yapılmış mevcut diğer planlarla bu belgenin ilişkisi, belgenin hangi potansiyel ve sorunlar üzerine inşa edildiği ve genel anlamıyla ne gibi temel çıktılara sahip olduğu üzerinde duracağız.

İstanbul'u Planlamak

İstanbul, uzun zaman boyunca ihtiyaç duyduğu planlamayı sağlayamayan bir anlayışla yönetildi. Kent yönetişimi açısından siyasi bir dönüm noktasında bulunan İstanbul, kentin sorunlarını küresel, ulusal ve bölgesel ölçekte ele alacak yenilikçi ve dönüştürücü bir stratejik planlama yaklaşımına, geleceğini yaşayanlarla ve bilimsel temellere dayanarak belirleyecek bir anlayışa ihtiyaç duyuyor. İstanbulluların gerçek ihtiyaçlarının önceliklendirilmemesi, farklı kurumlar tarafından uygulanan üst ölçekli kararlar, kentsel dönüşüm projeleri ve tüm bu uygulamalarda kurumların sorumluluklarının iç içe girmesi İstanbul'un plan bütünlüğüne ciddi zararlar veriyor. Bu plan karmaşasının kentliler üzerinde doğrudan etkileri de bulunuyor. Planlanmadan uygulanan projelerin, özellikle de büyük ölçekli projelerin ekonomik, toplumsal ve çevresel olumsuz etkileri, adil ve yaşanabilir bir kent geleceğini tehdit ediyor.

Bu eksiklikleri gidermeye aday olan İstanbul Vizyon 2050 çalışması, Türkiye'deki mevcut yasal çerçevede bulunan planlama kademesinde yer almamakla beraber planlama pratiğinde şiddetle ihtiyaç duyulan kurum ve birimler arası entegrasyon, bütüncül yaklaşım ve katılımcılık eksikliğinin yarattığı çok katmanlı sorunların panzehiri olur. Bu belge, içerdiği bütüncül bakış açısı, disiplinler arası planlama süreci ve atılan her adımın harcı olan katılımcılık ilkesiyle, çağımız kentlerinin planlanmasında ihtiyaç duyulan dinamik yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Belgenin İlhamı: İstanbul'un Potansiyelleri ve Çözüm Bekleyen Sorunları

Günümüzde İstanbul, bölgesel bir ekonomik merkez olduğu kadar Türkiye'deki sağlık ve eğitim hizmetlerinin nitelik ve nicelik açısından en çok yoğunlaştığı, kültürel faaliyetlerin en çok çeşitlendiği, ulaşım ve iletişim ağlarının ise en yaygın olduğu kenttir. Genç ve dinamik nüfusu ile nitelikli, yenilikçi ve yaratıcı insanların kenti olan İstanbul, bu özellikleri sayesinde ulusal ve uluslararası firmaların yönetim üssü olarak sıklıkla tercih ettiği odak noktalarından biridir. İstanbul aynı zamanda çokkültürlü ve özgün değerleriyle çekim merkezi olan da bir kenttir. Avrupa'nın en büyük, dünyanın da sayılı metropollerinden olan İstanbul, farklı fikirlerin ve kimliklerin buluşma noktasıdır. Ancak İstanbul'un bu potansiyelleri yanında çözüm bekleyen öncelikli sorunları da gündeme getirmektedir.

Bu konuların başında, gelir adaletini sağlamak ve yoksulluğu azaltmak gelmektedir. Kentsel olanakların herkes için nitelikli ve erişilebilir olması ve İstanbul'un demografik dönüşümüne uygun kentsel altyapı ve hizmetleri, yine çözüm bekleyen önemli meseleler arasındadır. Tüm kentlilerin yaşam kalitesini düşüren trafik sıkışıklığı sorunuyla ilgili de ciddi adımların atılması gerekmektedir. İstanbul gibi bir metropolde

ulaşımı kolaylaştırmak bu açıdan göz ardı edilmemesi gereken bir başka meseledir. İstanbul'un 2050 vizyonunu oluştururken, üzerine düşünülmesi ve harekete geçilmesi gereken iklim krizi ve ekosistemlerin yok olması tehlikesi, birçok dünya kenti gibi İstanbul'u da ilgilendiren son derece kritik bir konumdadır. Bu meselenin irdelenmesi, tedbirlerin alınması ve tehlikelere karşı hazırlıklı olunması, İstanbul'a dair gelecek planlarında temel bir yer tutmaktadır. Bu tehlike ve genel olarak afetlere hazırlıklı olma halinin geliştirilmesi de deprem riskinin çok yüksek olduğu İstanbul gibi bir kent için hayati bir meseledir. Son olarak, toplumsal barışın inşasına da yönelik olarak İstanbul'un barış içinde, ayrımcılık olmadan, gerçek anlamıyla katılımcı bir demokrasi kültürü geliştirebilmesi için atılması gereken adımlar, yine Vizyon 2050 Strateji Belgesi'nin ana çıkış noktalarından biri olmuştur.

Kelebek Etkisi: Kent Hayatında İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi

İstanbul'un yukarıda sayılan potansiyelleri ve çözüm bekleyen konuları bağlamında, Vizyon 2050 Strateji Belgesi kentlilere iklim krizi ve çevre, hareketlilik, altyapı, mekânsal gelişim ve kamusal mekânlar, ekonomi, kentsel olanaklar ve kentte toplum ile birey ilişkisi üzerine sorun tespitleri ve bu sorunlara dair çözüm önerileri sunmaktadır. Belgenin temel çıktıları ve amaçları ile bunların kentliler için anlamı ve potansiyel kullanımları aşağıdaki alt kategoriler üzerinden incelenebilir:

Çevreyi Koruyan ve Değişen İklime Uyumlu Kent

Attığımız her adımın yerküreye bir etkisi olduğu bilinci, gelecek vizyonunu kurmanın temelidir. İklim krizi sadece İstanbul'u ilgilendiren bir konu değil, tüm dünyayı etkileyen küresel bir çevre meselesidir. Doğal ekosistemleri korumak ve devamlılığını sağlamak, çevresel kirliliği ve karbon ayak izini azaltmak, iklim adaletini sağlamak gibi konularda neler yapılabileceği, kendimizi ve İstanbul'u geleceğe taşımak için bugünden nasıl harekete geçebileceğimiz konusundaki öneriler bu tema altında yer alır. Gelecekte yaşanması beklenen ve İstanbul'u ilgilendiren su krizi, biyoçeşitlilik krizi gibi konulara yönelik hedefler de, çevreyi koruyan ve değişen iklime uyumlu bir kent hayalinin önemli parçalarından biri olacaktır.

Etkin ve Kapsayıcı Hareketlilik

Ulaşım, kentsel gelişmeye yön verdiği kadar, yerel pazarlar ile dünya pazarları arasında köprü oluşturur. Aynı zamanda ulaşım, insanları birbirine bağlar ve bireylerin temel hizmetlere erişimini sağlar. Bu nedenle kent ulaşımının iyileştirilmesi, hareketlilik temasının en vurgulanan konularından biridir. Kentteki raylı sistemler, HIZRAY gibi yeni projeler, İstanbul'da etkin ve kapsayıcı hareketliliğin temel taşlarındandır. Toplu taşıma dışında yürüme ve bisikletli ulaşım başta olmak üzere aktif ve mikro hareketlilik türlerinin de kolaylaştırılması, İstanbul'un yaşam kalitesini artıracak faktörlerdir. İstanbul'un denizle iç içe bir kent olması, kent ulaşımında vapurların, feribotların ve artan bir şekilde deniz taksilerin de kullanımına olanak verir. Kentin geleceğinde deniz ulaşımının öneminin artabileceği unutulmamalı.

Bütünleşik ve Akıllı Altyapı Sistemleri

Gündelik hayatımızın her alanında olan ve kentsel yaşamın devamlılığını sağlayan unsurlardan biri olan altyapı, İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi'nin temalarından bir diğeri. Bu temanın yaklaşımında, altyapı sistemlerinin gelişen teknolojiler ile entegre edilmesi ile daha verimli, dayanıklı, afet risklerine karşı uyumlu ve sürdürülebilir hizmetlere olanak sağlama ve fiziksel ve dijital hizmet sunumunda ve altyapı sorunlarına dair çözüm üretmede eşitlik ve adalet ilkelerini gözetme ve bütüncül bir yönetim anlayışı ile altyapı sistemlerine yaklaşmak gerektiğini vurguladık. 2050 İstanbul'u ancak bu sayede geleceğin İstanbullularının gereksinim duyacağı altyapıyı sağlayabilir.

İyi Yaşam Sağlayan Canlı ve Duyarlı Mekânlar

İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi'nin mekânsal gelişim ve kamusal mekânlarla ilgili temasında, bölgeler yoluyla İstanbul merkezini oluşturan yapılı çevrenin doğal alanlara doğru saçaklanarak yayılmasını önlemek, İstanbul'un kontrolsüz büyüme dinamiğine karşı alınan temel tedbirlerden biridir. Mevcut kentsel yapılı çevrenin nitelikli hâle getirilmesi ve kentsel mekânda dengeli gelişimin sağlanması ile canlı bir kentsel yaşamı destekleyen dinamik kamusal mekânların geliştirilmesi de İstanbul'un planlanmasının vazgeçilmez hedeflerinden bir başkası. Öte yandan İstanbul'u İstanbul yapan kültürel mirası korumak, bu mirasın yaratıcı ve yenilikçi yaklaşımlarla kentsel yaşamla bağını kurmak, İstanbulluların kentle ilişkilerini kuvvetlendirecek ve İstanbul'un kent sakinleriyle beraber yaşayan hem köklü hem de canlı bir kent olduğunu gösterecek potansiyeli barındırır.

Dönüştüren ve Dayanıklı Ekonomi

İstanbul'un ekonomik gücünü yenilikçi bir vizyonla desteklemek, kentin dönüştürme gücünü çevrenin, İstanbul'da yaşayanların ve çalışanların faydasına kullanılmasıyla eşgüdümlü ilerler. Bu da, çevre, toplum ve çalışanların dayanıklılığının artırılmasıyla mümkün olur. Dünya çapında etkili olan Endüstri 4.0 ve 5.0, dijitalleşme, esnek çalışma yöntemleri ve iklim taahhütlerinin meydana getirdiği farklı eğilim ve gereksinimler, İstanbul'un mevcut ekonomik yapısını etkilemekte olan ve kent ekonomisinin geleceği planlanırken dikkate alınması gereken küresel koşullardır. İstanbul'daki düşük teknolojili imalatın yoğunlaştığı bölgelerin bilgi, teknoloji ve inovasyon ağırlıklı dönüşümü, yenilikçi ve yaratıcı girişimlerin girişimcilik kültürünü yaygınlaştıran faaliyetlerle desteklenmesi, kentte kirletici endüstrilerin yoğunlaştığı bölgelerin yeşil dönüşüm odakları hâline getirilmesi, agroekolojik dönüşümün tarımsal üretimin yoğunlaştığı bölgelerde ciddi bir şekilde ele alınması gibi büyük dönüşüm hedefleri, dünyadaki trendlerin ve yerelin ihtiyaçlarının bir arada düşünülmesiyle ortaya çıkmıştır.

Herkes İçin Erişilebilir ve Adil Kentsel Olanaklar

İstanbulluluk kavramının İstanbul'da yaşayan tüm bireyleri kapsayan, burada kısa ya da uzun süreli yaşayan, kalıcı ya da geçici olarak bulunan tüm bireyleri içerecek kapsayıcı bir biçim alması, İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi'nin temelini oluşturan bir başka unsurdur. Bu açıdan İstanbulluluk, tüm kentliler için eşit, adil ve özgür yaşam hayalinin gerçekleşmesi, kentsel olanaklardan yararlanmanın ve kültürel izler bırakmanın mümkün olması demektir. Herkes için erişilebilir ve adil olanaklar temasıyla, kültür ve

İllüstrasyon Burçin Çevik, Özlem Serdar

sanat ve kültürel miras, sağlık ve eğitim olanakları, erişilebilir konut, sağlıklı gıda ve spor olanakları gibi temel kentsel olanakların yetersizliğinin ve bu çerçevedeki toplumsal eşitsizliklerin önüne geçerek güçlü bir toplum yaratılması hedeflenir. Nitelikli kültür ve sanat imkânlarının kent merkezinden çepere taşabilmesi, ihtiyaç olan bölgelerde sağlık ve eğitim olanaklarının iyileştirilmesi, herkesin konut ihtiyacının farklı modellerle karşılanabilmesi, spor olanaklarının geliştirilmesi ve sağlıklı gıdaya erişimin güvence altına alınması gibi somut adımlar, 2050'ye giden sürecin köşe taşları olacak.

Eşit ve Özgür Toplum

İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi'nin eşitlik ve özgürlük ilkeleri üzerinden güçlü bir toplum yaratılmasını hedefleyen son temasında, kentsel politikaların eşitlikçi bir yaklaşımla oluşturulmaları ve yine bu yaklaşımla uygulanmaları üzerine bir perspektif hâkimdir. Özellikle de ayrımcılık, yoksulluk gibi sorunlara yanıt vermek ve İstanbullular'ın farklılaşan ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak, adil, eşitlikçi ve imkân sunan, iyi yaşam sağlayan, dayanıklı ve güvenli, çeşitliliğiyle güçlü ve özgür kılan bir kent inşasında birincil öneme sahiptir. Vizyon 2050'nin ortaya koyduğu bakış açısında, çocuklar, gençler, yaşlılar, kadınlar, LGBTİ+'lar, engelliler, göçmenler, farklı dil ve/veya dine mensup toplulukların yaşadığı dezavantajlar, barış, huzur ve dayanışma içerisinde giderilmeli ve farklı grupların özgünlükleriyle birlikte yaşayabilmelerine ve güçlenmelerine olanak sağlanmalıdır. Bu temada bulunan amaçlar ve hedeflerle somutlaşan kapsayıcılık ve eşitlik ilkeleri, İstanbul'un sürdürülebilir ve dayanıklı bir kent olmasını sağlayacaktır. Kültürlerarası diyalog imkânlarının arttığı, gençlerin kente dair politikalarda söz sahibi olduğu, yaşlıların bağımsız yaşayabildiği, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı ve elbette ki gelir adaletsizliğinin önlendiği ve yoksulluğun azaldığı bir İstanbul, çok uzak bir hayal olmaktansa elle tutulabilir bir gerçeklik neden olmasın?

Sonuç

İstanbullular'ın her gün yeniden kurdukları ve idame ettirdikleri İstanbul'u gönüllerince şekillendirmeye hakları olduğu zaman İstanbul özelinde anlamlı bir yerel demokrasi anlayışına ulaşacağız. Bu bakış açısıyla, İstanbul'un çok katmanlı yönetsel zorluklarını, kente uygun dinamik bir planlama anlayışıyla aşan İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi, İstanbulluların adil, eşitlikçi ve imkân sunan, özgür kılan, dayanıklı ve güvenli, canlı ve yenilikçi, çeşitliliğiyle güçlü, iyi yaşam sağlayan, iklime duyarlı ve doğayla barışık bir gelecek hayalinin tüm kentlilerle ortaklaşarak yazıya dökülmüş hâlidir. Farklı temalar üzerinden belirlenen 38 stratejik amaç ve 250 hedef, belgeye başvurmak isteyecek herkese İstanbul'un geleceğini bugünden kurmanın somut yollarını gösterir. İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi bugünün birikimiyle geleceğe ışık tutarken önümüzdeki yıllar içinde benzer bir bakış açısıyla –bütüncül, katılımcı ve disiplinler arası çalışmalarla– oluşturulacak yeni belgelere güç verme potansiyelini ve umudunu da taşır. İstanbullular'ın yalnızca fikirleri ile değil, karar almaya katılımlarıyla hazırlanan bu belge, çok geniş bir uzman kurulu tarafından veriler ışığında ihtiyaç ve olasılık teyidi üzerinden birleştirildi. Şimdi de yine İstanbullular ve İstanbul için çalışan kurumlarla beraber, İstanbullular'ın sözünü, derdini ve hayalini 2050'ye ve daha ötesine taşıyacak bir planlama anlayışının yerleşmesi için hayata geçirilecek.

İstanbul'un Sokak Otları

Doğal otsu bitkiler gezegenimizdeki bütün canlıları içeren ana yaşam döngüsünün en temel bileşenlerinden. Biyolojik çeşitlilik potansiyelini arttırmak, su buharlaşmasını ve kaybını önlemek, mikrobiyal toplulukları korumak, arılar ve kelebekler için önemli besin kaynağı olmaktan mutfak kültürünün önemli bir parçası olmaya, aidiyet duygusunun oluşmasına ve kültürel kimliğin şekillenmesine katkıya sunmaya kadar önemli birçok ekolojik ve kültürel role sahipler. Ancak giderek sadece insanların mekânı hâline gelen kentlerdeki hâkim anlayış doğal otsu bitkileri mücadele edilmesi gereken "yabani ot" ya da "zararlı ot" olarak görüyor. Buna rağmen varlıklarını kentin sızabildikleri tüm alanlarında sürdüren doğal otsu bitkileri korumak ve kentsel yeşil alan planlama çalışmalarına entegre etmek kentin bugünü ve geleceği için büyük öneme sahip.

Cihan Erdönmez [·]

[·] İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Orman Fakültesi
Ormancılık Politikası ve Yönetimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Anna Zadrożna [¨]

[·] Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi,
2021/2022 Mercator-İPM Araştırmacısı

Fotoğraf Kerem Ozan Bayraktar

Bitkilerin iklim değişikliğinin etkilerini azaltma ve iklim değişikliğinin sonuçlarına uyum sağlamadaki rolü, genelde ormanlar veya büyük ölçekli şehir parkları ve boylu ağaçlar ile ilgili olarak tartışılmaktadır. Oysa, sokaklardaki otsu bitkiler de çok yönlü sosyal ve ekolojik fonksiyonlara sahip olması nedeniyle iklim değişikliğiyle mücadele için yerel ve küresel stratejilere katkıda bulunabilir. Bu kısa makalede bu tür otsu bitkilerin rolünü değerlendirirken doğal otsu bitkileri "yabani otlar" ya da "zararlı otlar" olarak gören, onların "temizlenmesi" gereken bitkiler olduğunu kabul eden anlayışın yerine, doğal otsu bitkilerin sürdürülebilir bir kent ve onun yeşil geleceği için bir sembol ve işaret hâline gelmesi gerekliliğini vurguluyoruz. Bu yaklaşım çerçevesinde, "sokak otları" terimini kentlerin vazgeçilemez unsurlarından olan, artık bu şekilde kabul edilmesi gereken ve İstanbul'da en küçük toprak parçalarından bile büyük bir yaşam enerjisiyle fışkıran doğal otsu bitkileri tanımlamak amacıyla kullanıyoruz.

İstanbul'un Florası ve Otsu Bitkiler

İstanbul coğrafi konum olarak Asya ile Avrupa'nın birleşme noktasında yer alıyor. Bununla birlikte, İstanbul Akdeniz'den Karadeniz'e geçiş hattında bulunuyor. İstanbul'un kuzey kesimlerinde Karadeniz tipi iklim özellikleri görülürken güney kesimleri ve özellikle Adalar ise Akdeniz tipi iklim özelliklerine sahip. Bu özellikler İstanbul'u Avrupa-Sibirya, İran-Turan ve Akdeniz flora bölgelerinin kesiştiği nokta konumuna getiriyor. Tüm bu nedenlerle İstanbul florası son derece zengin.

İstanbul'un doğal florasında 2.500 civarında bitki yer alıyor. Yüz ölçümü olarak İstanbul'dan sekiz kat büyük olan Hollanda'da 1.600, 47 kat büyük olan İngiltere'de ise 1.850 bitki bulunuyor.[1] Diğer yandan, "Nuh'un Gemisi Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Veri Tabanı Projesi" kapsamında yapılan çalışmaların sonuçlarına göre, İstanbul'da doğal olarak yetişen bitki sayısı 2.833 ve bu bitkilerden 62 tanesi endemik bitki niteliğinde.

Söz konusu bitkilerin çok büyük bir bölümü otsu bitki formunda. Örneğin, Efe ve Yılmaz tarafından İstanbul ormanlarında yetişen doğal ağaç ve çalıların incelendiği 2013 tarihli eserde 125 ağaç ve çalı yer alıyor.[2] Ağaç ve çalı sayısının bundan biraz daha yüksek olduğu varsayılsa bile bitki çeşitliliğinin çok büyük bir bölümünün otsu bitkilerden meydana geldiği açıktır.

İstanbul'un Yerleşim Alanlarında Yetişen Otsu Bitkiler

Bazı Yaygın Türler ve Yetişme Ortamları

Yukarıda sözünü ettiğimiz bitkilerin büyük bir bölümü ormanlar ve otlaklar gibi doğal ekosistemlerde, yerleşim alanlarının dışında yaşama şansı bulabiliyor. Kentin her geçen gün artan yapı yoğunluğuyla yollar, köprüler, havalimanları, cadde ve sokaklar gibi toprak yüzeyin yapay sert zemine dönüştüğü alanlar, ne yazık ki bitkilere çok fazla yaşam şansı bırakmıyor. Buna rağmen bazı otsu bitkiler kaldırımlar arasındaki küçük boşluklardan, yığma taş duvarların arasından, kaldırım ile duvar birleşim noktalarından, parklar ve bahçelerdeki uygun alanlardan, kent içinde her nasılsa kalmış toprak yüzeylerden büyük bir yaşam enerjisiyle fışkırmaya, yaşama tutunmaya ve belki de biz insanlara bazı mesajlar vermeye devam ediyor. Pek çok insan onların farkında bile olmasa da onlar –aşağıda daha kapsamlı bir şekilde açıklandığı üzere– kentsel ekosistem açısından büyük işlevler yerine getirmeye devam ediyor. İşte bu bitkilerden yalnızca birkaç örnek:

Yapışkan otu (Parietaria judaica):

"Duvar fesleğeni", "bereotu", "sırçaotu", "çorakotu" gibi adlarla da anılır. Kentin hemen her köşesinde duvarlarda ya da duvar diplerinde rahatlıkla görülebilir. Adı gövde ve çiçeklerinin yapışkanlığından gelir. Isırganotugillerden olmasına karşın ısırgan gibi can yakıcı dikenleri yoktur. Kentin hemen her köşesinde özellikle taş duvarlarda yaygın şekilde bulunur. Cins adı olan "Parietaria" Latince'de duvar sakini anlamına gelir. Kırmızı amiral kelebeklerinin *(Vanessa atalanta)* larvaları için besin bitkisidir.

Fotoğraflar Kerem Ozan Bayraktar "Yapışkan Otu"

Fotoğraflar Kerem Ozan Bayraktar "Kanarya Otu"

Kanarya otu (Senecio vulgaris):
"Taşakçıl otu", "sütlüce", "ölü çiçeği" gibi adlarla da anılır. Zaten bilimsel cins adı olan "Senecio" Latince'de yaşlı adam anlamına gelen "senex" sözcüğüne dayanmaktadır. Dilimizde de kullanılan senatör sözcüğü de etimolojik olarak aynı kökten gelmektedir. Kanaryaotu sert kış koşullarına dayanan ender bitkilerdendir; kuşlar yapraklarını ve tohumlarını severek yediği için kış aylarında kuşlar için yaşamsal öneme sahiptir.

Soymaç (Carduus pycnocephalus):
"Eşek soymacı" da denilir. Dikenli oluşu ve özellikle çiçekleri devedikenine çok benzer. Ancak devedikeni gibi yaprakları büyük ve alacalı değildir. Çiçekleri pembe ve morun değişik tonlarında olabilir. Tarım için istilacı bir bitki olarak kabul edilir ancak şehirlerde arılar için önemli bir besin kaynağıdır. Zorlu koşullarda bile yaşamını devam ettirebilir.

Eşek marulu (Sonchus oleraceus):
"Kundrul", "kuzugevreği" ve "süt otu" adlarıyla da anılır. Mutfakta ve geleneksel tıpta yaygın kullanımı bulunmaktadır; yaprakları çiğ veya haşlanmış olarak yenebilir. Tür adı olan "Oleraceus" Latincede sebze anlamına gelir. Tohumları karahindiba ya da kanarya otu gibi tüylüdür. Çiçeği arılar ve kelebekler için besin kaynağıdır.

Bunlar dışında onlarca farklı doğal otsu bitki İstanbul'un sokaklarında yaşam sürmeye devam etmektedir. İlk akla gelenler ak üçgül *(Trifolium repens),* karahindiba *(Taraxacum officinale),* ballıbaba *(Lamium sp.),* sarı ekşi yonca *(Oxalis cornuculata),* ebegümeci *(Malva sp.),* madımak *(Polygonum sp.),* bürük *(Calystegia silvatica),* çoban çantası *(Capsella bursa-pastoris),* eşek turpu *(Raphanus raphanistrum),* pisi pisi otu/yabani arpa *(Horadium morinum)* ve yoğurt otu *(Galium aparine)* olarak sıralanabilir. Ancak bu sayılanlardan kat kat fazlasının İstanbul'da görülebileceğini ve bu otsu bitkilerin her şeye rağmen yaşamına sokak otu olarak devam ettiğini unutmamak gerekir.

Fotoğraflar Kerem Ozan Bayraktar "Soymaç"

Fotoğraf Kerem Ozan Bayraktar "Eşek Marulu"

Sokak Otlarının Kent Ekosistemindeki Yeri ve Sunduğu Yararlar

Sokak otlarının çok yönlü sosyal ve ekolojik fonksiyonları vardır ve iklim değişikliğiyle mücadele için yerel ve küresel stratejilere katkıda bulunabilirler. Ancak İstanbul'da ve pek çok başka kentte yeşil alanların yönetiminin ana stratejisi otsu bitkileri biçmek ve onların yetişme ortamlarını "çimlere" ya da fidanlıklarda yetişen ve çoğunlukla yörenin doğal türü olmayan "süs bitkileriyle"[3] düzenlenen yapay yeşil alanlara dönüştürmekten oluşuyor. Konuyla ilgili literatür çimlerin birçok Batı kentinde yüksek sosyal statünün sembolü olmasına, o kentlerin tarihleriyle sosyal ve kültürel anlamlarına dair içgörüler sunarken aynı zamanda çimlerin "yaşamın karşıtı" alanlar olarak eleştirisini de ortaya koyuyor.[4] Doğal otsu bitkilerin estetik olmayan ve düşük statülü bitkiler olarak değerlendirilmeleri büyük bir yanılgı. Bu bitkilerin yaprakları ve çiçekleri Osmanlı döneminde ve modern sanatta, edebiyatta, şiirde ve geleneksel el sanatlarında sıkça kullanılan motifler olarak karşımıza çıkar. Son yıllarda "kentsel çayırlar"[5] ve "kendiliğinden yetişen çimler"[6] birçok şehirde popüler hâle gelmiş durumda. Doğal otsu bitkileri ve onların çiçeklerini görmenin insanlarda çocukluk hatıralarını ve saflıkla özdeşleştirilen köy ve memleket manzaralarını çağrıştırdığı da biliniyor.

Doğal otsu bitkilerin korunması ve onların kentin temel bileşenlerinden biri olarak görülmesi için pek çok neden bulunuyor. İlk olarak, hemen her türlü arazide (yol ve demiryolu kenarları, kavşaklardaki yeşil alanlar vb.) yaşayan otsu bitkiler yeşil altyapının ve yeşil koridorların bir parçası olarak görülmeli. Otsu bitkiler; küçük memeliler, sürüngenler ve böcekler için doğal yaşam alanı oluşturmak yoluyla biyolojik çeşitlilik potansiyelini arttırmak, su buharlaşmasını ve kaybını önlemek ve toprağı ve içerisindeki mikrobiyal toplulukları korumak için elimizdeki önemli savunma araçlarından biri.[7] Çiçek açan bitkiler arılar ve kelebekler için önemli bir besin kaynağıdır ve arıların korunması ve hayatta kal-

ması için yaşamsaldır. Ayrıca, İstanbul gibi çok nüfuslu ve aşırı yapılaşmış bir şehirde, doğa ile temas için fırsatlar sağlayarak ekolojik bilincin gelişmesinde önemli rol oynayabilirler. Kentsel peyzajı doğadan ayrı görmek yerine, şehirleri ortak bir yaşam alanı ve insan-doğa ilişkisinin mekânları olarak görmemiz gerekir.[8] Bütün bunlara ek olarak, otsu bitkiler, geleneksel mutfak kültürünün önemli bir parçası olan besin kaynakları olarak hizmet edebilir ve aidiyet duygusunun oluşmasında, kültürel kimliğin şekillenmesinde önemli bir role sahip olabilir. Ayrıca, doğal otsu bitkilerin yüzyıllar boyunca geleneksel tıpta bolca kullanıldığı ve modern tıp için de en önemli ilaç kaynaklarından biri olduğu unutulmamalıdır.

Yeşil Alan Planlaması Açısından Doğal Otsu Bitkiler

Günümüzde kentlerin en önemli sorunlarının başında yeşil alan yetersizliği geliyor. Gerçekten de İstanbul yeşil alanlar açısından son derece yetersiz bir şehir. İstanbul'da yaklaşık 106 milyon m^2 aktif yeşil alan ve 93 milyon m^2 pasif yeşil alan (insanların doğrudan yararlanamadığı yeşil alan) bulunuyor. Böylelikle kişi başına düşen yeşil alan miktarı 7 m^2 civarında kalıyor.[9] Park ve bahçelerin kent içerisinde kapladığı alanlar Singapur'da %47, Viyana'da yüzde 45,5, Stockholm'da yüzde 40 ve Londra'da yüzde 33 iken bu oran İstanbul'da yalnızca yüzde 2,2 düzeyinde.[10]

Kentsel yeşil alanların miktarı ile birlikte en az onun kadar önemli olan bir diğer konu da yeşil alanların niteliği ve bu yeşil alanlarda kullanılan bitki türleridir. Türkiye'de yerel yönetimler ve diğer kurumlar tarafından uygulanan geleneksel yeşil alan planlama anlayışı çoğunlukla yöresel ekolojik özelliklere uyumu dikkate alınmadan seçilen bitkilere dayanıyor. Geniş çim alanlar ile bolca kullanılan mevsimlik çiçekler kentsel yeşil alan planlama anlayışının vazgeçilmez unsurları olarak görülüyor. Ne var ki bu unsurlarla şekillenen yeşil alanların hem ekonomik hem de ekolojik maliyetleri çok yüksek. Tesis, bakım ve yenileme çalışmaları son derece pahalı. Sulama gerektirmeleri, böcek ve mantar hastalıklarına karşı dirençsiz olmaları nedeniyle ilaç kullanma zorunluluğu, gübreleme vb. bakım faaliyetleri bu tür yeşil alanların karbon ayak izini oldukça yüksek düzeylere çıkarmakta. Yöresel doğal otsu bitkiler ise neredeyse her zaman "yabani ot" ya da "zararlı ot" denilerek mücadele edilmesi gereken unsurlar olarak değerlendiriliyor. Oysa bu bitkilerin yukarıda sayılan yararlarıyla birlikte iklim değişikliği ile mücadele ve uyum açısından çok önemli araçlar olduğu ne yazık ki hesaba katılmıyor. Sokaklarda, kaldırım aralarında ya da duvar diplerinde kendiliğinden büyüyüp yaşama tutunan doğal otsu bitkilerin kentsel yeşil alan planlama çalışmalarına entegre edilmesi kentin bugünü ve geleceği için büyük ekonomik ve ekolojik yararlar yaratacaktır.

Sonuç

Özetle kentler, özellikle de İstanbul gibi büyük metropoller, artık yalnızca insan dışındaki canlıların değil insanların bile yaşayamayacağı alanlar haline geliyor. Kentlerin bu durumu iklim krizinin hem şiddetlenmesine hem de etkilerinin daha yoğun hissedilmesine yol açıyor. Diğer yandan kent yaşamı her geçen gün doğadan uzaklaşmakta, kentsel yeşil alanlar bile adeta bitkilerden yapılmış yapay yapılara dönüşmekte. Bu yapılar içerisinde doğal bitki türleri kendilerine ya çok az oranda yer bulabiliyor ya da hiç yer bulamıyor. Doğal otsu bitkiler ise bu anlayış tarafından "yabani" ve "zararlı" sıfatları ile nitelendiriliyor ve "temizlenmesi" gereken unsurlar olarak değerlendiriliyor. Başta pasif yeşil alanlarda ve aktif yeşil alanların uygun kısımlarında olmak üzere kentlerde sokak otlarının yaşamasına izin verilir ve hatta teşvik edilirse, o tür alanlar biyolojik çeşitliliğin artması ve iklim değişikliği ile mücadele gibi pek çok konuda önemli katkılar sunabilir.

Doğal otsu bitkiler gezegenimizdeki bütün canlıları içeren ana yaşam döngüsünün en temel bileşenlerinden ve yaşamın onlar olmadan devamı olanaklı olamaz. İnsanların yoğun olarak yaşadığı kentlerde de doğal otsu bitkilere, diğer bir deyişle sokak otlarına yer açma zorunluluğumuzu daha fazla görmezden gelemeyiz. Sokak otlarının miktarı ne kadar çok artarsa hem kentlerin hem de gezegenin daha yaşanabilir bir yer olacağı açıkça ortada. Bu durumda, gezegenimizin geleceği bir ölçüde sokak otlarına hangi açıdan baktığımız ve onlara nasıl davrandığımızla ilişkili olarak şekillenecek.

Notlar

1 Avcı, M. (2014), *Kentsel Biyolojik Çeşitlilik Açısından İstanbul*, İstanbul Ormanlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, s. 87-124.

2 Efe, A. ve H. Yılmaz (2013), *İstanbul Ormanlarının Doğal Ağaç ve Çalıları*, Türkiye Ormancılar Derneği Eğitim Serisi 8.

3 Bir bitkiyi "süs" olarak tanımlamayı bu makalenin yazarları kabul etmemektedir. Süs hayvanı olamayacağı gibi süs bitkisi de olamaz. Ancak burada yaygın kullanıma uygun olarak süs bitkisi terimi kullanılmıştır.

4 Weigert, A.J. (1994), "Lawns of Weeds: Status in Opposition to Life", *The American Sociologist*, 25(1): 80–96.

5 Norton, B.A., G.D. Bending, R. Clark, R. Corstanje, N. Dunnett, K.L. Evans, D.R. Grafius, E. Gravestock, S.M. Grice, J.A. Harris, S. Hilton, H. Hoyle, E. Lim, T.G. Mercer, M. Pawlett, O.L. Pescott, J.P. Richards, G.E. Southon, ve P.H. Warren (2019). "Urban meadows as an alternative to short mown grassland: effects of composition and height on biodiversity", *Ecological Applications* 29(6): e01946. 10.1002/eap.194.

6 Ignatieva M, D. Haase, D. Dushkova ve A. Haase (2020), "Lawns in Cities: From a Globalised Urban Green Space Phenomenon to Sustainable Nature-Based Solutions", *Land*, 9(3):73.

7 Dushkova, D., ve D. Haase (2020), "Not Simply Green: Nature-Based Solutions as a Concept and Practical Approach for Sustainability Studies and Planning Agendas in Cities", *Land*, 9(19); https://doi.org/10.3390/land9010019

8 Rigby, K. (2018), "Feathering the Multispecies Nest: Green Cities, Convivial Spaces", *RCC Perspectives*, No. 1, GREEN CITY: Explorations and Visions of Urban Sustainability, 1: 73-80.

9 İBB (2020), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Açık Veri Portalı; https://data.ibb.gov.tr/dataset/2019-yilipark-bahce-ve-yesil-alan-verileri/resource/1d9762dc-b3ea-43f1-a46b-2eb0884d26e1

10 World Cities Culture Forum (2021), "Percentage of public green space (parks and gardens)"; http://www.worldcitiesculturеforum.com/data/of-public-green-space-parks-and-gardens

vizyon2050.istanbul

İSTANBULLULARIN KATILIMIYLA HAZIRLANAN
İSTANBUL VİZYON 2050 STRATEJİ BELGESİ HAZIR.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

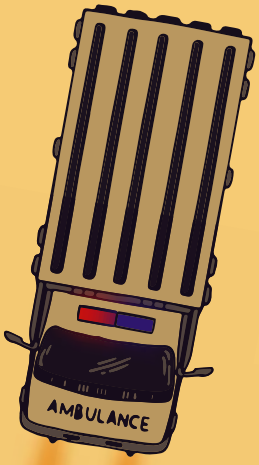
İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Gece de Yaşayan İstanbul

Hava karardıktan sonra da kentte yaşamın ev dışında devam etmesi, çeşitlenmesi ve belli konularda gündüz yoğunluğuna yaklaşmasının kentleşme adını verdiğimiz yakın tarihle paralel bir hikâyesi var. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren hemen hemen eş zamanlı gelişen gece aydınlatmasının ve kent içi ulaşımın, kentlerde gece yaşamını var eden nedenlerden en önemlileri arasında yer aldıkları vurgulanır. Havanın kararmasıyla barınma mekânlarımıza çekilmemizden ibaret binyıllara dayalı bir deneyiminardından, evin dışında kenti deneyimleme şekillerimizin çoğalması ve bunları bir adım geriye çekilip izleme merakımız bizi taze bir yazınla başbaşa bırakıyor.

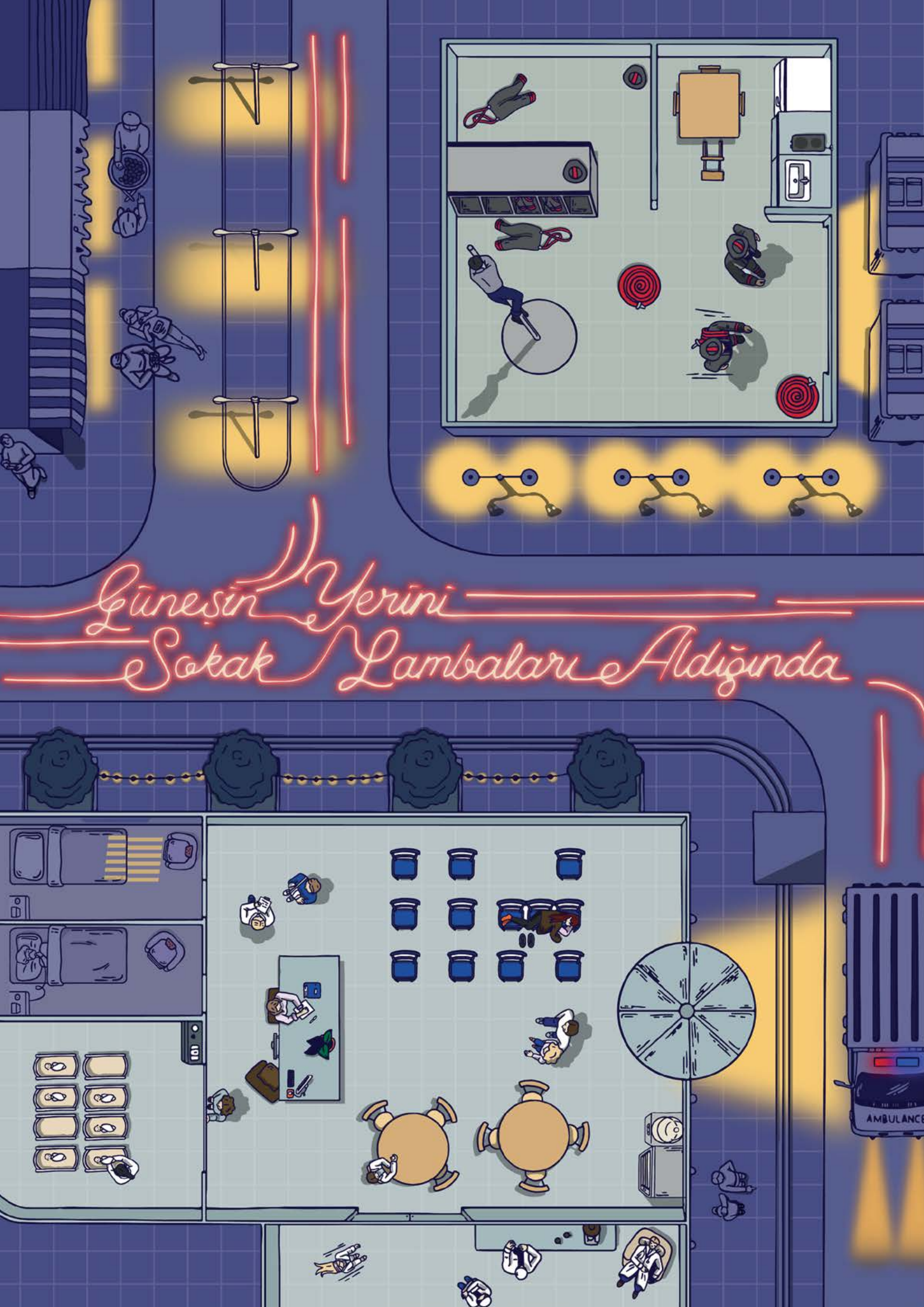
Örneğin kentlerin, hele İstanbul gibi metropollerin geceleri de çalışma alanı olarak faaliyetini sürdürmesi belki hâlâ milyonların yabancılık çekeceği bir gerçek, ancak gece mesaisi kendi ritmi, sesi veya sessizliğiyle onlarca yıldır haneler bir sonraki güne hazırlanırken devam ediyor. Üstelik gece mesaisinin, uygulansın ya da aykırı davranılsın, kendine has bir çalışma hukuku, belirlenmiş özlük hakları manzumesi var. Bu çalışma temposunun bir kısmı akşam saatlerinde veya gece yarısı olmadan kapanan alışveriş, eğlence ve yeme-içme mekânları gibi daha tanıdık yerlerde, bir kısmı ise imalathanelerin gece vardiyası gibi daha tanımlı ve bürolarda ek mesai gibi ancak sektörün içinde olanların bildiği binalar, daireler, sokak ve parklarda yaşanıyor.

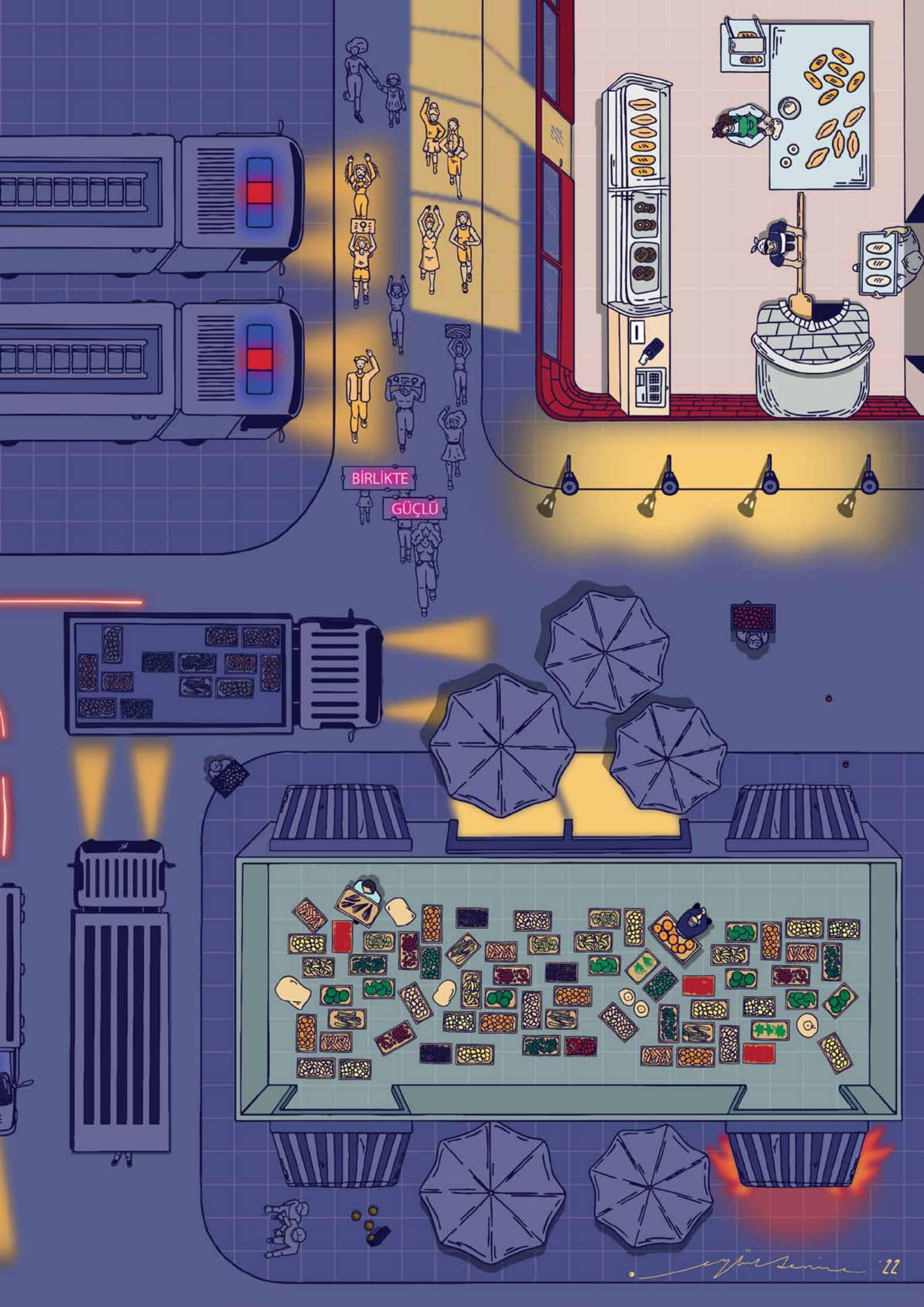
Kenti gece yaşamındaki kapsayıcılığı veya tanınırlığı tartışmalı mekânlar, tam da bu özellikleriyle güvensiz ve tekinsizliğin kendine özgü kamusallığı ve ritmini yaratıyor. Geceleri, çalışma yaşamı için özlük hakkı gaspının başka bir hâli olan kentler, kadınların eril şiddetle ve partiyarkayla gündüz olduğundan çok daha farklı bir mücadele alanı olageldi. Binlerce yıldır geceleri gözükmediğimiz alanlara, başta kent aydınlatmaları olmak üzere yeni faaliyetlerimizin tüm gürültüsü ve ışığıyla çıkışımızın, dışımızdaki canlıların karanlığa bağlı yaşamlarını nasıl işgal ettiğini yeterince kayıt altına almamış bile olabiliriz. Son olarak, nasıl toplumsal cinsiyet açısından veya sektörler açısından eşitsiz veya farklı ritimlerde gece kendi mekânlarını inşa ediyorsa, bu gece mekânlarının da İstanbul gibi metropoller başta olmak tüm kentlerde belirli bölgeleri içine aldığını, bazılarını ise dışında bıraktığını kendi deneyimlerimizden tahmin edebiliyoruz. Bu dosyada İstanbul'un oldukça zengin ve farklılıklar sergileyen gece yaşamının gece mesaisine ve kadınların gece kenti nasıl deneyimlediğine gece kentin kullanımı ve ötesiyle ilgili nasıl talep ve eylemler geliştirdiklerine odaklanırken kentin gecesinin tarihsel dönüşümüne de göz atıyoruz.

Fotograf Emre Özdemir

Güneşin Yerini
Sokak Lambaları Aldığında
AMBULANCE

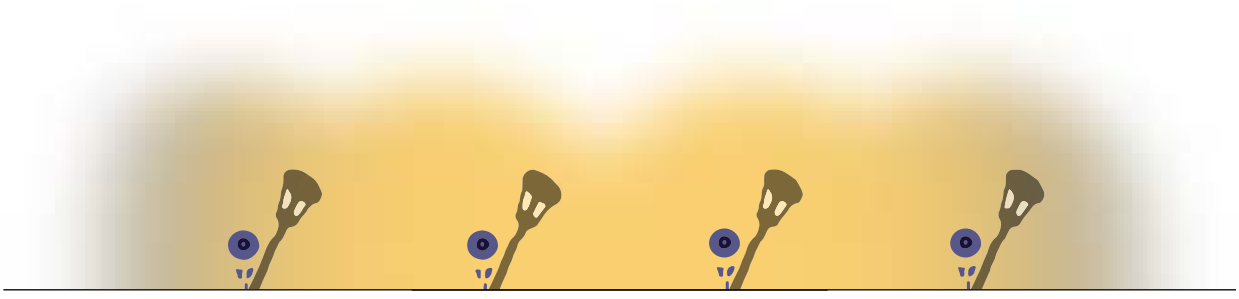

BİRLİKTE
GÜÇLÜ

Geç Dönem Osmanlı İstanbul'unda Gece

On dokuzuncu yüzyılda İstanbul'un elektrik serüveninin başlaması ve yeni tüketim kültürünün sunduğu imkânlarla kent sakinlerinin gündelik deneyimi de dönüştü. Yeni emek, eğlence ve sosyalleşme kültürleri gündüz ve gece arasındaki sınırları muğlaklaştırıp kent sakinleri için yeni özgürlük alanları sunarken, diğer yandan politik, ekonomik ve kültürel nedenlerden ötürü iktidarlar geceyi daha da katı bir biçimde kontrol etmeyi arzuladı.

Nurçin İleri *

* Tarihçi, Forum Transregionale Studien ve Humboldt Üniversitesi re:Work Merkezi

On dokuzuncu yüzyılda Endüstri Devrimi'nin tetiklediği bilimsel ve teknolojik gelişmeler üretim ilişkilerini yeniden şekillendirmiş ve kapitalizmin küreselleşmesine ivme kazandırmıştı. Endüstriyel olarak gelişmekte olan Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD gibi devletler ve bu devletlere iş gücü, hammadde ve pazar sağlayan coğrafyalar arasındaki ilişkiler, buharlı gemiler, demiryolları ve telgraf ağları gibi özellikle ulaşım ve haberleşme alanında yaşanan yeniliklerin sağladığı imkânlarla çeşitlenmişti.

Kentlerin doğal ve yapılı çevresini biçimlendiren altyapı çalışmalarının hızla arttığı ve kapitalist üretim ilişkilerinin yeni tüketim alışkanlıkları doğurduğu bu dönemde "gece"nin zamanda ve mekânda deneyimlenme biçimleri de farklılaşmaktaydı.

Özellikle ticaretin kalbi olan liman kentlerinde yoğun nüfus hareketlilikleri oluşmuş, artan nüfus ise modern kentlerin en önemli göstergesi olan altyapı hizmetlerine dair yeni ihtiyaçları beraberinde getirmişti. Kentlerin fizikî görüntüsünün güzelleştirilmesinin yanı sıra kamu güvenliği ve kamu sağlığını yani yaşam koşullarını da iyileştirme söylemiyle yola çıkan altyapı hizmetlerine dair tartışmalar birçok dünya kentinde yerel yönetimlerin gündemini meşgul ediyordu. Aynı zamanda

Ganz Elektrik Şirketi ve Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi tarafından hazırlanan ve sokak lambaları planını gösteren harita, 1911 (Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı)

Galata Köprüsü'nün gece görünümü, 1910'lar (Kaynak: Atatürk Kitaplığı)

kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin günbegün daha görünür olmaya başladığı bu dönemde, devletler suç ve cezaya dair geleneksel hukuki ve kurumsal yapılarını yeniden organize etmeye girişmişlerdi.[1] Kentlerin doğal ve yapılı çevresini şekillendiren altyapı çalışmalarının hızla arttığı ve kapitalist üretim ilişkilerinin yeni tüketim alışkanlıkları doğurduğu bu dönemde "gece"nin zamanda ve mekânda deneyimlenme biçimleri de farklılaşmaktaydı. Bir yandan yeni emek, eğlence ve sosyalleşme kültürleri gündüz ve gece arasındaki sınırları muğlaklaştırıp kent sakinleri için yeni özgürlük alanları sunarken, diğer yandan politik, ekonomik ve kültürel nedenlerden ötürü iktidarlar geceyi daha da katı bir biçimde kontrol etmeyi arzuladılar.[2]

Hiç şüphesiz, gecenin zamansal ve mekânsal dönüşümünde elektrik kullanımı oldukça önemli rol oynadı. 1880'li yıllardan itibaren, elektrik teknolojisi Londra, New York, Paris, Şanghay, Berlin, Tokyo gibi dünyanın birçok kentinde endüstriyel, kamusal ve ev içi mekânlarda yavaş yavaş kullanım alanı bulurken, bu yeni teknolojiye Osmanlı coğrafyasında altyapı yatırımları çerçevesinde finansal, politik ve çevresel nedenlerden ötürü şüpheyle yaklaşıldı. Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) elektrik kullanımı ordu, saray ve çevresi, konsolosluklar, toplumun sınıfsal olarak ayrıcalıklı kesimleriyle sınırlı kaldı. Bazı seçkin hastaneler ve eğitim kurumları dışında, sınırlı sayıda kamusal alanda elektrik kullanılıyordu. İstanbul'un kent ölçekli bir elektrik santraline ve bir altyapı hizmeti olarak elektrik şebekesine kavuşması 1910'lu yılları buldu. İnşaatı 1913 yılında tamamlanan Silahtarağa Elektrik Santrali, 1914 yılının ilk aylarında İstanbul'un en önemli kara ulaşımını sağlayan tramvaylara, tramvay hatları boyunca dikilen elektrikli sokak lambalarına ve sayısı henüz oldukça sınırlı olan özel kullanıcılara elektrik sağladı. Ancak elektrik kullanımından çok önceleri sokakların aydınlatılması ve gece hayatının canlandırılması tartışmaları Osmanlı yönetici seçkinlerinin, bürokrat ve aydınlarının hatta kent sakinlerinin gündemindeydi.

On dokuzuncu yüzyıl gerek Avrupalı devletlerle yapılan ticaret antlaşmaları gerek Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanları ile Osmanlı Devleti ve toplumu için yeni ticarî ve idarî düzenlemeler anlamına geliyordu. Kırım Savaşı (1853-56) ve ardından Rus-Osmanlı Savaşı (1877-78) ile gelen nüfus hareketleri ve 1870'lerle ortaya çıkan malî kriz, toplumsal dengeleri de büyük ölçüde değiştirdi.[3] Batılı devletlere ekonomik bağımlılığı ve idarî entegrasyonu artan Osmanlı Devleti'nin şehirlerindeyse birtakım mekânsal, çevresel ve toplumsal dönüşümler neredeyse kaçınılmazdı. Osmanlı Devleti'nin başkenti ve heterojen bir nüfus yapısına sahip önemli bir liman şehir olan İstanbul, bu değişimlerin yaşandığı öncü kentlerden biriydi.[4] Su yollarının ve kanalizasyon yapılarının inşası; sokakların düzenlenmesi, temizlenmesi, aydınlatılması; toplu ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi ve çoğaltılması, daha düzenli güvenlik güçlerinin oluşturulması gibi kamu sağlığı ve kamu güvenliği eksenli birçok adım bu dönemde atıldı.[5]

Yedikule Gazhanesi (Kaynak İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu, 90838-0031)

Bu dönemde şehrin sokaklarının aydınlatılması gerektiğine dair tartışmalar hem Osmanlı basınında hem de gündelik hayatta önemli yer tutuyordu. İstanbul'da ikisi Avrupa yakasında (Dolmabahçe ve Yedikule), ikisi ise Anadolu yakasında (Üsküdar-Kuzguncuk ve Hasanpaşa) olmak üzere dört adet gazhane bulunuyordu. Hava gazı üretimiyle aydınlatma ve ısıtma ihtiyacını karşılamayı hedefleyen bu gazhaneler, daha önce kişilerin kendi çabalarıyla yaptıkları aydınlatma ve ısıtma yöntemlerinden farklı olarak altyapı şirketlerinin kontrolünde, şehir şebekesi aracılığıyla sokaklara ve evlere ulaşıyordu.[6]

Dönemin önde gelen entelektüelleri, aydınlatılmış bir kentin "uygar" ve "ileri" bir toplumu temsil ettiğini iddia etmekteydiler. *Tasvir-i Efkâr*'da yazan İbrahim Şinasi (1826-1871), iyi bir aydınlatmanın geceleri suç işlemeye meyilli "ehl-i fesad"ın (kötü niyetli kimseler) işlerini zorlaştıracağını, polisin de görevini daha iyi icra edeceğini belirtmişti. Aydınlık sokakların sağladığı bu güvenli ortam ise gece gerçekleşen ticarî ve sosyal etkinlikleri ve kenti daha çekici kılarak canlandırabilirdi.[7]

Basiretçi Ali Efendi (1838-1912) ise Avrupa şehirlerinde hava gazının kullanılmaya başlaması ile gece ve gündüz arasındaki farkların kalktığını, buralarda geceleri ayrı bir ticaret hayatının doğduğunu, lokantaların yaklaşık on altı saat açık kaldığını, İstanbul'da ise bundan bahsetmenin mümkün olmadığını yazmış ve düzenli bir aydınlatma yapılamadığı için sorumluları eleştirmişti. Tramvayın geç saate kadar çalışmasının da sokak aydınlatılmasının düzenli yapılıp yapılmadığına bağlı olduğunu belirten Ali Efendi'ye göre kamu taşımacılığı ve aydınlatması "modern" bir toplumun olmazsa olmazlarındandı.[8] Basiretçi Ali Efendi'nin 1870'ler İstanbul'una dair ipuçları sunan bu anlatısına kıyasla, *Fuhş-i Atik* (1922) adlı eserinde anılarını aktaran Ahmet Rasim (1864-1932) 1920'lerin İstanbul'unu bambaşka tarif ediyordu. Beyoğlu, Galata, Şehzadebaşı ve Direklerarası, İstanbullular'ın popüler eğlence ve alışveriş muhitleriydi. Beyoğlu'nda gaz lambaları ve fenerleri yandıktan sonra korkutucu ama sürprizlerle dolu bir hayat İstanbullular'ı bekliyordu. Ahmet Rasim'e göre, karanlık sokakların ve kamusal yerlerin aydınlatılması ticarî faaliyetler için yeni bir alan açmış ve eğlence sektörünü teşvik etmiş, buralarda yoğun bir gece hayatı başlamıştı. Hatta eğlence yerlerine ve ticarî yerlere gidenlerin sayısı arttığı için bonmarşeler, barlar ve gazinoların kapanma saatleri gece geç saatlere kadar uzatılmıştı.[9] Hiç şüphesiz elektriğin de 1914'ten itibaren gündelik hayatta kısıtlı da olsa kullanılmaya başlanması bu dönüşümde önemli bir rol oynamış olsa gerek.

Pera Belediye Bahçesi girişi, konser sonrası, 1895 (Kaynak: Francis Marion Crawford, Constantinople, Edwin L. Weeks tarafından resmedilmiştir. New York: C. Scribner's sons.)

Bir kafeden Galata Köprüsü'nün görünüşü, 1895 (Kaynak: Francis Marion Crawford, Constantinople, Edwin L. Weeks tarafından resmedilmiştir. New York: C. Scribner's sons.)

Osmanlı basınında aydınlık kentlere ve canlı bir gece hayatına duyulan özlem farklı şekillerde dile getirilirken, karanlık sokaklar kentin fiziksel ve toplumsal düzenini tehdit eden en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Karanlık sokakların "şer yuvası" olduğuna dair inanç yaygındı.[10] Hırsızlık, gasp, cinayet gibi suçları işleyenler karanlık sokaklardan istifade ederek rahatlıkla gözden kayboluyorlardı. Savaşlar dolayısıyla kentte artan göçmen nüfusu ve bu nüfusun kontrol edilemezliği de yönetici elitin, üst ve orta sınıfların can ve mal güvenliklerinden endişe duymalarına neden olmuştu.[11] Güvenlik güçlerinin yetersiz kaldığı yerlere, özellikle insan ve meta akışının yaygın olduğu liman, rıhtım veya sokaklara hava gazı lambaları konulması elzem görülüyordu.[12] Örneğin, Beyoğlu'nda ve civarında güvenlik güçleri olmayan yerlere hava gazı fenerleri konulması gerektiği sıklıkla dile getirilmişti.[13] Galata Köprüsü'nün ve Şirket-i Hayriye vapurlarının yanaştığı limanların karanlık olması kamu güvenliği ve kişisel mülkiyet açısından sorun teşkil ediyordu. Vapurlar alaturka saat bir buçuk ikiye kadar çalışmakta ve hem erkek hem kadın yolcular vapurlara binerken ve inerken uygunsuz olaylarla karşılaşmaktaydı.[14] Kadın yolcuların tacize uğraması, erkek yolcular arasında kavgalar yaşanması, gece postalarının çalınması oldukça sık rastlanılır adi vakalar haline gelmişti. Kamu düzeninin sağlanması için, Dâhiliye Nezareti 1908 yılında Galata Köprüsü, Haydarpaşa Limanı ve özellikle vapurların uğradığı mahallerde gerekli aydınlatmanın yapılması gerektiğine dair talimat vermiş,[15] Sirkeci Limanı da benzer nedenlerle 1910 yılında aydınlatılmıştı.[16] Kent sakinlerinin talepleri de sokakların aydınlatılmasında önemli rol oynuyordu. Örneğin 1909 tarihli bir belge, Göztepe'den Merdivenköy'e kadar olan bazı mühim sokaklar aydınlatılmazken, Feneryolu ve Bostancı arası sokak ve caddeler, dönemin üst düzey bürokratlarının, nüfuzlu kimselerin dükkânlarına ve hanelerine giden yolların adım başı bulunan sokak fenerleriyle düzenli bir biçimde ışıklandırıldığı belirtir. Hâlbuki Göztepe'den Merdivenköy'e yollarda suça konu olan türlü olaylar gerçekleşmekte ve asıl buraların aydınlatılması gerektiği dile getirilmektedir. Şayet belediyenin buna imkânı yoksa nüfuzlu kişilerin hanelerinin ve dükkânlarının bulundukları sokaklardaki hususi fenerlerin bazılarının sökülüp buraya aktarılması talep edilir.[17]

Kentin sokaklarını sarmalayan ve daha sistemli bir aydınlatma hizmeti vermesi planlanan hava gazı fenerleri sadece suçun ve suçlunun kontrolü için değil, sokaktaki insanların denetimini de hedefleyen Osmanlı iktidarı için gündelik hayatın her veçhesine yayılan hegemonik bir güç iddiasının göstergesiydi.[18] Dolayısıyla bu denetim sisteminde yaşanan herhangi bir aksaklık iktidarın da gücünün sorgulanmasına neden oluyor, yani etkin bir şekilde çalışan bir aydınlatma sistemi nasıl yönetici elitlerin başarısıyla özdeşleştiriliyorsa, çalışmayan bir aydınlatma sistemi de iktidarın kurmak, sürdürmek istediği otoriteye dair güveni sarsıyordu. Nitekim yanmayan sokak lambaları, işini iyi yapmayan fenerciler, gece kazaları dönemin mizah basınına sıklıkla konu olmuştu.[19]

Kentin sokaklarını sarmalayan ve daha sistemli bir aydınlatma hizmeti vermesi planlanan hava gazı fenerleri sadece suçun ve suçlunun kontrolü için değil, sokaktaki insanların denetimini de hedefleyen Osmanlı iktidarı için gündelik hayatın her veçhesine yayılan hegemonik bir güç iddiasının göstergesiydi.

Bekçi: "Hani fenarın?"
Çocuk: "İşte. Görmüyor musun!"
Bekçi: "Ayol o yanmıyor!"
Çocuk: "Elbet bir gün olur yanar."
Çaylak, 15, 21 Mart 1876

Hacivad: "Ne o Karagözüm, fenerci mi yazıldın?"
Karagöz: "Ne yaparsın Hacivad, gaz şirketi gaz vermez, belediye sokaklara bakmaz, gece karanlıkta herkes daha ölmeden mezara girer gibi çukurlara batıyor. Bari fenerlere birer idare kandili koyayım dedim!.. Karagöz, 1035, 5 Şubat 1909

"Efendim, rica ederim, yolda polise rast gelditiniz mi?"
"Hayır!"
"Öyleyse uçlanın mangizleri (paraları) bakalım."
"!!!"
Kalem, 45:16, 22 Temmuz 1909

Her daim bir hareketliliğin yaşandığı ve kent içinde yaşam, iş, alışveriş veya eğlence gibi farklı mekânları birbirine bağlayan sokaklar, Sibel Zandi-Sayek'in de belirttiği üzere 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren disiplin teknolojilerinin odak noktası ve "tasarlanmış modern kent düzeninin vitrinleri"[20] hâline gelmişti. İstanbul yönetici sınıfı da kamusal düzenin ve ahlakın sağlanması için gece faaliyetlerinin gözetilmesi ve kontrol altına alınması gerektiği söyleminden yola çıkarak sokakların aydınlatılmasının yanı sıra, meyhane, kahvehane ve tiyatro gibi eğlence merkezlerinin belirli saatlerde kapatılması, hamam ve otellere giriş çıkışların denetlenmesi, fuhuşun belirli sokaklarda bulunan hanelerle sınırlandırılması gibi uygulamalara da imza atmıştı. Hiç şüphesiz Osmanlı otoritelerinin siyasî ve ahlakî düzenle ilgili kaygısı geceye has değildi, ancak özellikle kontrolsüz bir insan, meta ve bilgi akışının yaşandığı bu dönemde, modernleşen kentin gecesi yasal ve yasa dışı arasındaki sınırlara dair çok daha kırılgan bir zemin sunuyordu. Gece, yeni tüketim kültürünün sunduğu imkânlarla kent sakinlerine farklı hazlar yaşatırken, yönetici elitin ve bürokratların siyasî ve ahlakî kaygılarını tetikleyen ve farklı denetim pratiklerinin uygulandığı bir zaman-mekâna dönüşmüştü.

Notlar

1 Mark Neocleous, "The Fabrication of Social Order: A Critical Theory of Police Power" (London: Pluto Press, 2000).

2 Birkaç örnek çalışma için bkz. Joachim Schlör, Nights in the Big City: Paris, Berlin, London, 1840-1930 (London: Reaktion Books, 1991); Wolfgang Schivelbusch, "Disenchanted Night: The Industrialization of Light in the Nineteenth Century" (Berkeley: University of California Press, 1995); Bryan D. Palmer, "Cultures of Darkness: Night Travels in the Histories of Transgression" (New York: Monthly Review Press, 2000).

3 Şevket Pamuk, Uneven Centuries: Economic Development of Turkey since 1820, (New Jersey: Princeton University Press, 2019).

4 Örneğin İstanbul'un nüfusu 1829'da 359.089'ken, 1884'te iki katından fazla artarak 895.000'e ulaşmış ve 1900'lerin başında ise 1.116.946 olmuştu, bkz. Kemal Karpat, Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics (Madison: University of Wisconsin Press, 1985), 103.

5 Zeynep Çelik, The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century (Berkeley: The University of California Press, 1993).

6 İstanbul gazhanelerine dair ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mehmet Mazak, "İstanbul Gazhaneleri," Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi içinde (İstanbul: İstanbul Kültür AŞ ve İslam Araştırmaları Merkezi, 2015), 396-405.

7 İbrahim Şinasi, "İstanbul Sokaklarının Tenviri ve Tathiri Hakkındadır", Makaleler (Külliyat IV), Derleyen Feyziye Abdullah Tansel (Ankara: Dün Bugün Yayınları, 1960).

8 Basiretçi Ali Efendi, "Gaz" Basiret, 1128, 9 Ocak 1874.

9 Ahmet Rasim, Fuhş-i Atik (İstanbul: Üç Harf Yayıncılık, 2005), 159.

10 BOA, ZB, 334/15, 3.N.1325 (3 Ekim 1910).

11 BOA, ZB 378/5, 20.N.1325 (20 Eylül 1910).

12 BOA, DH. MUİ 54/2, 30. Ra. 1328 (11 Nisan 1910).

13 BOA, ZB 376/9, 3. Ma. 1325 (16 Mayıs 1909).

14 Derleyen Nuri Sağlam, Basiretçi Ali Efendi, İstanbul Mektupları (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 483.

15 BOA, DH. MKT 2673/31, 9. Za. 1326 (3 Aralık 1908).

16 BOA, DH. EUM. THR 33/29, 6. Ca.1328 (16 Mayıs 1910).

17 BOA DH. MKT 2754/41, 8. S. 1327 (1 Mart 1909).

18 On dokuzuncu yüzyıl öncesi Osmanlı'da gece hayatına dair bkz. Cemal Kafadar, "How Dark is the History of the Night, How Black the Story of Coffee, How Bitter the Tale of Love: The Changing Measure of Leisure and Pleasure in Early Modern Istanbul"; Derleyenler A. Öztürkmen ve E.B. Vitz, Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean içinde (Turhnhour, Brepols Publishers, 2014) ve Avner Wishnitzer, "Shedding New Light: Outdoor Illumination in Late Ottoman Istanbul"; Derleyenler J. Meier, U. Hasenöhrl, K. Krause ve M. Pottharst, Urban Lighting, Light Pollution and Society içinde (London, Routledge, 2014), 66-84.

19 Osman Nuri Ergin 1914 yılına gelindiğinde, Anadolu ve Avrupa yakasında toplam 8.747 hava gazı feneri olduğunu ancak İstanbul sokaklarının iyi bir şekilde aydınlatılması için yirmi bin ile otuz bin arası hava gazı fenerinin olması gerektiğini belirtir. Bkz. Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediyye (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 924-26.

20 Sibel Zandi-Sayek, Ottoman Izmir: The Rise of a Cosmopolitan Port, 1840-1880 (Minnesota: University of Minnesota Press 2011).

Merhaba,

Kadıköy Merkez planlama süreci başlıyor. Kadıköy Merkezin ihtiyaç ve taleplerini bilimsel verileri ve yereli odağa alarak araştırıyor ve derliyoruz.

Kadıköy'ün merkez mahalleleri için hazırlanacak imar planlarını bölge sakinleri, işyerleri, geleneksel çarşı esnafı, ziyaretçiler, kamu kurumları ve yerel dayanışma ağları ile birlikte geliştirelim istiyoruz. ***Seni de Kadıköy Merkez İletişim Ofisi'mize bekliyoruz.***

Görüşmek üzere.

katılım sağlamak için web sayfamızı takip et ;)

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ | İMAR VE ŞEHİRCİLİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI | Bimtaş | KADIKÖY BELEDİYESİ

sehirplanlama.ibb.istanbul/kadikoy-merkez

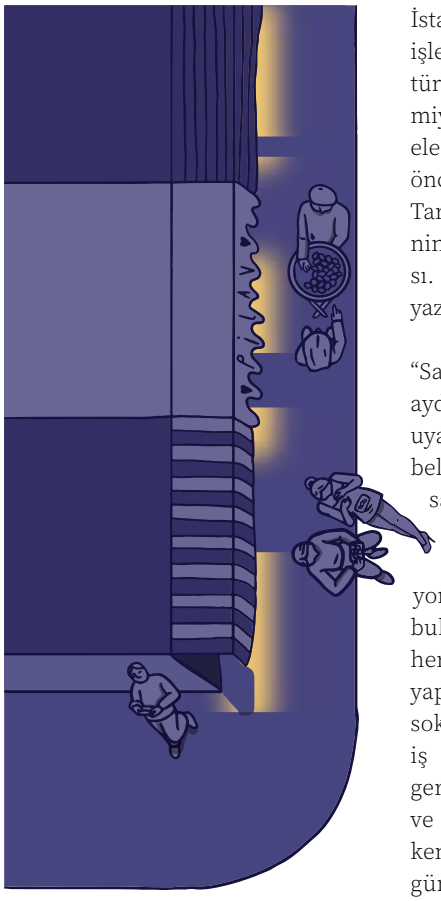
16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

Bakışın Gece Hâli

Tarih Vakfı'nın İstanbul dergisinin Temmuz 2001 sayısının dosya konusu "Gece"ydi. Dosyanın editörü Seçil Yersel, 21 sene öncesinden bugüne havadan ve denizden bakarak İstanbul gecelerinin dönüşümünü izliyor.

Seçil Yersel *

* Sanatçı

İstanbul'a kentleşmiş, akılcılaştırılmış, işlevlendirilmiş, tasnif edilerek dönüştürülmüş bir doğa parçasıdır diyebilir miyiz? İstanbul ve geceyi iç içe ve yan yana ele almaya çalışırken kılavuzum 21 sene önce yazmış olduğum bir yazı; yazının yeri Tarih Vakfı yayınlarından İstanbul dergisinin Nisan 2001 "Gece" sayısının editör yazısı. 2001 İstanbul'unda İstanbul'un gecesini yazmak nasıl bir düşünme biçimi getirir?

"Sabahları varsa güneşin, yoksa o bulanık aydınlığın kentte görünmeye başladığı uyanış zamanı, yollarında bir canlanma belirir İstanbul'un. Hangi vakit katılıyorsanız sokaklarına o vakit gün başlar, kimisi için 08.00'de kimisi için 05.00'de. Kimisi de başka bir şehirden geliyordur, o şehrin zamanı ile katılır İstanbul'a. Kent kendi uyanışına yabancıdır her zaman, onu tanıdık, bildik ve aynı yapan kentlidir; her gün aynı saatte aynı sokaktan geçmek zorunda olan ve aynı iş yerinde ya da sokak başında olması gereken kentli. Yerler, zamanlar, duruş ve durumlar öylesine belirlenmiştir ki, kentin her sabah başka uyandığını her gün başka aydınlandığını göremez oluruz. Gündüz ilerler. Sesin egemenliği başlar. Gündüzü sıradan bir zaman dilimi yapabilen kentli bunun sıkıntısını içten içe yaşar; iş yerlerinde, otobüs duraklarında, taksilerde, evlerde, okullarda, kapı önlerinde yaşanan kısa süreli dalgınlıklar, gözün uzak yerlerdeymişçesine bakışları, hep bir uzaklaşma ve 'dışarıda' olma arzusudur."[1]

İstanbul'da yaşarken İstanbul'da doğup büyümüş, kırk küsur senesini aynı şehirden beslenerek ve onu besleyerek geçirmiş bir kadın olarak, her zaman dışarlıklı bir düşünür gezer hâlim oldu. 2001 yılında İstanbul hayranlığım, İstanbul dergisi editörlüğünü Derya Özkan'dan devralmam ile daha da güçlendi ve dönüştü. Sosyoloji eğitimi almış, kendini bildi bileli fotoğraf çekerek, yazarak, toplayarak İstanbul'u kayıt altında tutan bir kadın olarak, İstanbul'un gecesine bakmak; derginin yayın kurulu ve konuya dâhil etmeye çalıştığım başta Zeynep Güzel olmak üzere, o dönemin üniversite öğrencileri ile daha da keyifli ve dinamik bir hâl almıştı. İstanbul'un gecesini fotoğraflamak ve yazmak için gençler sokakta; gecesinden sabahına şehri deneyimlemişlerdi.

Fotoğraf Emre Özdemir

Narmanlı Han'da kaybolmak, Emek Sineması'nın büyülü salonundan İstiklal Caddesi'ne çıkmak, AKM yanındaki upuzun dolmuş kuyruğundan "sahilden Bostancı" dolmuşuna binmek, çoğu sokaktan gece yarısı geçerken bir kadın olarak korku dolu hızlı yürümek, Beşiktaş'tan Kadıköy'e geçerken son vapurun gişesine jetonu atmak, Açıkhava'nın sahnesinde bir konseri izlerken tependeki karanlık gökyüzüne bakmak, Gezi Parkı'nın mermer merdivenlerinde oturup otobüs beklemek, Sirkeci-Halkalı hattı banliyö trenine binerken tek jetonla, 18 durağın içinden geçerken deniz manzaralı havadar bir yolculuk yapmak...

21 sene önceki İstanbul'u hatırlamaya çalışmak Narmanlı Han'da kaybolmak, Emek Sineması'nın büyülü salonundan İstiklal Caddesi'ne çıkmak, AKM yanındaki upuzun dolmuş kuyruğundan "Sahilden Bostancı" dolmuşuna binmek, çoğu sokaktan gece yarısı geçerken bir kadın olarak korku dolu hızlı yürümek, Beşiktaş'tan Kadıköy'e geçerken son vapurun gişesine jetonu atmak, Açıkhava'nın sahnesinde bir konseri izlerken tependeki karanlık gökyüzüne bakmak, Gezi Parkı'nın mermer merdivenlerinde oturup otobüs beklemek, Sirkeci-Halkalı hattı banliyö trenine binerken tek jetonla, 18 durağın içinden geçerken deniz manzaralı havadar bir yolculuk yapmak gibi nostaljik duyguların İstanbulluya hazırladığı ağır bagajı yanımıza alalım. Bu bagaj bir kere açıldı mı, geri kapatması zordur; lakin biriktirdiğinden çok şey sıkışmıştır içine.

2001 yılında henüz Taksim Meydanı'ndan başlayarak Mis Sokak'a doğru gerçekleştirilen "8 Mart Feminist Gece Yürüyüşleri" yapılmaya başlanmamış, İstanbul'un gece sokakları kitlesel olarak renklenmemiş ve coşkuya sahne olmamıştı.

Henüz Beyoğlu Mis Sokak'ta, Kadıköy Altıyol'da ve Bakırköy Özgürlük Meydanı'nda, sanatçılar ve sivil toplum kuruluşları temsilcileriyle yüzlerce vatandaş ellerindeki mumlarla "Savaşa Karşı 1 Dakika Karanlık" eylemini gerçekleştirmemişlerdi.

Henüz İstanbul'un her bir köşesinin büyük projelerle dönüştürülüp, aydınlatılmadığı; Boğaz Köprüsü'nün de yanardöner ışıklarla asma halatlarına monte edilen; geceleri 1.756 adet LED sayesinde 16 milyon rengin iki kıtayı birbirine bağlamadığı, 2022'ye göre görece loş, karanlık bir şehir.

Henüz Gezi Parkı'nın Asker Ocağı Caddesi'ne bakan duvarının 3 metrelik kısmı gece 22.00'de yıkılmamış ve beş ağaç da yerinden sökülmemiş; tüm bunlar üzerine 50 kişi parkta çadır kurmamış ve ardından tüm park ve çevresi gece gündüz polis şiddetine, insan coşkusuna ve isyana ev sahipliği yapmamıştı.

Fotoğraflar Emre Özdemir

Henüz İstanbul Büyükşehir Belediyesi İETT'de "kadın yolcuların" akşam saat 10'dan sonra otobüs güzergâhı üzerinde durak dışında istediği noktada inme uygulaması talimatını vermemiş ve birçok kadın da bu kararı cinsiyetçi bir yaklaşım olarak değerlendirmemişti.

Henüz bir gece yarısı "ansızın" 9 No'lu Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile feshedilen İstanbul Sözleşmesi için kadınlar sokağa çıkmamıştı.

2001 yılında yazdığım yazıya bakarken, Bilge Karasu'nun 1975-76 yılında yazdığı, 1985'te yayımlanan *Gece* romanı eşliğinde İstanbul'u algılamaya çalıştığımı hatırlıyorum. İstanbul gibi kendini okuyucuya rahatlıkla açmayan bir roman bu; İstanbul gibi tüm organları dışarda bir bünyenin kendini şehirliye her dakika açıverdiği yanılsamasına çoğunlukla kapılsak bile. "Gece yavaş yavaş geliyor. İniyor. Çukur yerlere dolmağa başladı bile. Oraları doldurup ovaya yayılmağa başlar başlamaz, her yer boza dönüşecek. Işıklar yanmayacak bir süre. Ne çukurda ne düzde. Tepelerin aydınlığı, bir süre, yeter gibi görünecek herkese. Sonra tepeler de karanlıkta kalacak"[2] diye başlıyor *Gece* romanı. *Gece*'yi inşa eden "Gecenin İşçileri" ile şehri görmeye çalıştığımı hatırlıyorum. Karasu'nun kendi ayrıksı bireyselliği eşliğinde 70'li ve 80'li yılların toplumsal ruh hâlini betimlediğini düşünsek de kente sinmiş ve hâlen kendini görünür kılan bir gece hafızası var diyebiliriz. 2022 yılında bu gece hafızasını oluşturan korku ve kaygı toplumunu, kadın varoluşunun dönüştürebileceğini ve *patriyarka*nın[3] kent kurgusundaki yerini fark ederek "Gecenin Kadınları" eşliğinde yaşamanın gücünü düşünerek şehre yeniden bakalım. (Bu sene 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü dolayısıyla İstanbul'da düzenlenen 20. Feminist Gece Yürüyüşü, Beyoğlu Kaymakamlığı'nın yasaklama kararına rağmen oldukça geniş ve birçok gözaltı ile sonuçlanan, coşkulu bir katılımla gerçekleşti.) İstanbul'un gece sokaklarından uzaklaşıyorum. Büyük bir organizma bu şehir, bir tür ahtapot gibi çok kollu ve kavrayıcı, suyla olan ilişkisi bu şehri her zaman dönüştürdü; akıcılaştırdı ve çoğu zaman içinde yaşanabilir bir hâle soktu; kaosundan denizine bakmak, denizinden kaosuna bakmak İstanbul'u İstanbul yaptı.

Hareketli bir ışık kütlesi geliyor gözümün önüne, geniş bir alana yayılmış; iki parçadan oluşan, ortasından su geçen ve üstünde, altında iki büyük su kütlesiyle; ortada kıpraşan bir ışık kütlesi. Uçaktan bakıyorum şehre, şehirden uzaklaşırken ya da şehre varırken; ikisinde de başka duygu durumları uçağın penceresinden görünen büyüleyici manzarayı farklı yorumluyor.

Hareketli bir ışık kütlesi geliyor gözümün önüne, geniş bir alana yayılmış; iki parçadan oluşan, ortasından su geçen ve üstünde, altında iki büyük su kütlesiyle; ortada kıpraşan bir ışık kütlesi. Uçaktan bakıyorum şehre, şehirden uzaklaşırken ya da şehre varırken; ikisinde de başka duygu durumları uçağın penceresinden görünen büyüleyici manzarayı farklı yorumluyor.

Bunun peşinden başka bir ışık kütlesi görüyorum; denize yansıyan ışıkların, yanıp sönen hâllerini yatay bir hareketlilik içinde gördüğüm bir gece İstanbul'u; bu sefer adalara giden vapurdayım, şehir ondan uzaklaştıkça büyüyor genişliyor yaygınlaşıyor. Denizin gücü, İstanbul'u bir ada hâline getiriyor, uçsuz bucaksız dev bir ada. Uçsuz bucaksız bir ışık yığını, içinde olana uzak, insan hareketlenmesine uzak bir bakış, ışıklar üzerinden kendini sınıfsal ve ekonomik bir kaplama-yayılma alanına dönüştüren gece okuması.

Havadan ve denizden bakıyorum İstanbul'a, her bakış bu kütlenin mesafeden kaynaklı kavranamaz hâli ile baş başa bırakıyor beni. Her ikisinde de denizin etkisi tartışılmaz. İçinden deniz geçmeyen bir şehir olsaydı bambaşka bir İstanbul hâli ile karşı karşıya kalacağımız aşikâr.

"Ortasından su geçen bu kentin gecesi kendine yansır, tepelerinden başka geceler izlenir. Suyunun üstünde gezen gemiler ışıklarını dolaştırır, mavi floresanlı minibüsler, beyaz floresanlı otobüsler ya da içleri karanlık özel arabalar gibi. Ama saat kaça kadar? Hangi saatte kent, gezginini yayan bırakır, evine hapseder? Sokaklar ve meydanlar mevsimine göre yaşar geceyi. Bu temmuz ayında hangi sokaklarda gece nasıl yaşanır? Gündüzün eşit görme olanağı sunan, bir taraftan da gözü yoran aydınlığına karşın geceyi tercih edebiliriz. Gece kendimizle ve kentle baş başa kaldığımız zaman, 'gecenin gözü olan pencereler'den kafamızı uzatıp baktığımızda, başkalarını görürüz; sokak lambasının aydınlattığı ya da evinin sıcak ışığı altında siluet olarak görünen başkaları. Kitabın, defterin, televizyonun, yatakların, bazı sokakların, barların, sinema perdelerinin açıldığı zamandır gece."[4]

Martı ve karga sesiyle bitiriyorum bu gece yazısını: Onların sesi İstanbul'un gecesine de eşlik eder, gündüzüne de.

Notlar

1 Yersel, S. (2001). *İstanbul*, 38(Temmuz). Tarih Vakfı Yayınları

2 Karasu, B. (2013). *Gece*, İstanbul: Metis Yayıncılık.

3 Savran, G.A. (2001). "Patriyarka", *Feminist Bellek*; https://feministbellek.org/patriyarka/

4 Yersel, S. (2001). *İstanbul*, İstanbul, 38(Temmuz). Tarih Vakfı Yayınları. Tarih Vakfı Yayınları.

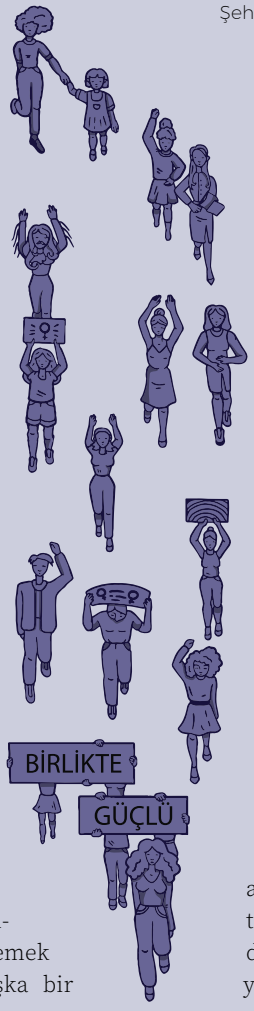
Gece, İstanbul ve Kadınlar

Gece, kadınlar tarafından sıkça tekinsiz olarak tarif edilen bir zaman dilimi. Küçük yaştan itibaren kadınların erkek egemen toplumsal düzenin şiddetini, baskısını ve diğer tehditlerini geceleri daha da yoğun yaşadığı biliniyor. Kısaca, karanlık çöktüğünde kentin sokakları kadınlar için tehlikeler ve endişelerle dolu mekânlara dönüşüyor. Bu durum özellikle de kentteki kamusal mekânlardaki yoğunluk, yetersiz aydınlatma, kuytu ve bakımsız alanların varlığı, güvenlik ve denetim eksikliği ve toplu taşımadaki olumsuzluklar gibi güvensizlik hissi oluşturan unsurlarla doğrudan ilintili. Geceyi kadınlar için güvenli hâle getirmek için başta adalet sistemi olmak üzere devletin tüm kurumlarının ve yerel yönetimlerin bu konuda çalışmalar yürüten kişilerle birlikte geliştirip uygulayacağı bir eylem planına ve eylemlere ihtiyaç var.

Yasemin Bahçekapılı˙ - Burcu Tüm¨

˙ Sosyolog, Araştırmacı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehircilik Doktora Programı Öğrencisi

¨ Yüksek Mimar, Araştırmacı

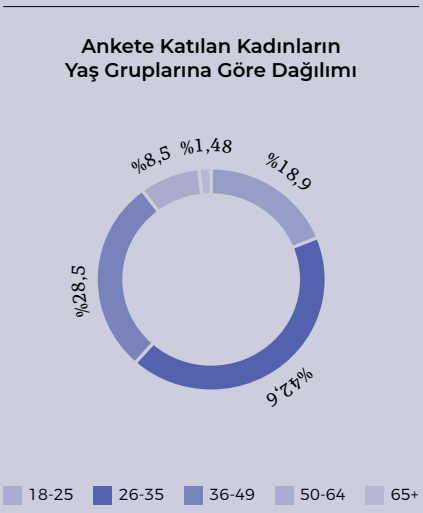

Gece ne zaman başlar? Hava karardığında mı, yoksa hayatın ritminin yavaşladığı, yeni güne giriş yaptığımızı bildiren saat 00.00'da mı? Gece deyince "gece hayatı" diye mi tamamlarız, "gece mesaisi" mi, yoksa "gece uykusu" mu? Geceyi düşününce evimiz mi gelir aklımıza, yoksa ıssızlaşmış sokaklar mı? Bu soruların cevapları her insan için yaşamıyla ilintili olarak çeşitlenir. Bir kentin gecesi düşünüldüğünde ise cinsiyete bağlı olarak belirgin bir ayrım karşımıza çıkar: Kadınlar bilir ki kentin karanlığı çoğu kimse için bir "suç" mahalli demek iken kadınlar için çok başka bir seviyede tehlike çanlarını beraberinde getirir. Henüz kentin karanlık hâllerini hiç bilmeyen genç kadınlar, çocukluktan itibaren karanlıkta tehlikeye daha açık hâlde oldukları uyarılarıyla büyütülürler ve böylece kadınlar geceyi tekinsizlik hissiyle tanırlar.

Geceleri kadınlar için yaşadıkları alan, aile yapıları, geçmiş deneyimleri, o an bulundukları mekânın güvensizlik hissi veren özellikleri, anlatılan hikâyeler vb. sebeplerle kamusal yaşamdan çekil(n)dikleri zamanlardır. Belli bir saatten sonra hâlâ sokakta olan kadınlar, bir an önce eve güvenli ulaşmanın tedirginliğini yaşarlar. Biz bu tedirginliğin bizde yarattığı derin yaraları tam da kendi kadınlık deneyimimizden tanırız. Kimi zaman zihnimizi ele geçirmiş bu korkular gerçek oluverir ve çoğunlukla cezalandırılmaz. Suçlular cezalandırılmazken ve kentler kadınlar için güvenli hâle getirilmezken bugün hâlâ şiddeti meşrulaştırmak için kadınlar üzerinden yaratılan bahaneler medyada, mahkeme salonlarında, günlük konuşmalarda yeniden üretiliyor. Asıl tartışma konusu olması gereken ise ataerkil bir biçimde işleyen adalet sisteminin erkek şiddetine herhangi bir ceza almayacağı güvenini veriyor olması: 2011'de imzalanan İstanbul Sözleşmesi'nin etkin biçimde uygulanmamasından ötürü kadına yönelik şiddet gittikçe artarken şimdi ise İstanbul Sözleşmesi'nin yürürlükten kaldırılması kadınları daha da güvensiz bir alana itiyor.

Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği'nin İstanbul Sözleşmesi'ne dair hazırladığı bilgilendirme sayfası.

Takip edilmek
Rahatsız edilmek
Bıçak çekilmesi
Erkek şiddeti
Yanından yavaşça geçen otomobiller
Sokak köpeği saldırısı
Saldırı
Bakışlar
Anında biriyle karşılaşmak
Kaçırılmak
Şiddet
Kavga
Taciz
Darp
Erkeklerin arkadan yürüyor olması
Tecavüz
öldürülmek
Tehdit edici herhangi bir söz davranış | erkekler tarafından
Erkeklerin laf atması
Hırsızlık

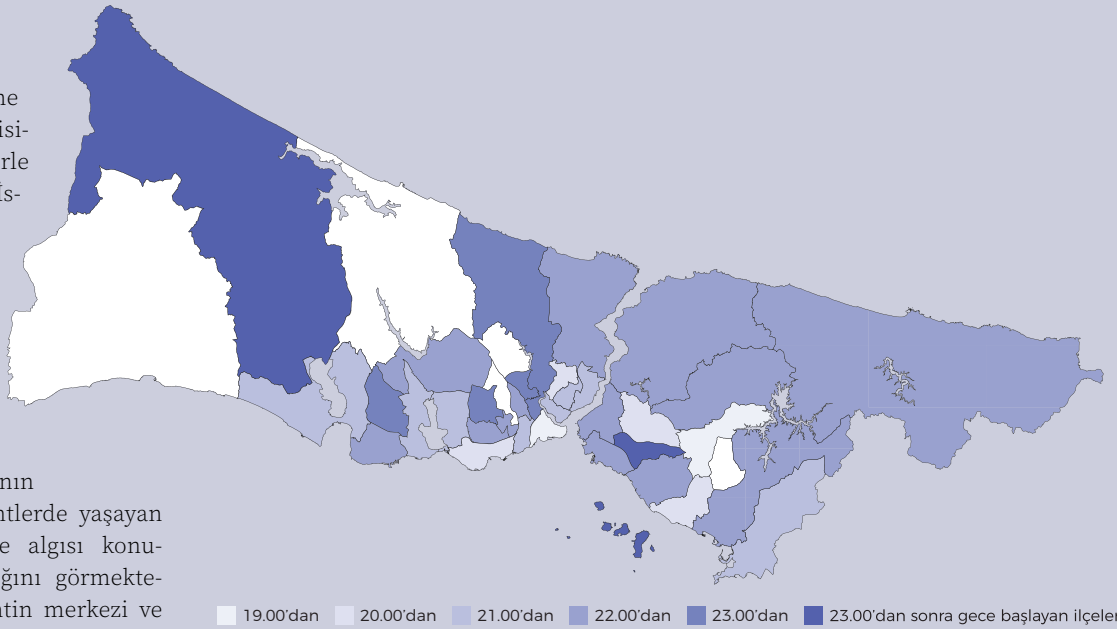
Geceleri kadınlar için yaşadıkları alan, aile yapıları, geçmiş deneyimleri, o an bulundukları mekânın güvensizlik hissi veren özellikleri, anlatılan hikâyeler vb. sebeplerle kamusal yaşamdan çekil(n)dikleri zamanlardır.

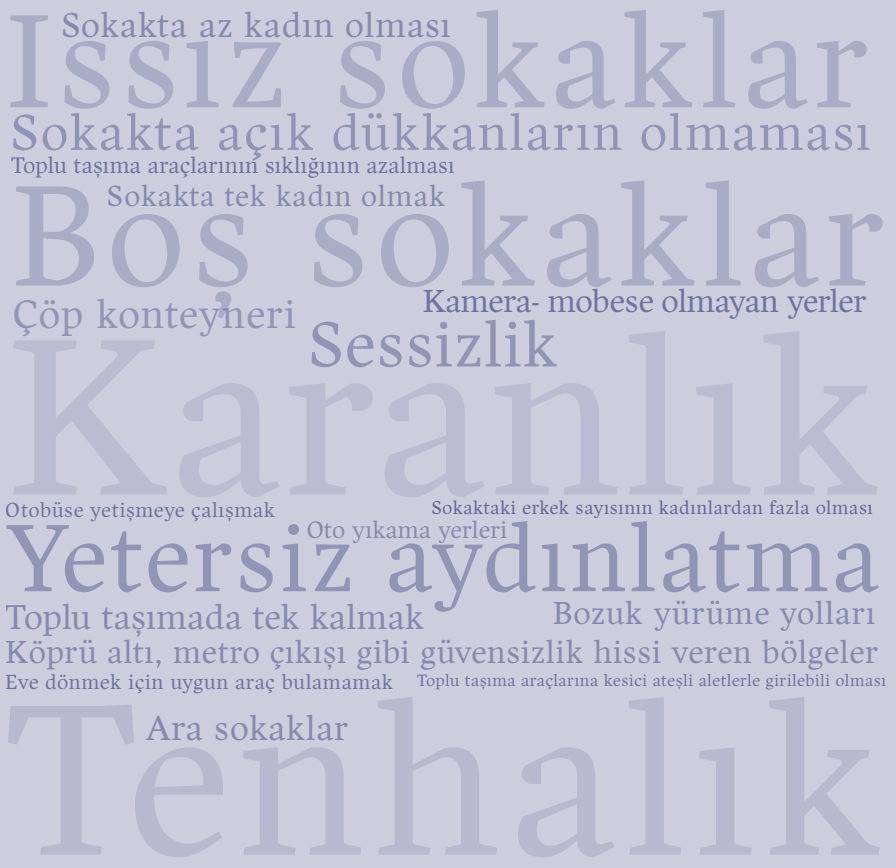
Şiddet kavramıyla bağdaşlaştırılan gece, kadınlar için vazgeçmek zorunda bırakıldıkları en büyük alanı oluşturuyor. Patriyarkal zihniyetin gecedeki hâkimiyetini kadınlar yürürken duydukları her bir ayak sesinde, arkalarına bakma ihtiyacı hissettikleri her an enselerinde, herhangi bir tehlikeye karşı kendilerini savunmak için parmaklarının arasında tuttukları anahtarlarla tüm bedeninde ve zihninde hissediyorlar. Sadece sokaklarda değil, kamusal yaşamın her alanında kadınlar bu tehlikeyle yaşarlar. Kadınlar için güvenli ve adil bir kent yaşamı adına bu sorunların çözümünde başta adalet sistemi olmak üzere devletin tüm kurumları, yerel yönetimler ve bu konuda çalışmalar yürüten kişiler ile birlikte çok paydaşlı, bütünsel bir eylem planına ihtiyaç duyuluyor. Biz bu yazımızda, İstanbul'da yaşayan 270 kadınla gerçekleştirdiğimiz açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan çevrim içi anket üzerinden yerel yönetimleri ilgilendiren tartışmaları ve çözüm yollarını, kadınların İstanbul'un gecesine dair algısını ve gecede kamusal yaşama dair deneyimlerini ele alacağız.

Kadınların gece deneyimlerini öğrenmek için, ilk olarak gecenin kadınlara göre ne zaman başladığını ele aldık. yüzde 29,62 oranıyla ankete katılan kadınların çoğu için gece saat 22.00'de başlar. Gecenin başlangıcı tanımlanırken en erken 18.00 (%0,37), en geç 02.00 (%0,74) saatleri belirtiliyor. Öte yandan yüzde 2,96 oranıyla gece tanımının doğrudan ve dolaylı yoldan yaz ve kış olarak değiştiğini görüyoruz: Cevaplarda yaz ve kış olarak gecenin farklılaştığı; hava karardıktan sonra ve akşam ezanından sonra gece olduğu ifadeleri yer almakta. Ankete katılan kadınların yaş gruplarına göre gece tanımına baktığımızda aslında gece algısının çok da farklı olmadığını görmekteyiz: 36-49 yaş arası ve 65 yaş ve üzeri kadınlar için gece 21.00'de başlarken; 18-35 yaş arası ve 50-64 yaş arası için 22.00'de başlıyor. Özellikle gün geçtikçe canlanan, dönüşen, mekânsal ve zamansal olarak genişleyen kent yaşamı düşünüldüğünde, gecenin kadınlarca akşam saatleri diyebileceğimiz bir zaman aralığıyla tanımlanması; kadınların kamusal mekândaki varlığından duyulan rahatsızlığa, karanlıkla birlikte üretilen korkuya, gecenin kadınlar için yeterince ulaşılabilir, kullanılabilir olmamasına dair birçok tartışmayı açmakta.

Patriyarkal zihniyetin gecedeki hâkimiyetini kadınlar yürürken duydukları her bir ayak sesinde, arkalarına bakma ihtiyacı hissettikleri her an enselerinde, herhangi bir tehlikeye karşı kendilerini savunmak için parmaklarının arasında tuttukları anahtarlarla tüm bedeninde ve zihninde hissediyorlar.

Kadınlar için gecenin ne zaman başladığı bilgisinin yaşadıkları ilçelerle çaprazlanması sonucu İstanbul'un ilçelere göre gece haritasını oluşturduk. Bu haritaya göre; sosyal hayatın daha aktif olduğu semtlerde (Kadıköy, Beyoğlu, Beşiktaş vb.) yaşayan kadınlarla yerleşim alanlarının çoğunlukta olduğu semtlerde yaşayan kadınlar arasında gece algısı konusunda bir fark olmadığını görmekteyiz. Benzer şekilde kentin merkezi ve çeperi arasında da belirgin bir ayrım yoktur. Bu durum bize yaşanılan çevrenin baskın özelliklerinden bağımsız olarak kadınlar arasında yerleşmiş ve yaygınlaşmış bir algılanan gece tanımı oluştuğunu gösterir. Kadınlar kenti tüm parçalarıyla bir bütün olarak; geceyi ise tüm yaşanmışlıkları ve ihtimalleriyle birlikte düşünerek kabullerini, adımlarını ve geceleri kentte bulunma hallerini stratejik olarak belirliyorlar.

Ankete katılan kadınların yüzde 84,8'i karanlık çöktüğünde sokakta olmaktan dolayı tekinsizlik hissi yaşadığını belirtmiştir. Peki, ne zaman başlar bu his? Bu soruya verilen yanıtlarda görüyoruz ki kadınların yüzde 22,59'u gece olarak tanımladıkları saatten önce tekinsizlik hissetmeye başlıyor. Kadınların yüzde 2,59'u ise tekinsizlik hissinin başladığı zamanın bulundukları yere göre değiştiğini belirtiyor: Yalnız olmak, merkezlerden uzak alanlarda yürümek, hareketlilik gerekçesi ve biçimi, giyim ve taşınan eşyalar vb. faktörlerin ise bu durumda belirleyici olduğu ifade edilmekte.

Bir eylem araştırması örneği olan "Karanlıkta ve Kentte Kadınlar" projemiz, geceleri düzenlediğimiz kent yürüyüşleriyle geceye dair birçok soruya kadınlarla birlikte cevap aradığımız bir çalışmayı oluşturuyor. Projemizin bir parçası olan bu anket çalışmamız ise çok daha geniş bir kitleyle İstanbul özelindeki sorunları değerlendirmeyi mümkün kılıyor. Ankete katılan kadınların çözüm önerileriyle verdikleri katkı, bize atılabilecek çok çeşitli adımlar için öncülük ediyor. Biz de projemizden ilham alarak somut adımlara bir örnek olması adına bir mobil uygulama geliştirerek geceleri kadınlara eş zamanlı olarak eşlik edecek bir çevrim içi yolculuk arkadaşını öneriyoruz. Bu yolculuk arkadaşı kadınlara İstanbul'un gecesinde ihtiyaç duydukları bilgileri ve desteği sağlayacak güvenli bir alanı oluşturabilir.

Kadınların hem gece hem de gündüz kamusal yaşama katılımı ve her alanda kendilerini temsil edebilmeleri kadınların birbirinden güç alması için çok kritik bir etken. Kadın dayanışmasının gücünü her geçen gün güçlenerek çoğalan kadın hareketinde de anket çalışmamızda kadınların önerilerinde de görebiliyoruz. Biz de kadınların bu talebine cevap olabilmeyi ve kendi oluş hâllerimizle bir araya gelerek sokakları, geceyi dönüştürebilmeyi amaçlıyoruz.

Karanlıkta ve Kentte Kadınlar araştırması kapsamında hazırlanan ankete katılmak için QR kodu kullanabilirsiniz.

KARANLIKTA VE KENTTE KADINLAR ARAŞTIRMASI KAPSAMINDA HAZIRLANAN ANKETE GÖRE

SORUNLAR

Gecede tekinsizlik hissini oluşturan pek çok sebep var. Bu sebeplerin kamusal mekânlarla ilgili olanlarını 5 başlıkta topladık.

1. Kamusal mekânın yoğunluğu:
Kadınlara geceleri tekinsizlik hissi veren şeylerin başında sokaklarda insan, iş yeri ya da konut olmaması geliyor. Issız ve tenha sokaklar beraberinde getirdiği sessizlikle ve boşluk hissiyle gecenin içinden gelecek bir tehlike olasılığını ve duyulmama-görülmeme, yardım alamayacak olma endişesini üreterek gecenin en tekinsiz hâlini oluşturuyor. Bir alt başlık olarak, sokaklarda tek kadın olmak ya da az kadının olması, kadından çok erkek olması, *geceleri kadınlara tekinsizlik hissi veren ayrı bir* ıssızlık oluşturur.

2. Kamusal mekânda karanlık:
Yetersiz aydınlatmanın yol açtığı karanlık, tıpkı ıssızlıkta olduğu gibi görülmeme ama aynı zamanda *görmeme* korkusunu yaratıyor. Karanlıkta oluşabilecek tehlikenin algımızdan kaçma ihtimali, savunmasızlık hissini doğuruyor.

3. Kentin kuytu ve bakımsız alanları:
Ara sokaklar; metro çıkışı, köprü altları, E5 bağlantı yolları vb.; bozuk yollar ve çöp konteyneri, oto yıkama yerleri gibi tanımlı noktalar görünüşleri ve algılanışları itibarıyla de tekinsizliği destekleyen alanlar.

4. Toplu taşımayla ilgili problemler:
Bir önceki başlıkta durak noktalarıyla giriş yaptığımız toplu taşıma problemlerinde diğer konuları toplu taşıma araçlarının sefer sıklığı, kadınların toplu taşımada tek kaldıklarında güvende hissetmemeleri ve tam da bu hisse kaynaklık eden güvenlik eksikliği oluşturur. Kadınlara geceleri çeşitli ulaşım araçlarını tercih etme sıklığını sorduğumuzda çoğunlukla varsa kendi araçlarını, yoksa taksi kullandıkları cevabına ulaştık. Taksi kullanmayı tercih eden kadınların birçoğunun toplu taşıma eksikliğinden dolayı mecburen bunu tercih ettiğini ve yabancı bir erkekle yalnız olmanın tedirginliğini taksi uygulamaları, canlı konum paylaşmak, araç plakasını bir yakınıyla paylaşmak gibi taktiklerle gidermeye çalıştığını görüyoruz. Toplu taşıma araçlarında ise sırasıyla metronun, metrobüsün ve marmarayın daha fazla kullanıldığı ifade edilmekte. Bunun sebebi olarak bu araçların daha hızlı ve kalabalık olması; kameraların ve güvenlik görevlilerinin varlığı ve bunların yanında daha ekonomik olmaları tanımlanıyor. Minibüsler ise taksilere benzer şekilde araçta tek kalma korkusu ve denetimsiz olmaları nedeniyle kadınlara güven vermemektedir. Burada özellikle son zamanlarda medyaya yansıyan tecavüz ve öldürülme olaylarının etkisi büyük.

Katılımcıların neredeyse yarısı, geceleri yürüme sıklığını "bazen" olarak ifade ederek bu durumda bulundukları sokağın büyük bir belirleyici olduğunu belirtmekteler. Bu yürüme pratiğinin bir kısmı, toplu taşıma eksikliği veya taksiye ve minibüse kıyasla daha güvenli görülmesi sebebiyle *mecburiyetten* gerçekleşiyor. Aslında bu durum bize bahsi geçen ve geçecek tüm problemlerin kesişim örneğini veriyor: Yürümenin çok daha güvensiz bir alandan kaçıp kısmen daha az güvensiz hissettiren bir pratik olması, diğer bir deyişle gündelik hayatın olağan hâli olan yürüme pratiğinin kötünün iyisine bir seçenek olması kamusal yaşamdaki problemlere dair büyük çerçeveyi gösteriyor.

5. Güvenlik eksikliği:
Ankette kadınlar güvenlik kamerası eksikliğini özellikle vurgulamaktadır. Güvenlik kamerası, görünürlük ve suçun caydırıcılığı veya suç işlendiyse kanıtlanması konularında bir destekleyici olarak önem kazanıyor.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ankette son olarak "Geceleri İstanbul sokaklarında daha güvende hissetmenizi sağlayacak şeyler neler olabilir?" sorusu yöneltildi. Burada verilen cevaplar rehberliğinde, yukarıda tanımladığımız sorunlara karşılık gelecek çözüm önerilerini sıralamak isteriz. Bu önerileri paylaşırken başta İBB'nin atacağı adımlarla, çeşitli sivil toplum kuruluşları ve araştırmacılarla yürüteceği ortak çalışmalarla veya oluşturacağı baskı mekanizmasıyla kadınlar için adil ve yaşanabilir kent uygulamalarını destekleyeceğini ve çoğaltacağını umuyoruz.

1. Konut ve ticaret alanları birlikteliğiyle kamusal yaşamın canlandırılması:
Küçük esnafın, işletmelerin, çeşitli sosyalleşme mekânlarının kent içinde yayılmasını sağlayacak, sokaklardaki canlılığı ve kalabalığı artıracaktır.

2. Kamusal mekânların aydınlatılması:
Kadınların en büyük talebi sokakların ışıklandırılması, aydınlık kamusal mekânlardır.

3. Kentin kuytu ve bakımsız alanlarının yeniden işlevlendirilmesi ve güvenli alanların çoğaltılması:
İzbe binalar, bakımsız sokaklar, tenha yerdeki toplu taşıma durakları, dar ve bozuk yollar vb. alanların düzenlenmesi, yeni güvenli alanların oluşturulması kamusal yaşantının gece de devam etmesini destekleyecektir.

4. Toplu taşımanın bütünsel çalışmalarla iyileştirilmesi:
Ankete katılan kadınların %45,5'i İBB'nin gece saatlerinde arttırdığı toplu taşıma seferlerini kullanmadığını belirtmiştir. Bu oranın kadınların geceleri kullandıkları rotalar, ihtiyaç durumu vb. gibi çeşitli dinamiklere bağlı olması bir yana; "Hayır" cevabını veren katılımcıların %5,73'ünün güvende hissetmek için toplu taşımanın iyileşmesiyle ilgili taleplerini ifade ettiğini görüyoruz. Bu örnek üzerinden de görülebileceği üzere, sadece belli toplu taşıma araçlarında sefer sayısını artırmak yeterli değildir. Uygulamanın etkin olması için, bütünleşik olarak yapılması gereken çalışmalar şunlardır:

- Seferlerin artırılması
- Durakların artırılması
- Durakların yeniden tasarlanması
- Toplu taşıma araçları arasındaki entegrasyonu iyileştirmek
- Geceleri istenilen noktalarda inme-binme imkânı sağlanması
- Taksi ve minibüslere denetim sistemi
- Taksi zamları da dâhil olmak üzere geceleri ulaşım maliyetini düşürmek
- Toplu taşımalarda gece mesailerinde kadın istihdamının artırılması

5. Güvenliğin arttırılması:
Güvenlik konusuyla ilgili, güvenlik araçlarının geliştirilmesi ve çeşitlenmesi ve güvenlik güçleriyle ilgili talepler olarak iki hat bulunmaktadır: Güvenlik araçlarıyla ilgili adımlar güvenlik kameralarının çoğaltılması ve potansiyel suçlular için caydırıcı olacak şekilde denetim-izlenme vurgusuyla yerleştirilmeleri, emniyet noktalarını artırmak ve bu noktalara daha kolay ve zaman kaybetmeden ulaşımı geliştirmek, kamusal mekânlarda çeşitli noktalara, toplu taşıma duraklarına panik butonları eklemek, tek tuşla ulaşılabilecek acil yardım hattı kurmaktır. Güvenlik güçleriyle ilgili adımları ise polis, bekçi, zabıta ekiplerinin sayısının ve devriye alanlarının artırılması, güvenilir güvenlik görevlileri, kadın polis istihdamı, eğitimli köpekler oluşturuyor.

6. Cinsiyet eşitliği temelli eğitimler ve farkındalık çalışmaları düzenlemek:
Kadınların geceleri kamusal mekândaki varlığını desteklemek adına çeşitli projeler geliştirilebilir:

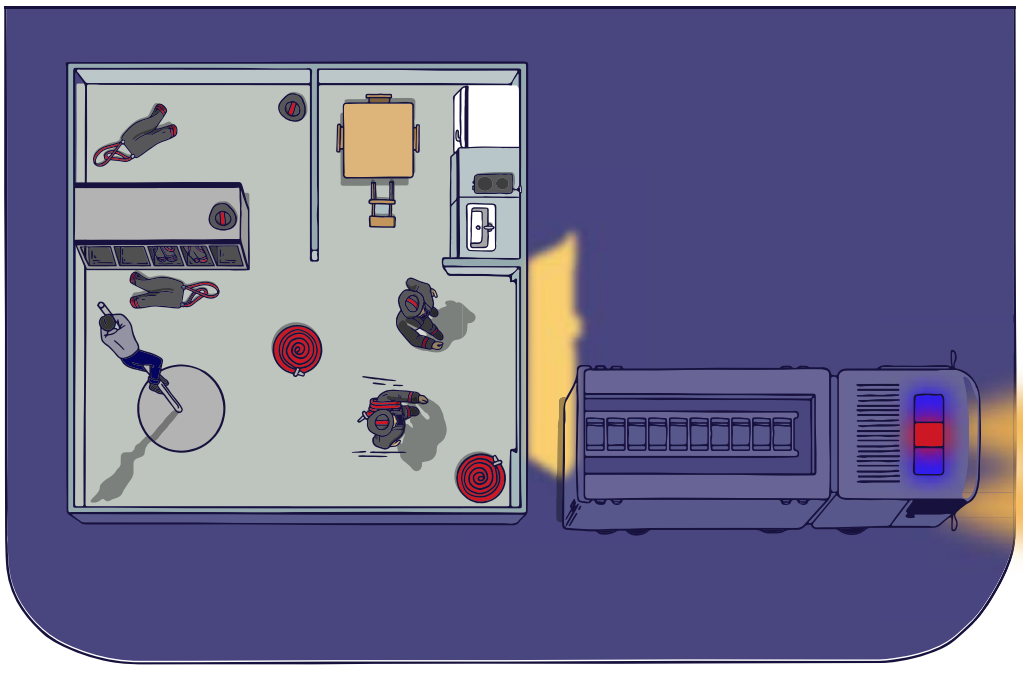
- Geceleri kadınların güvenmek zorunda kaldıkları grup olan güvenlik görevlileri (bekçi, polis, zabıta, özel güvenlik vb.) ve taksi ve minibüs şoförleri için toplumsal cinsiyet eğitimleri, cinsiyet eşitliği çalışmaları düzenlemek
- Görsel iletişim araçlarıyla farkındalık çalışmaları yapmak ve kadınlar için İstanbul'un gecesini kolaylaştıracak teknolojik uygulamalar geliştirmek
- Güvenlik noktalarını haritalandırmak
- Kadınlar için kamusal mekânda gece etkinlikleri düzenlemek

Gece Çalışması ve Gece Çalışanların Hakları

Ürün ve hizmetlere gereksinimin üst düzeyde olduğu İstanbul'da gece çalışması giderek yaygınlaşıyor. Özellikle hizmet sektöründe görülen gece çalışmasının birçok zahmet ve zorluğu bulunuyor. Buna karşın çalışma mevzuatında gece çalışan işçileri koruyan düzenlemeler var olsa da yeterli değil. Sendikalaşma oranlarının, özellikle de gece çalışmasının yaygın olduğu hizmetler sektöründe, düşük olması gece çalışanların haklarının korunmasını önünde engel olarak duruyor.

Aziz Çelik[*]

[*] Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Giriş

İktisadi amaçlı çalışmanın insan yaşamının en uzun ve en zahmetli faaliyeti olduğu biliniyor. O kadar ki birçok dilde çalışma ve emek sözcüklerinin etimolojik kökeni zahmet ve zorluktur. Türkçedeki emek sözcüğü eski Türkçedeki zahmet, eziyet ve eziyet çekmek anlamına gelen emgek sözcüğünden geliyor. İngilizcedeki labour (emek, işçi, çalışma) sözcüğünün Latince zorluk, yorgunluk ve doğum yapan kadının acısı kelimelerinden geldiği biliniyor. Fransızcadaki travail (emek, çalışma) kökeni Latince tripalium sözcüğüdür. Tripalium antik çağlarda çalışmak istemeyen, başkaldıran serflere işkence etmek için kullanılan aletin adı. Farsçadaki rençper de acı çeken, zahmet çeken anlamına geliyor.

Gerek kapitalizm öncesi toplumlardaki siyasi zora dayalı çalışma gerekse kapitalizmdeki iktisadi zora dayalı çalışma olsun, çalışma süreci insan yaşamının en zor ve uzun faaliyeti. Bu nedenle çalışmanın insanileştirilmesi ve çalışma sürelerinin kısaltılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi toplumsal mücadelelerin en önemli hedeflerinden olmuştur.

Kapitalizm öncesinin durağan, bir lokma bir hırka anlayışına dayalı toplumsal düzeninde çalışma biçimleri karmaşık değildi. Sözleşme özgürlüğünün olmadığı bu çağlarda çalışma siyasal zora dayalı az sayıda biçimde ortaya çıkardı. Kimin nerede ve nasıl çalışacağına yönetenler ve varlıklılar/zenginler karar verirdi. Ancak sanayileşme ve sonrasında çalışma ilişkisi kâğıt üzerinde özgürleşirken, mülksüzleşme artmaya başladı, piyasa için üretim ve kâr maksimizasyonu ile birlikte çalışmanın hacmi büyüdü ve devasa bir işgücü ortaya çıktı. Çalışma sadece kitleselleşmedi aynı zamanda biçimsel olarak da çeşitlenmeye başladı.

Uzun çalışma saatleri yanında, gece çalışması, vardiya, parça başı çalışma, kısmi çalışma ve sonraki zamanlarda çeşitli esnek çalışma biçimleri; evden çalışma, tele çalışma, çağrı üzerine çalışma ve taşeron işçisi olarak çalışma gibi çok sayıda standart ve tipik olmayan çalışma biçimi ortaya çıkmaya başladı. Bu yazının konusu olan vardiyalı çalışma ve gece çalışması da Sanayi Devrimi sonrasında ve hatta hizmet sektörünün yaygınlaşmasıyla birlikte çalışma yaşamına girdi.

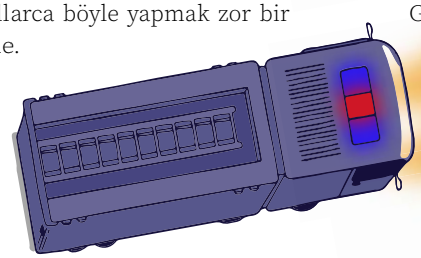
Gece Çalışmasının Yaygınlaşması

Sanayide bazen sektörün özelliğinden (izabe teknolojisi, kesintisiz üretim zorunluluğu), bazen talebe bağlı olarak vardiyalı ve postalar hâlinde çalışma ve dolayısıyla gece çalışması ortaya çıktı. Hizmetlerin yaygınlaşmasıyla birlikte çok sayıda hizmetin kesintisiz sağlanması gerekti. Sağlık, ulaşım, turizm, haberleşme, güvenlik ve genel hizmetler vb. sektörlerde kesintisiz hizmet üretimi zorunlu hâle geldi. Sanayi ile birlikte gündeme gelen vardiyalı çalışma ve gece çalışması hizmetler sektörünün baskın sektör hâline gelmesiyle yaygınlaştı.

İstanbul gibi mega kentlerde hizmet sektörü ve ücretli istihdamı ezici bir ağırlığa sahiptir. 2022 ilk çeyrek itibarıyla ülkemizde toplam istihdamın %57,4'ü hizmet sektöründe çalışırken bu oran İstanbul'da %67,7. İstanbul bir hizmet sektörü, aynı zamanda da ücretli-bağımlı çalışanlar (işçiler) kenti. Türkiye çapında ücretle çalışanların oranı %70 iken İstanbul'da bu oran %83. Özellikle İstanbul gibi yedi gün 24 saat çok sayıda mala ve hizmete gereksinim olan mega kentlerde hayatın olağan akışına aykırı bir çalışma türü olan gece çalışması yaygın bir çalışma biçimi hâline geldi. Gündüz çalışmanın hacmiyle karşılaştırıldığında sınırlı olsa da giderek büyüyen bir gece çalışması gerçeği var.

Birçok sanayi tesisi 24 saat vardiya usulü çalışıyor, dolayısıyla gece de çalışıyor. Sağlık hizmeti 7/24 devam ediyor. Ulaşımda gece çalışması var. Turizm ve eğlence sektörü gece çalışıyor. Güvenlik çalışanları, gece bekçileri, temizlik işçileri gece çalışıyor. Özellikle büyük kentler gece uyumuyor.

Gece çalışması çalışanların yaşam dengesini, sosyal, biyolojik ve ruhsal uyumunu olumsuz etkileyen bir çalışma biçimi. Alışılmış toplumsal zaman dilimleri dışında çalışmak kişinin sosyal çevresini, kişisel ilişkilerini, aile ilişkilerini olumsuz etkiliyor. Herkes dinlenirken, kendine zaman ayırırken, eğlenirken veya uyurken çalışmak, çoğunluk çalışırken tersini yapmak ve bunu yıllarca böyle yapmak zor bir mesele.

Gece Çalışanların Hakları

Gece çalışması özel ve istisnai bir çalışma türü olması ve çalışan açısından önemli sosyal, ruhsal ve bedensel riskler içermesi nedeniyle çalışma hukukunda özel olarak düzenlenmiştir. Bu konuda 4857 sayılı İş Kanunu'nda özel hükümler bulunmakta ve iki ayrı yönetmelikle de ayrıca ayrıntılı olarak düzenlemekte. Bunlar Postalar Hâlinde İşçi Çalıştırılarak Yürütülen İşlerde Çalışmalara İlişkin Özel Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile Kadın Çalışanların Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik'tir.

Gece çalışmanın hukuki tanımına bakalım: İş Kanunu'na göre çalışma hayatında "gece" en geç saat 20.00'de başlayarak en erken saat 06.00'ya kadar geçen ve her hâlde en fazla 11 saat süren dönemdir. Dolayısıyla saat 20.00 ile 06.00 arasındaki 10 saatlik süre her durumda gece çalışması olarak kabul edilir. Ancak gece süresi iş sözleşmesi veya toplu iş sözleşmesiyle saat 19.00'da başlatılabileceği gibi sabah saat 07.00'ye kadar da uzayabilir. Öte yandan ilgili yönetmeliğe göre çalışma süresinin yarısından çoğu gece dönemine rastlayan bir işçinin çalışması da gece çalışması sayılır. Bu durumda çalışmanın yarıdan fazlası gece süresine denk geliyorsa, sadece gece süresine denk gelen çalışma süresi değil, işçinin bütün çalışması gece çalışması olarak kabul edilecek, işçinin tüm çalışması gece çalışmasının kurallarına bağlı olarak değerlendirilecektir.

Yasaya göre işçilerin gece çalışmaları 7,5 saati geçemez. Bu kural emredicidir. Diğer bir ifadeyle işçinin rızasıyla da olsa uzatılması mümkün değildir. Gece çalışması sırasında fazla çalışma (mesai) yasaktır. Ancak bu genel kurala bazı sektörler için istisnalar getirilmiştir. Turizm, özel güvenlik ve sağlık hizmeti yürütülen işlerde işçinin yazılı onayının alınması şartıyla yedi buçuk saatin üzerinde gece çalışması yaptırılabilir. Uygulamada özellikle sendikasız işçinin yazılı onayını, gerçek rızası böyle olmasa da almak işveren için oldukça kolaydır.

Gece ve gündüz işletilen ve nöbetleşe işçi postaları kullanılan işlerde, bir çalışma haftası gece çalıştırılan işçilerin, ondan sonra gelen ikinci çalışma haftası gündüz çalıştırılmaları suretiyle postalar (vardiyalar) sıraya

konulur. Böylece işçinin sürekli gece çalıştırılmasını engellemek amaçlanır. Gece ve gündüz postalarında iki haftalık nöbetleşme esası da uygulanabilir. Postası değiştirilecek işçi kesintisiz en az 11 saat dinlendirilmeden diğer postada çalıştırılamaz.

Nitelikleri dolayısıyla sürekli çalıştıkları için durmaksızın birbiri ardına postalar hâlinde işçi çalıştırılarak yürütülen işlerde posta sayısı 24 saatlik süre içinde en az üç işçi postası çalıştırılacak şekilde düzenlenir. Ancak turizm, özel güvenlik ve sağlık hizmeti yürütülen işlerde ve bu işlerin yürütüldüğü işyerlerinde faaliyet gösteren alt işveren tarafından yürütülen işlerde düzenleme 24 saatte iki posta olacak şekilde de yapılabilir.

Bir işçi postası ile yürütülen işlerde, ikili ya da daha çok posta sayısının artırılması ya da üç posta hâlinde çalışılan işyerlerinde günlük çalışma süresinin 7,5 saatin altında saptanması sonucunda, çalışma sürelerindeki azalma nedeniyle, işçilerin ücretlerinden her ne şekilde olursa olsun, indirim yapılamaz.

Gece çalışması nedeniyle sağlığının bozulduğunu raporla belgeleyen işçiye işveren, olanakların elverdiği ölçüde gündüz postasında durumuna uygun bir iş verir. Burada işverenin inisiyatifinin söz konusu olduğunu ve işçinin yeterince korunmadığını vurgulamak lazım. İşin niteliği ve yürütümü, iş sağlığı ve güvenliği göz önünde tutularak, gece ve gündüz postalarında iki haftalık nöbetleşme esası da uygulanabilir. Posta değişiminde işçiler sürekli olarak en az 11 saat dinlendirilmeden çalıştırılamaz. Sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır. 18 doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin özel usul ve esaslar söz konusudur. Bunlar da Kadın Çalışanların Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik ile kurala bağlanmıştır.

Fotoğraflar Emre Özdemir

Kadınların Gece Çalışmasına Özgü Kurallar

Çalışma mevzuatı kadın çalışanların gece çalışması sırasında özel olarak korunmasına ilişkin ulaşım, gebelik ve analık hâli ile sağlık gözetimi konularında hükümlere yer veriyor. Belediye sınırları dışındaki her türlü iş yerinin işverenleri ile belediye sınırları içinde olmakla beraber, posta (vardiya) değişim saatlerinde toplu taşıma araçları ile gidip gelme zorluğu bulunan işyerlerinin işverenleri, gece postalarında çalıştıracakları kadın çalışanları, sağlayacakları uygun araçlarla ikametgâhlarına en yakın merkezden, iş yerine götürüp getirmekle (servis) yükümlü.

Mevzuatta iş ve aile yaşamının dengesinin gözetilmesine ilişkin hükümler de söz konusu. Kadın çalışanın eşi de işin postalar hâlinde yürütüldüğü aynı veya ayrı bir iş yerinde çalışıyor ise kadın çalışanın isteği üzerine, gece çalıştırılması, eşinin çalıştığı gece postasına rastlamayacak şekilde düzenlenmeli.

Çalışma mevzuatı gebelik ve analık durumunda gece çalıştırılma yasağı ve özel düzenlemeler getiriyor. Kadın çalışanlar, gebe olduklarının doktor raporuyla tespitinden itibaren doğuma kadar, emziren kadın çalışanlar ise doğum tarihinden başlamak üzere kendi mevzuatlarındaki hükümler saklı kalmak kaydıyla bir yıl süre ile gece postalarında çalıştırılamazlar. Emziren kadın çalışanlarda bu süre, anne veya çocuğun sağlığı açısından gerekli olduğunun iş yerinde görevli iş yeri hekiminden alınan raporla belgelenmesi hâlinde altı ay daha uzatılır.

Mevzuat gece çalışmasında kadın çalışanın sağlık gözetimini de kurallara bağlamıştır. Kadın çalışanların gece postalarında çalıştırılabilmeleri için, işe başlamadan önce, gece postalarında çalıştırılmalarında sakınca olmadığına ilişkin sağlık raporu iş yerinde görevli iş yeri hekiminden alınır. İşin devamı süresince, çalışanın özel durumunu, iş yerinde maruz kalınan sağlık ve güvenlik risklerini de dikkate alarak iş yeri hekimince belirlenen düzenli aralıklarla çalışanların sağlık muayenelerinin yapılmasını sağlamakla da işveren yükümlü.

Toplu İş Sözleşmeleri ve Gece Çalışması

Görüldüğü gibi çalışma mevzuatında gece çalışan işçileri koruyucu düzenlemeler mevcut ama bunların yeterli olduğunu söylemek mümkün değil. Gece çalışmasına ilişkin diğer sınırlandırmaların dayanağı toplu iş sözleşmeleri. Sendikaların toplu iş sözleşmeleri yoluyla gece çalışanların haklarını yasalarla sağlanan korumanın üzerine çıkarmaları mümkün. Toplu iş sözleşmesi özerkliği adı verilen bu çerçevede toplu iş sözleşmeleri ile -kanunda açıkça yasaklanmayan hâllerde- çalışma mevzuatı çalışanlar lehine geliştirebilir. Ücretler, mali haklar, çalışma süreleri, çalışma koşulları, dinlenme süreleri, çalışma düzeni toplu iş sözleşmesi ile işçi lehine düzenlenebilir. Yani toplu iş sözleşmeleri ile gece çalışmasına ilişkin mevzuatta yer alan düzenlemeler çalışan lehine olmak kaydıyla yeniden düzenlenebilir, çalışanları koruyucu ek önlemler alınabilir, ek koruyucu kurallar getirilebilir ve gece çalışma süreleri için zamlı ücret öngörülebilir. Nitekim çok sayıda sendikanın toplu iş sözleşmelerinde gece çalışması için bu tür koruyucu düzenlemeler ve zamlı ücretler yer almakta. Ancak genel olarak sendikalaşma oranlarının düşüklüğü yanında, özel olarak gece çalışmasının yaygın olduğu hizmetler sektöründe sendikalaşma oranlarının düşüklüğü gece çalışanların haklarının toplu iş sözleşmeleri yoluyla korunmasını zorlaştırıyor. Öte yandan mevzuatta çalışanlara tanınan hakların uygulamada ihlal edilmesi durumunda işçilerin bireysel hak araması oldukça zor. Sendikanın varlığı gece çalışmasına ilişkin hak ihlallerini önlemek ve gece çalışanları korumak açısından yaşamsaldır.

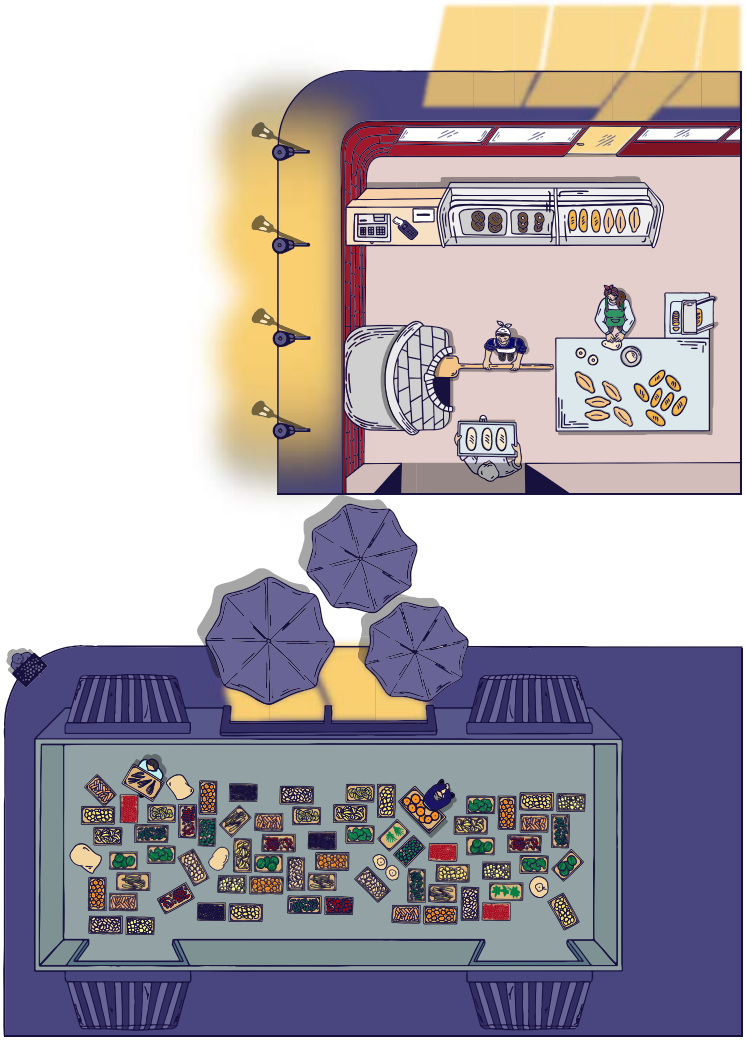

Kentin Gece Çalışanları

Uyumayan şehir deyince her ne kadar kentin eğlence hayatı akla gelse de sokak lambalarının ve araç farlarının arkasında zorlu bir emek mücadelesi kesintisiz devam ediyor. Kentin gecesini gündüzüne bağlayan bu işlerin çoğunda kendine has, yer yer gündüzdekilere benzer dinamikler bulunuyor. Bu mücadele alanlarından bazıları olan meyve sebze hali çalışanları, ambulans ve acil tıp teknisyenleri ile fırın çalışanlarının birer gecesine konuk olarak, gecenin yükünü sabaha taşıyanların emeğini aktarıyoruz.

Röportaj: Berkan Özyer • Fotoğraflar: M. Cevahir Akbaş

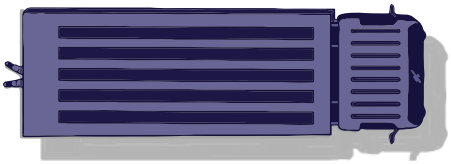
“Çocukken millet ‘Köyüme gittim’, ‘Tatile gittim’ derdi. Ben de ‘Hale gittim’ derdim.”

Mustafa Kırıkçı[·]

[·] Bayrampaşa Meyve Sebze Hali Esnafı

İstanbul’un meyve sebze tedarikinin merkezinde Bayrampaşa Meyve ve Sebze Hali yer alıyor. Gün içi hale ürünler gelirken esas trafik gece saatlerinde, kentin dört bir yanındaki manav, bakkal ve marketlerden hale akın etmesiyle yaşanıyor. Ürünler buradan ertesi sabah tezgâhları doldurmak üzere kente dağılıyor. Bu trafiğin en kilit noktasında da hal esnafı yer alıyor. 35 yaşında ve 10 yıldır Bayrampaşa halinde komisyonculuk yapan Mustafa Kırıkçı, Bayrampaşa halinde komisyonculuk yapan ailenin üçüncü kuşak üyesi.

Mustafa Kırıkçı • Burada öğlen kepenk açılıyor. Önce gelen malların stok girişleri yapılıyor. Bir yandan da sipariş listeleri hazırlanıyor. Biz de geldikten sonra sipariş listelerine göre ürünleri hazırlıyoruz, tartıyoruz, fiyatlandırıyoruz. Yani gün içi dışarıdan mal geliyor, gece de gün içinde sipariş veren esnaf ürünleri almaya geliyor: Dağıtımcılar, lokantalar, manavlar, marketler, büyük marketler, bakkallar. Meyve sebze satmaya müsait kim varsa müşterimizdir. Ama vatandaş da gelip alabilir. Burada 1-2 kilo veremeyiz, kanunen de yasak. Ama kasa olarak alabilirler.

• Cumayı cumartesi bağlayan gece ile pazarı pazartesiye bağlayan gece buranın en yoğun günleri. Cumartesi gecesi de tatil zaten. Bir gün tatilimiz var. Cuma gecesi hafta sonu pazarları için, pazar gecesi de hafta sonu boşalan rafları doldurmak için yoğun oluyor.

Mustafa Kırıkçı • Sezon öncesi üretim yerlerini dolaşırız; çiftçilerle ticari ilişkimiz oluyor. Daha çok kardeşim gidiyor bizde. Oralarda ambarlar oluyor. Nakliyeciler var. Çiftçi ürünü yetiştirir, toplar sandıklar, ambara nakliyeciye verir. Nakliyeci de bize getirir. Biz de bu ürünü o çiftçi adına satıyoruz. Ambarlar bize nakliye faturası kesiyor, nakliye masrafını düşüyoruz, yüzde 8 sabit komisyonumuzu alıyoruz, geri kalanı çiftçiye gönderiyoruz.

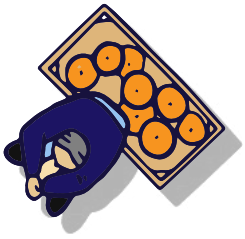
• Ben çocukken de geliyordum. İlkokulda insanlar yaz tatiline giderdi ben buraya gelirdim. Burada boş kasaları teslim alırdım, ufak tefek taşıma işleri yapardım. Harçlığımı çıkartırdım. Öğretmen sorardı, "Yazın ne yaptınız?" diye. Millet "Köyüme gittim", "Tatile gittim" derdi. Ben de "Hale gittim" derdim.

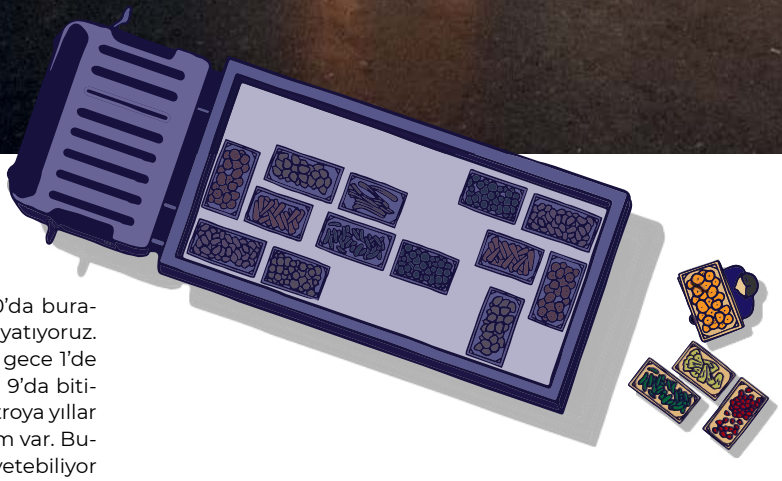

Mustafa Kırıkçı • Fiyatlar burada borsa gibi: Talep görürse fiyatı artar talep görmezse fiyatı düşer. Piyasa kendi kendini belirliyor burada.

• Çiftçi bana "Bu ürünün maliyeti 10 lira" diyor. Ben de yüzde 8 alacağım. 10,8 lira olur. Nakliye masrafı 2-3 lira ise, "15 liraya satarsan ben de para kazanırım" diyor. Biz de ürünün taban fiyatını 15 lirada tutmak istiyoruz. Çünkü çiftçileri korumak istiyoruz. Bu ülkede yaşayanların yüzde 95'i kentlerde yaşıyor. Köylere bakın, 25-30 yaşında çiftçi bulamazsınız. Böyle giderse, çiftçinin emeğini korumazsak bu iş biter.

Mustafa Kırıkçı • Hiçbir sosyal hayatımız yok. Akşam 9-10'da buraya geliyoruz, sabaha karşı 9-10 gibi kapatıyoruz, eve gidip yatıyoruz. Erken başlıyoruz ama erken çıkmıyoruz. Eskiden alışveriş gece 1'de başlardı, 9'a kadar devam ederdi. Şimdi 9'da başlıyor yine 9'da bitiyor. "En son ne zaman sinemaya gittin?" diye sorsana. Tiyatroya yıllar oldu gitmiyorum. Sinemaya bir yıl olmuştur. Tek bir günüm var. Buradan iş çıkışı eve gidip uyuyorsun. Gece 2-3 saat uyusan yetebiliyor ama gündüz uykusu da gece uykusu gibi olmuyor ki.

• Pandemiden önce gece 1'de geldiğimizde günü kurtarıyorduk. Ancak pandemiyle birlikte müşterilerin alışkanlığı değişti. Akşam yasakları başlayınca manavlar, marketler dükkânı kapatıp 8'de buraya gelmeye başladılar. Onlar gelince biz de mecbur 8-9 gibi gelmeye başladık. Pandemi bittikten sonra bu alışkanlık değişmedi.

34 ZS 1928

MUZAFFER ER
454
Zafer ticaret
455

“COVID-19’da her gün namlunun ucundaydık.”

Ahmet Arslan - Merve Şafak - Sertaç Yayla

İlk Yardım ve Ambulans Çalışanları

İBB İtfaiye Daire Başkanlığı Acil Yardım ve Can Kurtarma Şube Müdürlüğü’ne bağlı ambulans ekipleri 24 saatlik mesaileri boyunca önce İBB’nin sabit hastalarıyla ilgileniyor, akşam saatlerine doğru ise 112’den gelen anonslara bağlanıyor. Kartal’daki Yakacık 100 biriminin 12 kişilik kadrosunda üçer kişilik dört ekip bulunuyor. Bu ekiplerden biri Şöför ve Acil Tıp Teknisyeni Sertaç Yayla, Acil Tıp Teknisyeni Ahmet Arslan ve İlk/Acil Yardım Teknikeri Merve Şafak’tan oluşuyor.

Merve Şafak • Sabah 8'de devralıyoruz. Hem 112'ye hem itfaiyeye hem de İBB'ye bağlıyız. Gün içinde diyalize gitmesi gerekenler gibi İBB'nin sabit hastaları oluyor, önceliğimiz onlar. 6-7'yi buluyor buraya gelmemiz. Ondan sonra 112'nin veya itfaiyenin vakalarına başlıyoruz. Trafik kazası yangın gibi vakalarda biz de çıkmak zorundayız. İtfaiye ile koordine hâldeyiz.

Ahmet Arslan • 112 komuta merkezinden vaka anonsu geliyor. Adresi alıp çıkış yapıyoruz. Alkollü şahıs, darp gibi durumlarda asayişle koordine hâlde ilerliyoruz. Bazen sokak isimlerini hasta yakınları panikle yanlış verebiliyor. Onun dışında hasta psikolojisi çok farklı. Bizi anlamıyorlar. Darba uğrayan, bıçaklanan arkadaşlarımız oldu. Erkek arkadaşlarımızın arasında darba uğramayan çok az. Sokağa girince hastayla vakayla tek başına karşı karşıyasın.

Sertaç Yayla • Normal bir insanın bile sabah kalktığındakiyle gece 5'teki psikolojisi bambaşka olur. Adamlar bizi gece 3'te çağırdığı zaman ufak bir kıvılcıma bakıyor. Yakını için hastanın götürülmesi gereken ama bizim için her şeyin uygun olduğu, götürülmesine gerek olmadığı durumlarda bile ortama bakınca götürelim diyorsun.

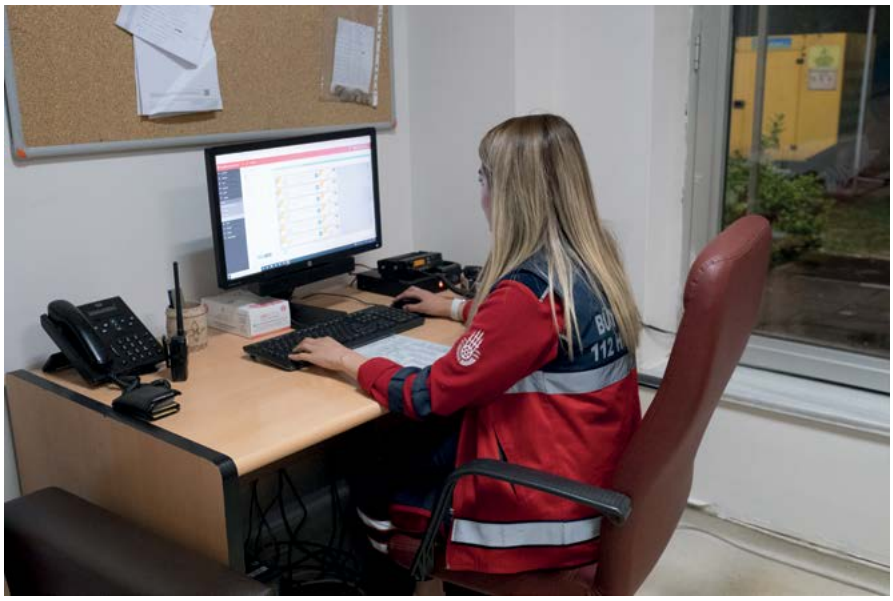
Merve Şafak • Güzel yanları da var tabii. Doğuma gidiyoruz. Dünyaya senin kollarında yeni bir can geliyor. O da güzel bir şey.

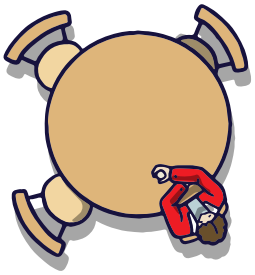
Sertaç Yayla • 24 saat çalışıyoruz. Sabah 8, ertesi sabah 8, sonra 72 saat istirahat. Dışarıdan bakıldığı zaman cazip geliyor. Ama 24 saat sonrasındaki gün zaten iptal. Yorgun geliyorsun. Dinleniyorsun. Sonrasında nöbete gelmeden önce de dinlenmek gerekiyor. Aradaki günlerde de genelde sakinliği tercih ediyoruz. İnsanlarla hep iç içe olduğumuz için sakin dingin bir hayat istiyorum.

Ahmet Arslan • Evde küçük çocuk olunca bazen 2-3 saatlik uykuyla geliyorsun. Orada devreye kahve giriyor tabii. Sabahları sıkıntı yok. Bazen sabah 8'de bir çıkıyorsun, akşam 9-10'a kadar istasyona hiç girmeden İstanbul içinde hep vaka oluyor. Bu süre zarfında yıpranıyorsun.

Merve Şafak • Genelde üçümüzün de müdahale etmesi gerekiyor. En basiti kalp masajı yapmamız gerekiyor. Biri kalp masajı yapıyor, biri damar yolunu açmaya çalışıyor, biri hava yolunu yapıyor. Bunların hepsi baştan belli zaten.

Sertaç Yayla • Dışarıdan 'Hadi canım; konuşmadan olur mu bu işler?' diyorlar ama göz temasıyla yapıyoruz. Hastayı gördüğün zaman herkes bir makine dişlisi gibi bir şeylere koşturuyor.

Ahmet Arslan • İstanbul'un trafiğini biliyorsunuz. Ambulansa yol verme kavramı pek yok. Maalesef bunu aşamadık. Emniyetler hep dolu oluyor. Ya da inanmıyor. 'Boş gidiyorsun, siren açıyorsun' diyor.

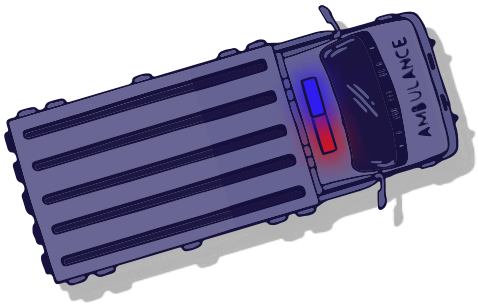
• Son yıllarda biliyorsunuz sağlık personelleri, ayrım yapmıyorum, doktorlar, hemşireler, bütün sağlık personellerine karşı bir şey var. Önceden öğretmen, sağlıkçı deyince bir saygı duyulurdu. Bugün artık gerçekten yok. Özellikle büyükşehirlerde hiç yok.

AMBU
HIZIR ACİL
HIZIR

Sertaç Yayla • COVID-19 öncesi sonrası fark ne derseniz, COVID-19 bizi çok yordu. Çünkü ilk başta virüs geldiğinde biz yine sahadaydık. Evimize gittik, çocuğumuz vardı, eşimiz vardı; daha hassas davrandık. Benim çocuğum bayramda elimi öpmedi. 'Baba sen COVID-19 kokuyorsun' dedi. Eşim de hemşire. Bizim yüzümüzden o çocuk da uçurumdaymış gibi hissetti. Çocuk daha bu kadar az yaşında ölümü anladı. COVID-19 döneminde benim saçlarım beyazladı. Bir yandan 'Aileme bir şey olacak' diye düşünüyorsun, bir yandan da sahada çalışmak zorundasın; işin bu. Her gün namlunun ucundaydık. Aslında sağlıkçıların çoğunun kafa yapısı bu süreçte çok değişti. Ben daha önce eğlenceli bir hayat istiyordum, hayatım hızlı gidiyordu. COVID-19'dan sonra eşim 'Bir yere gidelim' deyince, 'Dışarıda ne yapacağız, evde oturalım' diyorum.

Merve Şafak • Çalışma hayatım boyunca o kadar çok şeye alıştım ki... İlk zamanlarda psikolojim çok bozulmuştu. Hiç görülmemesi gereken şeyler görmüştüm. Bütünlüğü bozulmuş vakalar olmuştu. Üç gece uyuyamadığımı hatırlıyorum. Vakayı ilk gören biziz. Ne olursa olsun. Hastaneye gitmediği için ilk biz görüyoruz. Travma da olsa trafik kazası da olsa, evde de bir şey olsa olay yerinde ilk biz varız. Ama zamanla alışıyor insan. Ve diyorsun ki 'Bu senin işin, buna müdahale etmek zorundasın'. Kendini alıştırıyorsun. Mecbursun buna.

• Benim için sürekli farklı bir vaka. Ne olduğunu bilmediğin bir şeye gidiyorsun sürekli. Ve sana ihtiyacı olan birine gidiyorsun. O yüzden hâlâ heyecan devam ediyor.

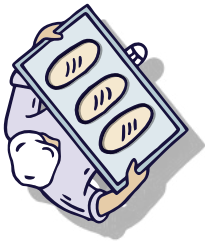

“Ekmeğimizi bundan kazanıyoruz”

Bahri Demir

Fırın Ustası

İstanbullular’ın sabah kahvaltısında, işe koştururken yediği simidin arkasında bütün gece aralıksız çalışan fırıncılar var. Önce pek çok çeşit hamur hazırlanıyor, sonra 200°C’nin üzerindeki fırının başında ustalar bütün ürünleri rafa hazır hâle getiriyor. Kadıköy Rasimpaşa Mahallesi’ndeki Yeldeğirmeni Fırını da bütün gece boyunca kenti sabaha hazırlayan fırınlardan. Fırının pişirme ustası Bahri Demir de 15 yıldan uzun süredir bu işi yapıyor.

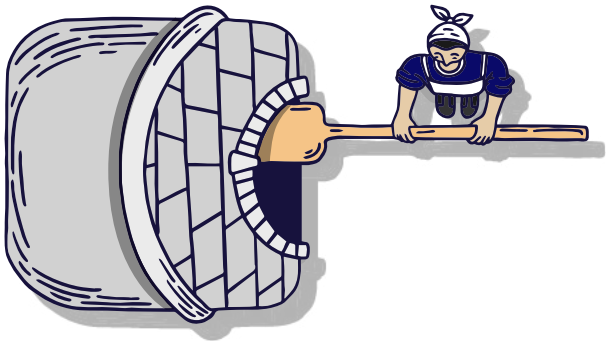

Bahri Demir • “Giresunluyum. Fırıncılık yapıyorum. 36 yaşındayım ve 18-19 yaşından beri bu sektördeyim. Liseyi açıktan okudum. Devam etmedim. Ben çok küçük yaştan beri çalışıyorum doğrusu, ortaokula giderken bile sabahtan gidip tezgah açardım. O yaştan başladım mesleğe. Ortaokulu bitirdikten sonra fırına geçtim. Ortaokul sonrası İstanbul’a geldiğimde Halıcıoğlu tarafındaydım. Imkânlar yoktu o zamanlar, İstanbul’a geldik. Fırında çıraklık yaptık, öyle böyle başladım. Gelip yatabileceğim kalabileceğim bir yer arıyordum. Çıraklık yapınca fırıncılığa başlamış oldum. Sonra da İstanbul’a yerleştim zaten.”

Bahri Demir • "Ekmeğimizi bundan kazanıyoruz. Alıştığımız iş. Sistem yerine göre değişiyor ama biz vardiya sistemiyle çalışıyoruz. Bir hafta gece kalıyorum, bir hafta gündüz. İki ustayız biz. Gündüz ve gece olarak değişiyoruz. Gececi olduğumda 12.30 gibi geliyorum. 12.30'dan sabah 8.30-9.00'a kadar çalışıyorum. Çift vardiya olan yerlerde bu şekilde. Tek vardiya olan yerlerde 2.00-5.00 arasında bir saatte başlıyor, 12 saat çalışılıyor."

• Bizden bir iki saat önce hamurhane grubu geliyor. Çeşitlerimiz var, kepekli çavdar buğday gibi. Onları hazırlıyorlar, mayalandırıyorlar. Karması, mayalanması iki saat civarı sürüyor. Sonra ben geliyorum, ocağın derecesini hazırlıyorum. Pişirmeye başlıyorum. Fırında pişmesi 15 dakika sürüyor. Süresi değişiyor ama tabii, gözlemliyorsun. Otomatik fırın değil burası. Kendin bakıyorsun dereceye göre. Artık yılların verdiği tecrübe ile. Sabahtan ekmek sevkiyatı olduğu için erken saatte ekmek çıkması gerektiği için ekmekleri pişirmeye başlıyorum. Sabaha hazır olmuş oluyor.

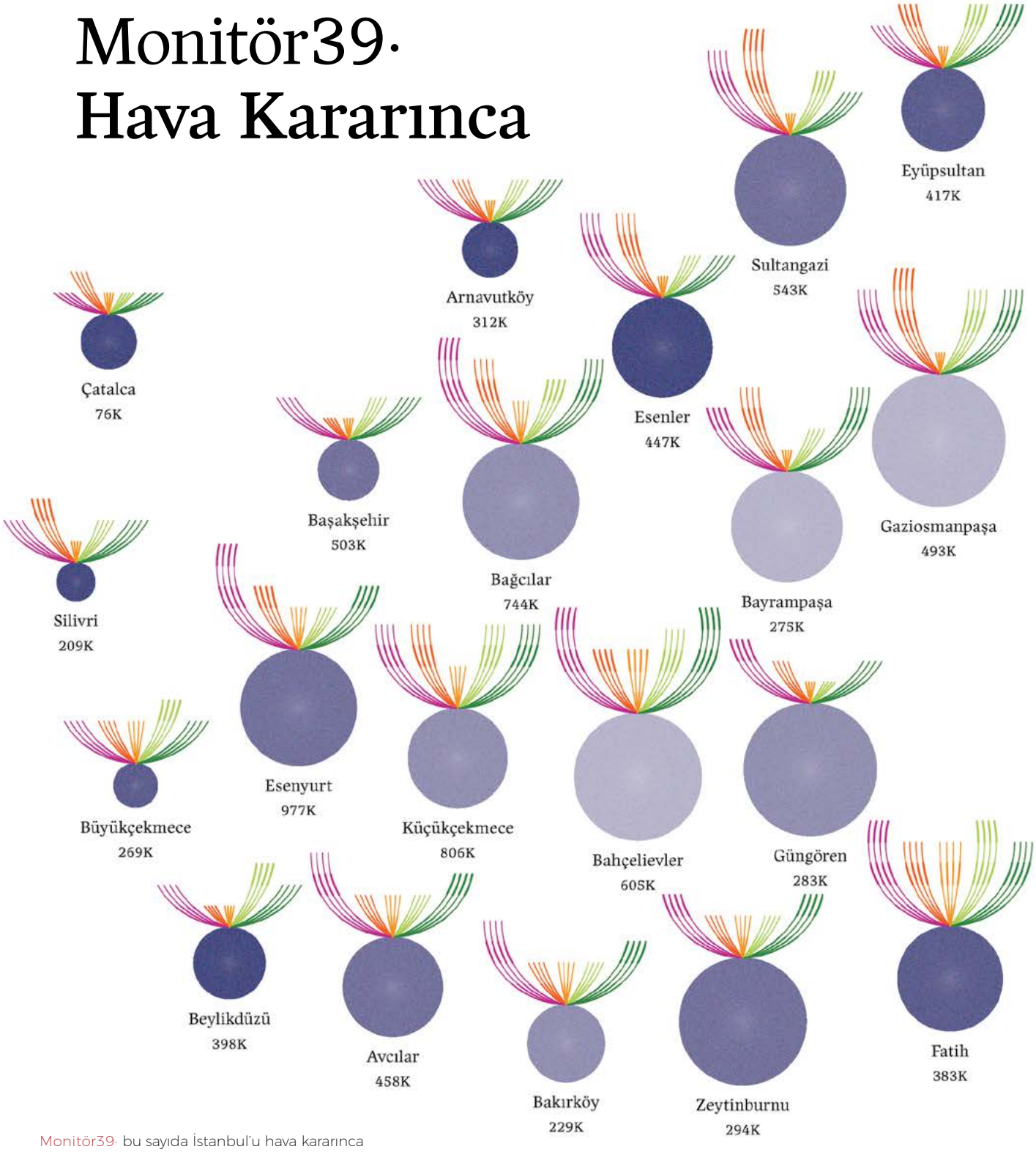

Bahri Demir • Normalde gece sabit kalmayı kimse istemez. Bir hafta gece çalışıyorum. Bir hafta sonra gündüze geçtiğimde biraz daha rahatım. Sabah gelen arkadaş, 9'da geliyor 4 gibi gidiyor. Gündüze geçince bir hafta rahat etmiş oluyorsun, geceye geçince bir hafta boyunca sosyal bir faaliyetin kalmıyor. Sabah 9.00'da işten çıktın, eve vardın; nerede oturursan otur, bir saatlik yolun var İstanbul trafiğinde. Eve vardın 10.00. Yemek yedin, yattın. Akşam 6.00-7.00 gibi kalktın, yemek yedin. Ondan sonra çayını içip geleceksin. 12.30'da işe başlamak için 11.30'da buradasın.

• Geceleri en fazla müzik dinliyoruz. Hem çalışıyoruz hem müzik dinliyoruz. Telefondan herhangi bir sevdiğimiz müzikleri açıyoruz. Ben genelde bunalım müzikleri açıyorum.

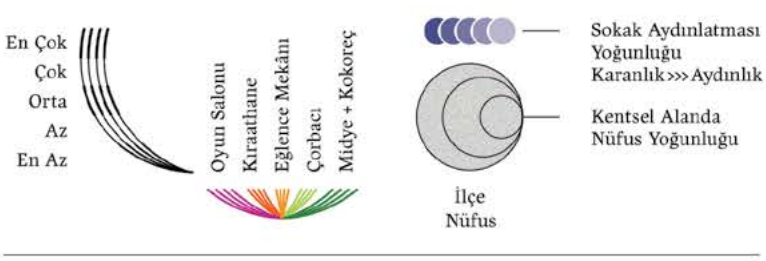
• Bir tane kızım var. Evliydim ayrıldım. Çok zor tabii evliyken böyle çalışmak. Sabahtan eve gittiğinde, yorgunsun ailene ayırabileceğin zaman yok. Bekarız ama şu anda, böyle yapıyoruz.

Monitör39· Hava Kararınca

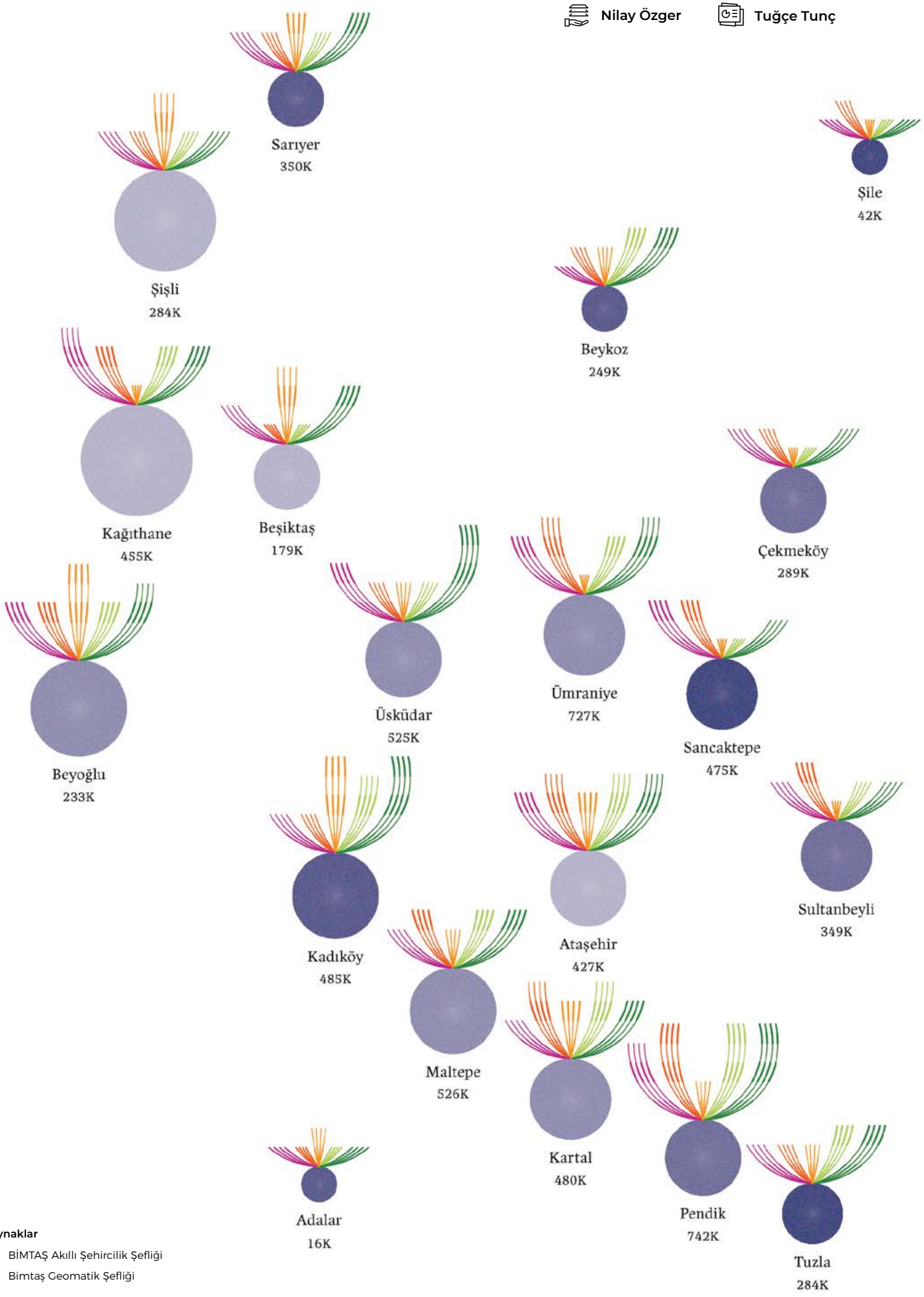

Monitör39· bu sayıda İstanbul'u hava kararınca gözlemliyor. Güneş battığında yüz binlerce sokak lambası ile İstanbul'da hayat devam ediyor. Geceyi açık mekanların ışıklarının altında eğlenen, bir şeyler atıştıran, sohbet eden, oyun oynayan insanların ışıldayan yüzleri aydınlatıyor.

Veri görselleştirme çalışmasında daireler kentsel nüfus yoğunluğuna göre büyürken, dairelerin renkleri ilçelerin gece aydınlatmaları konusunda fikir veriyor. Dairelerden çıkan 5 farklı boylam çizgileri sayesinde ise gece saatlerinde açık olan dükkânların 39 ilçe arasındaki karşılaştırmalı dağılımını görebiliyoruz.

Nilay Özger Tuğçe Tunç

Kaynaklar

1 BİMTAŞ Akıllı Şehircilik Şefliği

2 Bimtaş Geomatik Şefliği

Geceler Aydınlanırken: Elektrik ve İstanbul

Berkan Özyer

İstanbullular'ın geceleri biraz olsun aydınlığa kavuşmak için bulutsuz bir havada Ay ve yıldızları veya Ramazan aylarında mahyaları beklediği günlerden elektriğin sokaklardaki hâkimiyetine geçiş hayatın her alanında kendisini hissettiren bir teknolojik dönüşümle yaşandı. Yüzyılı aşkın bir sürece yayılan bu tedricî geçiş "modern" bir kent algısının şekillendiği, belediyeciliğin başladığı, altyapı ve hizmet faaliyetlerinin radikal şekilde değiştiği, İstanbullular'ın yüzyıllar boyunca kâbusu olmuş yangın korkusu eşliğinde yakılan mumların kendilerini basit elektrik anahtarına bıraktığı bir süreçte yaşandı.

Bu süreç 2021 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) ve Boğaziçi Elektrik Dağıtım AŞ (BEDAŞ) tarafından hazırlanan kapsamlı bir derleme kitaba konu oldu. Elektrik ve İstanbul: Elektriğin Geçmişten Günümüze Serüveni başlıklı araştırma kitabı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da elektriğin yolculuğunu anlatırken arşiv fotoğrafları ve belgeler eşliğinde hayatın pek çok veçhesinde gecelerin dönüşümüne dair çok önemli bilgiler veriyor.

12 yazar ve 22 ayrı yazıya sahip kitaptan kısa bir özet, gecelerin aydınlanmasına dair fikir verebilir. Buna göre İstanbul gecelerine dair yolculuk Dolmabahçe Sarayı'nı aydınlatmak için yapılan gazhanedeki üretim fazlasıyla Beyoğlu sokaklarının 1856'da aydınlatılmasıyla başlıyor. Ancak bu lambalar için gerekli hem gaz arzı hem de akşam lambaları yakıp sabah kapatacak görevliler açısından sürekli aksamalar olur. İlerleyen yıllarda Pera sakinleri de evlerine havagazı tesisatı döşemeye başlar. Bir yandan da yüzyılın sonlarına doğru elektrik kendini imtiyazlı kesimlerin işletme ve hanelerinde bulur. 1890'larda Beyoğlu'nda Pera Palas açıldığında Beyoğlu'nun elektrikle aydınlatılan tek otelidir.

Özellikle 1914'te Silahtarağa Elektrik Santrali'nin işlemeye başlamasıyla elektriğin kent hayatına nüfuzu ve sokakların aydınlatılması da hız kazanır. Emine Çaykara, kitapta yer alan "Işıklı Günlere Doğru Beyoğlu" başlıklı makalesinde şöyle diyor: "Sokaklar ve evler henüz bütünüyle elektriğe kavuşmamıştır, zaten kurtuluş mücadelesi verilen savaş zamanıdır. Zafer Toprak'ın belirttiğine göre, elektrikle aydınlatma öncesi tüm şehirde sadece, toplam 8.747 lamba vardır, 1920'de ancak İstanbul'un birinci ve ikinci derecedeki sokakları aydınlatılabilmektedir, bunlardan biri de Beyoğlu'dur. Cumhuriyet'in ilk yılından itibaren havagazı lüks ve petrol lambalarının sayıları düşürülerek yerlerine elektrik lambaları konmaya başlanır. Beyoğlu bölgesine ilaveten Beyazıt, Yeniköy, Fatih ve Bakırköy tümüyle elektrikle aydınlatılmıştır artık."

Cengiz Özkarabekir'in proje direktörlüğü, Ahmet Bozkurt'un yayın yönetmenliği, Vahit Uysal'ın içerik ve yayın danışmanlığı ve Cengiz Kahraman'ın koordinatörlüğünde hazırlanan Elektrik ve İstanbul kitabı bu aydınlanma sürecini kentsel tasarımdan gece spor müsabakalarına, tramvay ve troleybüslerden "modern" kent ve mimari algısına ayrıntılı bir şekilde anlatıyor. Bu bölümde pek çok farklı koleksiyon ve arşivden görsellerle hazırlanan kitaptan önde gelen çeşitli fotoğraflara yer veriyoruz.

Cengiz Özkarabekir'in katkılarıyla

İBB Saraçhane binası.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

II. Abdülhamid'in Cülus-ı Hümayun töreninde Malumat Matbaası'nın tenviratı. Malumat, 31 Ağustos 1898, sayı 351.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Dolmabahçe Sarayı'na yerleştirilmiş bir elektrik lambası öyle bir ışık saçmıştı ki, toplanma alanında gaz ve kandil kullanılmasına gerek bırakmamış ve geceyi gündüze çevirmişti. Temsili bir resimle Dolmabahçe Sarayı ve çevresi aydınlatılmış şekilde tasvir edilmiş.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

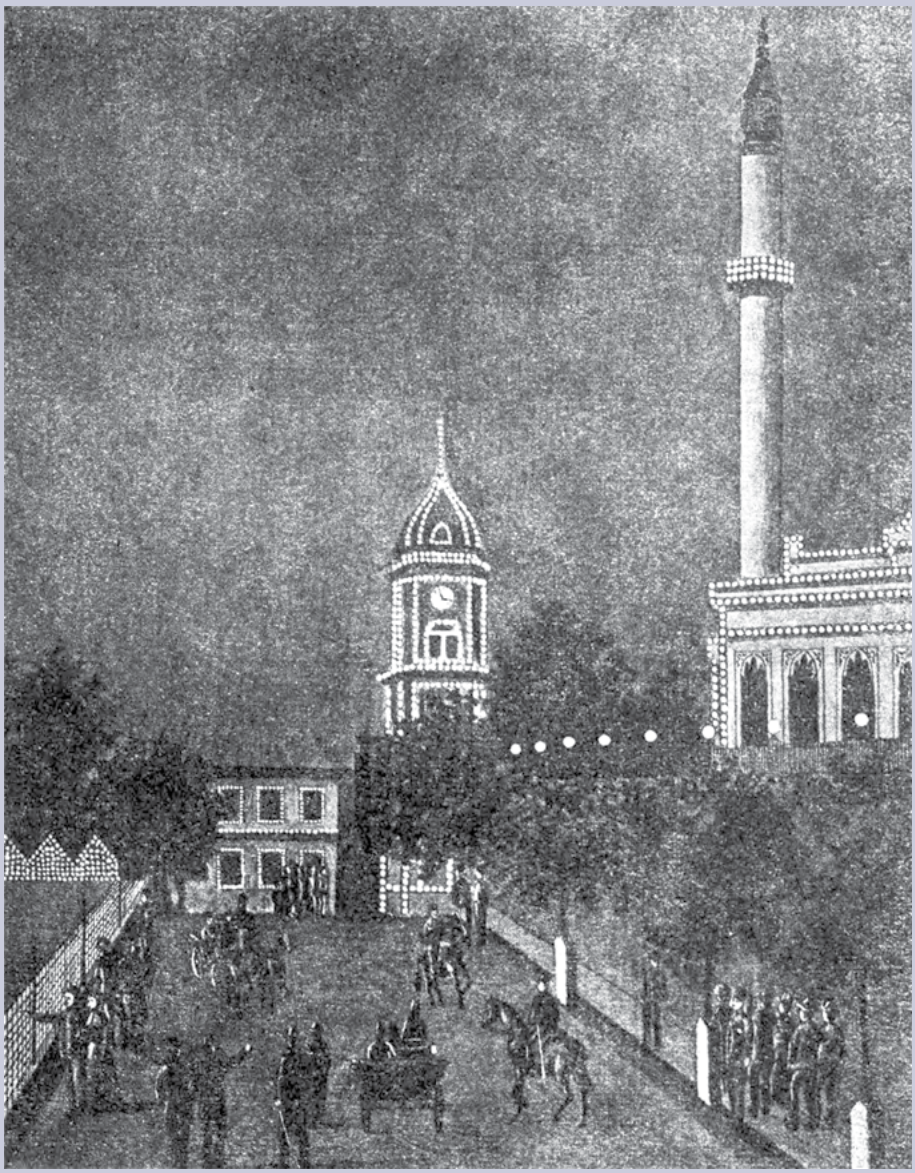
Tarabya'daki Summer Palas Oteli, 1899 yılında elektrik jeneratörlerini izinsiz getirtmişti.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Beyoğlu'ndaki İngiltere elçilik binası İstanbul'da elektrik ışığıyla aydınlatılan ilk binalardandı.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Yıldız Sarayı yakınındaki Hamidiye Camii ve saat kulesinin gece aydınlatması. Malumat mecmuası, 23 Eylül 1897, sayı 1.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Galata civarında elektrik kablosu döşeyen işçiler. 8 Ağustos 1912.

Cengiz Özkarabekir Arşivi

Ameli Elektrik dergisi, Şubat 1926, sayı 3.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

İstanbul Belediyesi'nin Lütfi Kırdar dönemindeki başlıca prestij yapılarından biri olarak tasarlanan Taksim Belediye Gazinosu'nun bahçesi.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

İstanbulun ışıklara kavuşması şehir halkını çok sevindirdi. Tarihe karışan karartma ile beraber Beyoğlu caddesi eski neşesini buldu.

Yedi Gün dergisi 10 Kasım 1944 tarihli sayısında İkinci Dünya Savaşı için alınan önlemlerin ve tatbikatların sona erdiğini duyurdu.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Süleymaniye Camisi her Ramazan'da İstanbul'da en güzel mahyaların kurulduğu selatin camilerden birisi olurdu.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Ampullerle aydınlatılan Fatih Parkı'ndaki
Tayyare Şehitleri Anıtı ve çevresi

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Süleymaniye Camisi her Ramazan'da İstanbul'da en güzel mahyaların kurulduğu selatin camilerden birisi olurdu.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Cumhuriyet'in 10. yılı kutlamalarında Galata Köprüsü de aydınlatılarak süslendi.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Taksim Meydanı'ndaki maksem, İstanbul Belediyesi tarafından ışıklı fıskiyeler, Atatürk fotoğrafı ve ay-yıldız amblemiyle olağanüstü bir görüntüye kavuşturulmuştu.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Bankalar Caddesi Cumhuriyetin 10. yılı kutlamaları şerefine ampullerle aydınlatıldı.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

İstanbul'un her tarafı "nurdan bir ziya" şeklindeydi. Şehrin simgelerinden Kız Kulesi de ampullerle aydınlatılmıştı.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi

Cumhuriyetin 10. yılı kutlamaları için İstanbul Belediyesi Taksim'deki Cumhuriyet Anıtı etrafını ışıklandırarak süsledi.

İETT Arşivi

İstanbul'daki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında ilginç bir düzenlemeyle aydınlatılmış apartman.

İETT Arşivi

“Verebileceğimiz
Bir Tecrübe
Hayat Kurtarır.
Yani Yangın Başkadır,
Eğitimi Başkadır.”

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

İbrahim Alçın 25 yıl görev yaptığı İstanbul İtfaiyesi'nden 2012 yılında emekli olsa da görev süresinin çoğunu geçirdiği Beşiktaş'taki Yıldız İstasyonu'na gidip gelmeye devam ediyor. Emekliliğinde de hizmet ettiği kurumla bağını sürdüren Alçın, teşkilatın mirasını anlatırken yangın söndürme ve arama kurtarma görevlerinde saha tecrübesini aktarmanın önemini vurguluyor.

Caner Murat Doğançayır

Ben 1987 yılında İstanbul İtfaiyesi'ne girmeden önce Kapalıçarşı'da tornacılık yapıyordum. Askerliğimi komando olarak bitirdiğim için İtfaiyenin 1300 kişiyi sınava tabi tuttuğu arama kurtarma kısmına alınan 73 kişiden biriydim. 100 metre koşu, 1,15 metre yüksek atlama, 20 şınav 20 mekik ve halat ipe tırmanmadan oluşuyordu sınav; ki sınavın 20 mekik 20 şınav kısmından ancak yarısı geçebiliyordu. Teşkilatta 1 yılı Fatih, 24 yılı Yıldız'daki Beşiktaş İstasyonu'nda olmak üzere 25 yıl görev yaptım. Hep sahadaydım; baca araçlarında, su tankında, diğer bölgelere desteğe gitmek şeklinde görevler yaptım. Ağır vasıta ehliyetim de var, buradaki merdiven hariç her aracı kullanabilirim. Merdiven, operatörün işi ve o çok başka. Her itfaiyeci kendi yapısına göre, denetleyen amirin altında ilk müdahaleci, kurtarmacı ve –boruyu taşıyanlardan arkada duran– kökenciden oluşan üç göreve dağıtılır ancak bu görevleri rotasyonla yapar. Yangınların büyüklüğüne göre müdahaleler olur; küçüklerde başlangıç aracı, büyüklerde tam takımla gidilir. Günlük rutini nettir: Sabah içtimasında itfaiye eri gelir, üstünü giyinir, nöbeti alacağı arkadaş aracın eksiği gediğini şoför ve itfaiye eriyle tamamen kontrol eder. İçtimadan sonra gidene güle güle, kalanlara "Hepinizi Allah korusun" diyerek teslim yapılır ve 24 saatlik nöbet başlar. 24 saat çalışır, 48 saat istirahat edersin. Eğer olağan dışı bir durum varsa nöbetin bulunduğun yerden devam eder. Bir gün hiç olaya gitmeyebilirsin ama bir nöbette 11 olaya gidebilirsin. Benim bir günde 11-12 olaya gitmişliğim vardır; üçü asıllı diğerleri asılsız ihbar olsa da. Bir başka grup çalışıyorsa oraya en yakın grup yetmediği durumlarda desteğe gidebilir. Örneğin beni İzmit Tütün Deposu yangınına gece çağırmışlardı, yangını Gölcük itfaiyeleriyle birlikte söndürmüştük.

Unutamadığım birden fazla anım var elbet. Kuruçeşme'de bir yangın başlangıcı olmuştu, 1990 veya 1992 civarı. Elektrikler kesilince yakılan mum yangına dönüşmüş. Yangın süratle yanarken çatıya doğru sıçramış, Japon sobasının yakıtı hararetten patlayınca suyla beraber sulu alev üstümüze yağmıştı. Çöken bina da doğalgaz kutusunun üstüne düşünce orası cehenneme dönmüştü. O yangını unutamıyorum; can kaybı yoktu ama akşam 11'de başlayan yangın sabaha karşı sönmüştü, aşağı yukarı sekiz ev küle dönmüştü. Kimi mahalleli teşekkür etmiş kimi de senin yüzünden bu mahalle yandı diye birbirleriyle tartışmıştı. Dikilitaş'ta da elektrik panosunun yanması nedeniyle bir yangın olmuştu. Bir evde yalnız kalan kız çocuğu da yukarıdan atlamak istiyordu. Benle ekip amirimiz çocuğun kaldığı daire kapısını tespit edip, yukarı çıkmıştık. Çocuğu kucakladığım gibi dışarı çıkardım. Tabii gurur duymuştum.

İstanbul'da yangınların yoğunlaştığı belli yer ve saatler olur. Akşam 11.00 ile gece 02.00 arası sanayi mahallesinde yangın çıkar genellikle, bununla ilgili bilimsel araştırma sonuçları da vardır. Örneğin ütücüde veya konfeksiyon atölyesinde cuma akşamı açık bırakılan aletler yangına neden olur. Şu anda çok katlı binalar da bizi zorluyor ama yangın güvenliği olarak ona uygun önlemler de getiriyorlar. Sadece aracı yaklaştırıp suyu getiriyorsun, sonrasında yangının olduğu kata kendin çıkıp o kattan müdahale ediyorsun. Bu da bizi tedirgin ediyor yine de. Mesela yüksek binalarda cam düştüğünde rüzgârdan kuş misali beş sokak öteye düşüyor, bu da insan, hayvan ve mal güvenliği açısından çok tehlikeli. İtfaiye teşkilatının yaptığı incelemelerden sonra yangın çıkma ihtimallerini ortadan kaldıracak yönetmelikler hazırlandı. Daha önce "Nasıl olsa ben bu iş yerini istediğim gibi hazırlarım" derlerdi. Artık itfaiyenin verdiği rapora uygun hazırlanmıyorsa yapılar, başına illaki bir iş geliyor. Bu raporlar da mimarların, makine mühendislerinin bilimsel dayanaklarıyla hazırlanıyor. Mesela Sultanselim'deki sanayi mahallesinde kolonya imalat fabrikası vardı. Aslında oraya yönetmelik gereği ruhsat verilmemiş ama kişi illegal yoldan açmış. Orası infilak etti ve 14 kişi hayatını kaybetti.

Fotoğraflar İbrahim Alçın Arşivi

Fotoğraflar M. Cevahir Akbaş

25 senede itfaiyede çok şey değişti. Mesela personel alımı değişti. Şu anki personel spor akademisi veya itfaiye okulu mezunu. Eskiden de personel bilinçliydi ama daha "alaylı"ydı. Yeni aletler de işimizi daha profesyonelleştirdi. Eskiden arabada sıkışmış birini kurtarmaya kazma kürekle giderken boyunluğunu, ayırıcılarını ve kesicilerini getiriyorsun, insana hiç zarar vermeden onu oradan çıkarıyorsun. Kadın itfaiyecilerimiz eskiden daha çok idari kısımlarda bulunuyorken şu anda sahaya da inenler oldu ki o da çok önemli. Aslında, öncesinde de belki sahada yoklardı ama bir kimyager kadın çalışanımız vardı ve ona da ihtiyacımız vardı. Ruhsatı bir yapının alınmadan o işin orada yapılamayacağını raporlayan kişiler içinde de kadın çalışanlar olabiliyordu. Yine de yangın tecrübesi, yangın yerinde hâl ve hareketler ve saygılı olmak, bizim aktarmaya çalıştıklarımız. Kaza yapan veya yangında olan kişinin şuuru yerinde olmayabilir ve sana her türlü hakaret edebilir. Sen işini yapacaksın profesyonelce. Ondan sonra gerginliği çözüme ulaştıracaksın. Verebileceğimiz bir tecrübe onun hayatını kurtarır. Orman yangını içinde kalmıştık ama suyumuz vardı, birbirimizi ıslattık, çizmelerimizi suyla doldurduk ve yangının içinden bu şekilde yararak çıktık. Bunlar önemli tecrübelerdir, herkesin o an aklına gelmeyebilir. Yani yangın başkadır, eğitimi başkadır. Tatbik farklı olabilir, kendinin de ekledikleri olabilir. Diyelim ki itfaiye aracın yangının içinde kaldı; aracın çekilmesi gerektiğinde "Bu aracı kullanamıyorum" deme şansın yoktur. Devletin malını koruyup kollamak mecburiyetindesin; "Ben yangını söndürdüm, araç içinde kaldı, yanarsa yansın" diyemezsin. Ben de 2012'de emekli oldum ama arkadaşlarım özleyip çağırdığında gelmeye devam ediyorum. Yoga eğitmen eğitimi aldım emekli olduktan sonra, artık yoga eğitmenliği yapıyorum emekliliğimde.

Bir Durum Olarak Gençlik ve Geçicilik

Genç olarak tarif edilen ve yaşla sınırları belirlenen toplumsal grubun homojen bir yapıda olmadığı, Türkiye'deki öğrenci, çalışan, evli, bekâr, işsiz gibi farklı genç nüfus profillerinin büyük çoğunluğunun kentlerde ve yerel yönetimlerin daha etkin olduğu büyük şehirlerde yaşadığı biliniyor. Yerel yönetimlerin gençlerin daha çok ilgisini çeken ve günlük hayatta karşılaştıkları sorunlarda ilk temas ettikleri kamu kurumu olma hedefini sürdürdüğü yolda İPA Gençlik Platformu kuruldu.

Ayşe Ece Durmaz[*]

[*] İPA Gençlik Platformu, İstanbul Planlama Ajansı

Sosyolojik, psikolojik ve biyolojik boyutlarıyla tariflenebilen gençlik kavramı, üzerinde anlaşma sağlanan ve herkesçe temel alınan bir tanıma sahip değil. Diğerlerine bağımlı olarak sürdürülen çocukluk döneminden bağımsız ve sorumluluk sahibi bireye dönüşme dönemi olarak ele alınan gençlik kavramı, aynı zamanda deneyimsizlik, heyecanlılık, sabırsızlık, uyumsuzluk gibi özelliklerle de ilişkilendiriliyor. Hayat kronolojisinde eğitim hayatının bitmesi, evlenme ya da çocuk sahibi olma gençlik döneminin sonu olarak belirlenebiliyor. Tarihin hangi noktasında olduğumuz, hangi refah seviyesinde ve hangi kültürün içinde gençliği yaşadığımız bu tanıma dair çok şeyi değiştiriyor.

En yaygın olarak kullanılan gençlik tarifi, çeşitli yaş aralıkları üzerinden tanımlanıyor. Ulusal ve yerel sosyolojik, psikolojik ve biyolojik boyutlarıyla ele alınması gereken gençlik yaşı Türkiye'deki farklı zaman aralıklarında çeşitli kamu kurumlarının belgelerinde farklılık gösteriyor. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 12-24 yaş,[1] Türkiye Ulusal Ajansı'nın 15-30 yaş,[2] 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda[3] ise 15-24 yaş aralığında kabul edilen gençlik çağı; 2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Beş Yıllık Kalkınma Planı[4] ve 2013'te yayınlanan Gençlik ve Spor Bakanlığı Ulusal Gençlik ve Spor Politikaları Belgesi'nde 14-29 yaş olarak belirtilmiştir.

Bir yandan gençliğin geçicilik hâlinin yarattığı önemsizleştirme ve geçiştirme, diğer yandan her yerde her zaman duyduğumuz gençliğin önemi ve ülkenin, dünyanın, milletin geleceği için potansiyelleri, gençlerin araçsallaştırılması, asla özne olarak kabul edilmemeleri sonucunu doğurabiliyor.

Tanımların ve tanımlara bağlı olarak yaş aralıklarının değişkenliğinin yanı sıra gençliğin başlama ve bitiş zamanı olan bir geçiş dönemi, bir geçicilik hâli olarak tanımlanmasının da bazı sonuçları var. Bir yandan gençliğin geçicilik hâlinin yarattığı önemsizleştirme ve geçiştirme, diğer yandan her yerde her zaman duyduğumuz gençliğin önemi ve ülkenin, dünyanın, milletin geleceği için potansiyelleri gençlerin araçsallaştırılması, asla özne olarak kabul edilmemeleri sonucunu doğurabiliyor. Gençliğin umut, enerji ve motivasyonu aynı anda hem tehdit hem fırsat olarak görülüyor; kültürel nedenlerin de altlık oluşturduğu kontrol edilme, baskılanma, yola getirme ve "eğitme" hedefleriyle gençler yüz yüze kalıyor.

Son zamanlarda özellikle uluslararası arenada tartışılan bir konu ise gençlik yaşı üst sınırının 29-30'dan 35'e çıkarılması. 1990'lar ve 2000'ler sonrası doğan kuşağın ekonomik bağımsızlıklarına önceki nesiller kadar erken ulaşamaması ve bu durumun toplumda bağımsız birey olarak var olmanın önünde bir engel olması, bu tartışmaların başlangıç noktası. Sosyal politikalar bağlamında çok önemli bir tartışma olan gençlik yaşı üst sınırı tartışması, nesiller arası adaletsizliğin de altını çizer nitelikte.

Gençlik Sorunları ve Öznesiz Çözümler

Dünyada ve Türkiye'de yaşanan bütün problemler genç olma durumundan kaynaklanan toplumsal, kültürel, ekonomik dezavantajlarından ötürü gençler tarafından daha yoğun olarak hissediliyor. Örneğin Türkiye'de işsizlik oranları ne olursa olsun, yapısal olarak genç işsizliği toplumdaki ortalama işsizlik oranının ortalama iki katı olarak ölçülüyor.

Gençlik sorunları, toplumsal sorunlardan azade olmasa da gençlerin yüz yüze olduğu sorunların esasen önceki jenerasyonların eylemlerinin sonucunda oluşması ve sonuçları ile yüzleşmesi gerekenlerin kaynaklara ve karar mekanizmalarına yeterli erişimi olmayan bir toplumsal grup olan gençler olması dikkat edilmesi gereken noktalardan biri. İklim krizi bu durumun en çarpıcı örneği olarak karşımızda duruyor. 19. yüzyılda başlayan kontrolsüz sanayileşme ve doğal kaynak sömürüsünden sonra gelinen noktada, 2030 yılına kadar küresel ortalama sıcaklık artışını 1,5 derecede sınırlandırmazsak dünyanın geleceği için geri dönülmesi çok zor olacak.[5] Bu durum karar mekanizmalarındaki orta yaşlı insanlar için baş edilmesi gereken bir problem olarak algılanıyorsa da gençler için bir varoluşsal krize dönüşüyor. Bu miras ile yola uzun süre devam etmesi gereken nesillerin elinde bu sorunu çözebilmek için yeterli kaynak ve araç bulunmuyor.

Türkiye'de gençlerin eğitim, barınma, sağlıklı yaşam, çalışma gibi temel haklara erişimde yaşadığı zorluklar ve eşitsizlikler, gelecekleri için bir yoksulluk sarmalı yaratıyor. Üniversite hayatına devam edebilmek için Kredi Yurtlar Kurumu'na bağımlı olan gençlerin iş gücü piyasasına adım attıkları zaman borçlu olmasının yarattığı genç yoksulluğu bu örneklerden sadece biri olarak önümüzde duruyor.

Gençlik sorunlarının sadece temel haklara erişim seviyesinde ele alınması ise gençlerde büyük bir adaletsizlik duygusu oluşturuyor. Bilgiye erişimin saniyeler aldığı günümüzde akranlarının hayatlarına şahit olan gençler kalacak yer, yiyecek yemek, okuyacak okul, çalışacak iş gereksinimlerinin ötesini görüyor. İfade özgürlüğü, kültürel ve sportif aktivitelere erişim, seyahat edebilme gibi pek çok ihtiyacın yanı sıra

gençlere daha fazla sunulması gereken en önemli eksikliklerden biri tüm bunları ve ötesini kapsayan kendilerini keşfedebilmek için deneme, yanılma, tekrar deneme imkânı.

Bununla bağlantılı olarak son zamanlarda gençlerle ilgili en çok tartışılan konulardan biri olan beyin göçü, gençler için bir sadakat testi olarak sunuluyor. Gençlere, göç etmek istedikleri ülkelerdeki standartlarda bir hayat sunamayanlar, gidebilecek kadar ayrıcalıklı olan azınlığı sadakatsizlikle suçlarken gitme isteği olanları terbiye etmek için azarlıyor; gidemeyecek olan çoğunluğun sorunlarını görmezden geliyor.

Bütün bu sorunlar karşısında gençleri anlamak ve onlar için çözüm üretmeyi hedefleyen çeşitli toplumsal aktörler pek çok proje, söylem, politika ve strateji geliştiriyor. Genç olarak tarif edilen ve yaş ile sınırları belirlenen toplumsal grubun homojen bir yapıda olmadığının farkına varılması bu noktada büyük önem taşıyor. Farklı sosyoekonomik düzeydeki gençler, yaş aralıkları, etnik gruplar, genç kadınlar-genç erkekler, öğrenci olan ve olmayan gençler, işsiz gençler gibi birbirinden farklı grupların değişkenlik gösteren ihtiyaçları, istekleri ve hayallerinin farkında olmayan ve homojen bir gençlik kavramı üzerinden kurulan pek çok söylem, proje, politika ve strateji boşa düşüyor.

Gençler olarak tarif edilen ve yaşla sınırları belirlenen toplumsal grubun homojen bir yapıda olmadığının farkına varılması büyük önem taşıyor.

Yerel Yönetimler ve Gençlik Katılımı

Türkiye'deki öğrenci, çalışan, evli, bekar, işsiz gibi farklı genç nüfus profillerinin büyük çoğunluğunun kentlerde ve daha spesifik olmak gerekirse yerel yönetimlerin daha etkin olduğu büyük şehirlerde yaşadığı biliniyor. Örneğin Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) verilerine göre İstanbul'da nüfusun yüzde 20,83'ünü 18-30 yaş arası gençler oluşturuyor.[6] Yerel yönetimler toplumun farklı kitleleri için olduğu gibi gençler için de en erişilebilir hizmeti veren kamu kurumlarından biri olarak görülüyor. Bu hizmetlerin farklı profilden gençlerin değişken ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ise ancak kentsel kararlara kapsayıcı gençlik katılımı ile mümkün olabilir. Yerel demokrasinin de gerekliliği olan bilgi üretim ve karar alma süreçlerine katılımda gençlerin aktif birer aktör olmasının teşvik edilmesi de gerekiyor.

İPA Gençlik Platformu'nun öncelikli hedefi gençlerin katılım süreçlerinde kolaylaştırıcı bir rol oynamak, farklı gençlik grupları ve profilleriyle İstanbul'a dair ihtiyaçları, istekleri, hayalleri konuşurken kimseyi geri bırakmamak oldu.

İstanbul Planlama Ajansı bu hedeflerle 6 Mart 2022'de Gençliğin İstanbul'u Buluşması'nı gerçekleştirdi. Lise ve üniversiteli gençler, ne eğitimde ne istihdamda yer alan gençler, ilçe kent konseyleri gençlik meclisi temsilcileri, genç iklim aktivistleri, gençlik alanında çalışan sivil toplum kuruluşu ve gençlik platformları gibi öz örgütlenme temsilcileri katılımıyla gerçekleştirilen buluşmada gençlerin İBB'nin katılımcı yönetim yaklaşıma yönelik algılar ve katılımcılığı geliştirmek üzere belirlenen eksikliklerle gençlik katılımını güçlendirmek üzere kurulması planlanan İPA Gençlik Platformu'nun yapısı tartışıldı.

Yapılan tartışmalarda farklı profillerden, özellikle karşıt dünya görüşlerinden gençlerin bir araya gelebilmesi ve sağlıklı bir diyalog ortamı oluşturulması için yerel yönetimlerin uygun bir zemin olduğu vurgusu gençlerin katılımcılık konusunda dikkat çektikleri en önemli nokta oldu. Ayrıca katılımcı yaklaşımların ancak kapsayıcılık temeline oturduğu takdirde faydalı olabileceği gerçeği birçok kez vurgulandı. İstanbul'da yaşamanın eşsiz bir kültürel mirası ve canlı şehir hayatını deneyimlemek olduğunu vurgulayan gençler bu deneyimi yaşamada başta ekonomik kısıtlar olmak üzere büyük eşitsizlikler olduğunu vurguladı. İş piyasasına erişim ve nitelikli eğitim hayatı için İstanbul bir vazgeçilmezken barınma ve sağlıklı beslenme gibi temel ihtiyaçlara ulaşımın da zorluğunun altı çizildi. İBB'nin gençlere yönelik pek çok hizmeti olduğu ancak ritmi hızlanan günlük hayatın içinde gençlerin dikkatini yakalamak ve canlı tutmak için bu hizmetlerin iletişiminin gençler için uygun ve özelleştirilmiş kanallardan olması geri bildirimi verildi. İBB Kent Konseyi Gençlik Meclisi gibi kentsel kararlara etki eden katılımcı mekanizmalarının yanı sıra gençlik katılımının geliştirilmesi için kritik konulardan biri ise dijitalleşme oldu. "İstanbul Senin" mobil uygulamasının bu bağlamda çok önemli bir adım olduğu ve gençlik katılımı temelinde geliştirilmesinin önemli olduğu vurgulandı.

Yerel yönetimler gençlerin günlük hayatta karşılaştıkları sorunlarda ilk temas ettikleri kamu kurumları hâline geliyor, bu sebeple onların giderek daha çok ilgisini çekiyor. İPA Gençlik Platformu bu dönüşümden hareketle gençlerin kentle ilgili sorunlarını, genç dostu hizmet ve politikalar üretme ve uygulama süreçlerini gençlerle beraber yürütmek üzere yola çıktı. Platformun öncelikli hedefi gençlerin katılım süreçlerinde kolaylaştırıcı bir rol oynamak, farklı gençlik grupları ve profilleriyle İstanbul'a dair ihtiyaçları, istekleri, hayalleri konuşurken kimseyi geri bırakmamak oldu.

Gençlerin bağımsız ve sorumluluk sahibi bireylere dönüşme yolculukları günlük hayatlarındaki temel ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde kendini gerçekleştirmelerine elverişli bir ortam yaratılması ve potansiyellerini keşfetmeleriyle gerçekleşecek. Bu yolculukta onları eşit ilişkilenmeyle desteklemek toplumsal bir ödev olarak karşımızda duruyor.

Notlar

1 SEKAM, "Türkiye'de Gençlik: Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri"; http://sekam.com.tr/images/resimler/468b1dd1.pdf

2 Ulusal Ajans. https://www.ua.gov.tr/programlar/gruplar/gencler-genclik-calisanlari-icin/

3 Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı; https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf

4 On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı"; https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf

5 "IPCC Special Report Global Warming of 1.5 °C"; https://www.ipcc.ch/sr15/

6 MERNİS, 2021

vizyon2050.istanbul

İSTANBULLULARIN KATILIMIYLA HAZIRLANAN
İSTANBUL VİZYON 2050 STRATEJİ BELGESİ HAZIR.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İPA İstanbul Planlama Ajansı

ipaistanbul
ipaistanbul
ipaistanbul
ipa.istanbulplanlamaajansi

ipa.istanbul

16 MİLYON İÇİN Çalışıyoruz

· SÖYLEŞİ · RÖPORTAJ ·

Kentte Farklı Bir Dönüşüm Hikâyesi

Yeşil İstanbul Dönüşüm Atölyesi

İstanbul'da kamusal yaşamı destekleyen kent mobilyalarının yeniden kullanım ve ileri dönüşüm odağında bakım ve onarımlarının yapıldığı, İBB Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı'na bağlı İBB Avrupa Yakası Park ve Bahçeler Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Yeşil İstanbul Dönüşüm Atölyesi koordinatörü Kenan Saluğu ile konuştuk.

Söyleşi: Kübra Elif Durğun

Dönüşüm Atölyesinin kuruluş hikâyesini çok merak ediyoruz. Bize atölyeden bahseder misiniz? Dönüşüm Atölyesi Park Bahçeler ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı bünyesinde nasıl oluştu, burada kimler çalışıyor ve hangi kapsamda işler yapılıyor?

Kenan Saluğu · İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun yeşil kent vizyonuyla yola çıkarak, Avrupa Yakası Park ve Bahçeler Şube Müdürü Ziya Duman "doğayı ve doğal kaynakları düşünen" bakış açısıyla bir atölye ve bu atölyede çalışacak ayrı bir ekip kurmak istediğini dile getirdi. Bu kapsamda koordinatörlüğünü yürüttüğüm ekip ile birlikte Mart 2021 tarihinde Dönüşüm Atölyesi faaliyetlerine başladı.

Atölyenin kuruluş amacı "yeniden kullanım" ve "ileri dönüşüm" temellidir. Daha önceki yıllarda eskiyen kent mobilyalarını dönüştürmek yerine yenisini ithal eden yerleşik düzen anlayışıyla, ekonomik kayıpların yanı sıra doğal kaynakların, özellikle ahşap gibi değerli bir kaynağın israf olması söz konusuydu. Alışılagelmiş bu sistemin yerine, "Yeşil İstanbul Dönüşüm Atölyesi" ile eskiyen kent mobilyalarının yenisiyle değiştirilmeden, bakımının yapılarak yenilenmesi atölyenin kuruluş amacının göstergesidir. Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Daire Başkanı Prof. Dr. Yasin Çağatay Seçkin'in Yeşil İstanbul Stratejisi'nde yer alan doğal çevre, doğal park alanları ve doğal kent mobilyaları çalışmalarına öncülük eden atölyemizde eski alışkanlıkları yıkmak, yeni bir vizyonu tanıtmak ve bu vizyonda iş yapmaya başlamak göründüğü kadar kolay olmadı.

Dönüşüm Atölyemiz, Küçükçekmece Bölge Şefliği'nde hangar olarak kullanılan, altyapı eksiklikleri olan bir alanı düzenlemekle başladı. Küçükçekmece Bölge Şefi Turan Yaman ile birlikte tüm eksiklikleri tamamlayarak hangara ek olarak geri dönüşümden bir bina yaptık. Binada bulunan masa ve sandalye benzeri mobilyalar da depolarda bulunan malzemelerin yeniden değerlendirilmesiyle hazırlandı. Atölyenin kuruluş sürecinin kendisi de yaptığımız işle ve dönüşümün ruhuyla uyumlu ilerledi. Küçükçekmece Bölge Şefliği'nde farklı görev yapan iki çalışma arkadaşımızın elektrikçi ve kaynakçı olduğunu öğrendiğimde ekipte yer almalarını çok istemiştim. Kuruluş sürecinden beri birlikte çalıştığımız için çok mutluyum.

2021 Mayıs ayına geldiğimizde 150 metrekarelik bir binamız, iki demir kesme motorumuz, bir kaynak makinamız ve iki personelimiz vardı. Öncelikle demir kesme ve birkaç kaynak işi yapmaya başladık. "Madem demir kesebiliyoruz, o hâlde parklardan kaldırılan kent mobilyalarının yerde sabit duran ankraj demirlerini keselim" dedik. Avrupa Yakası'nda özellikle çocukların ayağına takılan türden ortalama 980 adet demir kalıntısı kestik. Yaptığımız birçok işin içinde çocuklarımıza yönelik yapmış olduğumuz hizmetin değer ve mutluluğu bizler için ayrı bir yerde duruyor.

Yeşil İstanbul Dönüşüm Atölyesine yöneticilerimizin ve çalışma arkadaşlarımızın katkıları yadsınamaz. Üç kişi olarak yola çıktığımız bu serüvenimize yedi kişilik bir kadro ile devam ediyoruz. İstanbul ve İstanbullunun

Fotoğraflar Tahir Akkurt

ihtiyaçlarına hızlı çözüm üretebilmek adına her geçen gün daha da büyüyoruz. İhtiyaçlara yetişebilmek adına atölyemiz için bir iş planı oluşturmamız gerekiyordu. Ahşap bakım-onarım, demir bakım-onarım, sert zemin tamiri ve boya gibi işler yapabiliyorduk. Biz de çalışmalarımızı kendi içimizde dört ana bölüme ayrıldık: Ahşap İşleri, Metal İşleri, İnşaat İşleri ve Boya İşleri.

Her geçen gün çalışma alanlarımızın genişlemesi bizleri heyecanlandırıyordu. Bu kapsamda Ekim 2021 tarihinde Sanat İşleri bölümünü de bünyemize kazandırdık. Sanatçılar ile kurduğumuz iş birlikleriyle metal ve ahşap atık malzemeden çeşitli sanat işleri üretiyoruz. Özellikle ileri dönüşüm adına daha çok iş üretmek istiyoruz.

Yaptığınız işlerin sürecini bir örnek üzerinden bize aktarabilir misiniz?

Bir malzemeyi değerlendirirken ilk amacımız asıl işlevini yerine getirecek şekilde eksik veya kırık parçalarını tamamlayarak bakımını yapmak oluyor. Örneğin bir bankı ele alalım; bize parklardan ve depolardan gelen bir banka ahşap veya demir diye bakmıyoruz. Bir sebeple kent mobilyası kullanım işlevini yitirmiş ve atölyeye gelmiş ise amacımız onu yeniden kullanıma sunmak oluyor. Sadece temizleyip cilaladıktan sonra yerine koyduğumuz banklar olduğu gibi eksik veya kırık parçası olan banklar da oluyor. Bu durumda banklardan birkaçını söküp diğerlerini tamamlıyoruz. Bu işlem sonucunda elimizde ya ahşap ya da demir malzeme kalıyor. Artan malzemeyi saklıyoruz ve aynı bank türünden başka hasarlı ürünler geldiğinde kullanıyoruz. Bu süreç defalarca tekrarlanıyor ve hâlâ elimizde ahşap veya demir kaldıysa bunları da ileri dönüşümde kullanıyoruz. Belirli bir ahşap türünden çok artmışsa çeşitli ölçülerde biçimlendirerek başka amaçlarla kullanıyoruz. Örneğin beton ayaklı bankların betonlarını yeniden üretemediğimiz için ahşapları elimizde kalıyor. İyi durumda olan ahşapları keserek, çocuk oyun gruplarındaki korkuluk, köprü ve merdiven gibi aksamların onarımında kullanıyoruz. Kesimlerden arta kalan parçaları da değerlendiriyoruz. Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı'nın önemli değerlerinden olan "Oyun İstanbul" için kalan parçanın ebatlarına göre çeşitli oyuncaklar üretiyor, doğal oyun alanları oluşturuyoruz. Dış mekânda artık suya ve güneşe doymuş, kullanım ömrünü tamamlamış ahşapları ise iç mekânda kullanılacak ahşap mobilyaya dönüştürüyoruz. Bu mobilyaları da gelen talepler doğrultusunda kurum içi değerlendiriyoruz.

Dönüşüm atölyesi aslında çok önemli işler yapıyor. Diğer kurumlarla olan iş birliklerine kentsel mobilya dönüşümü dışında farklı projelere nasıl bakıyorsunuz?

Şimdiye kadar 1720 bank, 788 kır masası, 20 pergola, 94 kamelya, 76 çatılı kır masası ve yüzlerce demir malzemenin tamiratını yaptık. Alandan kaldırılan yıpranmış çocuk oyun gruplarının sağlıklı parçalarını birleştirerek yeni oyun grupları yaptık. Çelik kaydırak parçalarından yeni kaydıraklar, Oyun İstanbul "Oyun Alanları Olan Bir Kentten Oynanabilir Bir Kente!" mottosu ile doğanın en

önemli oyun alanı olduğunu vurgulayan "doğal oyun alanı" oluşturduk. Bütün bu işleri yaparken önemli gözlemlerimiz oldu. Tüm bu malzemeler elimizden geçerken, onların bize gelene kadarki serüvenlerini de anlamaya başladık.

Bu bağlamda, ürünlerin tasarımlarında iyileştirmeler yaparak uzun ömürlü olmalarını sağlamayı hedefliyoruz. Ancak, bakımdan edindiğimiz tecrübelerle daha dayanıklı ürünler yapmayı da önemsiyoruz. Örneğin beton veya çim zeminde kullanılacak kır masalarının farklı tasarımda olması gerekiyor. Biri sürekli suya maruz kalırken diğeri zeminden gelen tepki kuvvetine maruz kalıyor. Bu yüzden kullanılacağı alana göre farklı ürünler tasarlayarak yıpranma sürelerini uzatabiliriz.

Yeşil İstanbul Dönüşüm Atölye ailesi olarak tüm bu tecrübelerimizi ilgili diğer kurumlarla paylaşarak bu alandaki çalışmalara farkındalık yaratmak istiyoruz. Bu amaçla, asli işimize ek olarak atölyeyi bir eğitim kurumuna dönüştürmeyi amaçlıyoruz. Yasal altyapıyı hazırladıktan sonra eğitici bir kuruma dönüştüğümüzde üniversitelerin endüstriyel tasarım bölümleri ile meslek liseleri arasında köprü olacağımızı öngörüyorum. Tasarım, üretim ve bakımın iç içe olduğu öğrenme ortamı sunacağız. Aynı zamanda sektöre yetişmiş iş gücü sağlayacağız.

İPA'nın Haziran 2022 tarihiyle hayata geçecek "Burada Birlikte" isimli bir projesi var. Bu proje, İstanbul'un kamusal alanlarında, projenin kendi bağlamındaki kullanıcıların katılımcılığını esas alan, tasarımcılarla düzenlenecek tasarım atölyeleri bütününü oluşturuyor. Atölyeler, ilgili konuda belirlenen potansiyeller, sorunlar ve ihtiyaçlar değerlendirilerek ortaya çıkan fikirlerin uygulanmasını kapsıyor. Atölye sürecindeki üretimler için atölyeniz ile bir iş birliği yapılacağını öğrendik. Bu iş birliğinden biraz bahsedebilir misiniz?

Öncelikle, İPA gibi değerli bir kurumun bizimle iş birliği kurmasından memnunuz. Bizim açımızdan en heyecan verici olan bu iş birliği sürecimizin yeni bir deneyim olması. Tüm katılımcılarla keyifli bir üretim süreci geçirmemizi umuyorum.

"Burada Birlikte" projesi ihtiyaçtan doğan ve bu ihtiyacı en doğru şekilde karşılayacak tasarım üretme amacıyla oluşturulmuştur. Dahası, bu tasarımlar proje kapsamındaki tüm katılımcılarla birlikte oluşturuluyor. İstanbullular'ın tasarıma, tasarımcıyı üretime katarak bütünleşik bir süreç yürütülüyor.

Fotoğraflar Tahir Akkurt

İstanbullular'ın süreçte katılımcı olması ürünlerin daha çok benimseneceği ve korunacağı sonucunu doğuracaktır. Daire başkanlığımız bünyesinde 2020 yılında açılan İstanbul Senin, Kent Mobilyaları Oyun-Rekreasyon Ürünleri Tasarımı Yarışması'yla da kentliye kent ürünleri tasarımında söz söyleme hakkı tanıyan bir yaklaşım sergilendi.

Dönüşüm Atölyesinin varlığının sağladığı kazanımlar sizce nelerdir? Yerel yönetimler içinde ileri dönüşüm uygulamaları nasıl konumlanıyor? Bu dönüşüm çalışmaları, atölyenin yarattığı farkındalıkla pilot uygulamaların ötesine geçerek bir yerel yönetim politikasına dönüşebilir mi?
Atölyenin atıl malzemeyi değerlendirerek ekonomik kazanım sağladığı bir gerçek. Özellikle çocuk oyun alanlarında düşme ve takılma gibi çocuklara hasar verecek parçalar için anlık çözüm üretmemiz müdürlüğümüze katkı sağlıyor. Burada üretilen sanat işleri ile de ileri dönüşüme vurgu yapılıyor. Ama bana kalırsa, atölyenin en önemli kazanımı insan kaynağında yarattığı dönüşümdür.

Yerel yönetimler içinde atölye benzeri birimlerin çoğaldığını görüyorum. Bu çalışmaları, sadece atık malzemeden yeni ürünler yapmak olarak değerlendirmek yerine aldığımız her kararda doğaya sağladığımız ekolojik katkıyı, ülkemize sağladığımız ekonomik katkıyı, halkımıza sağladığımız sosyal katkıyı birlikte değerlendirmeliyiz.

İBB özelinde dönüşümün bütünlüklü bir politikaya dönüşmesi bence mümkün. Hâlihazırda bu konuda çalışan birçok daire başkanlığı olduğu gibi belediye iştirak şirketleri de bu konuda yatırımlar yapmıştır. İBB, insan ve malzeme kaynağı açısından oldukça zengin imkânlara sahiptir. Bu kaynakların doğru kullanımı daha önceden belirttiğim gibi doğaya ekolojik katkı, ülkemize ekonomik katkı ve halkımıza sosyal katkı sağlayacaktır.

Küçükçekmece'de olan bu atölyenin yanı sıra İstanbul'un başka bölgelerinde de benzer bir atölye var mı? Onlar nasıl işler yapıyor?
Bağlı olduğumuz Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı'nın ilk atölyesi. Başkanlığımız bünyesinde bulunan Anadolu Yakası Park ve Bahçeler Müdürlüğü de Dönüşüm Atölyesini faaliyete geçirmek adına çalışmalarına başladı, yakın zamanda da faaliyetlerine başlayacak. Daire Başkanlığımıza bağlı iki dönüşüm atölyemizin bulunması hem çevreye, hem kurumumuza hem de halkımıza büyük katkı sağlayacağını düşünüyorum.

İklim Krizinin İstanbul'daki Etkilerine Dönük Araştırmalar

İstanbul'u odağına alan araştırma külliyatında iklim krizinin etkilerini ölçen çalışmaların sayısı artıyor. Kütüphane raflarında ve akademinin dijital veritabanlarında kamuoyunun ilgisini bekleyen bu türden pek çok yüksek lisans ve doktora tezi ve hakemli dergilerde yer bulmuş makale mevcut. İstanbul metropoliten alanında faaliyetini sürdüren meteoroloji istasyonlarının verileriyle, kentin yaşadığı iklim krizini farklı veçheleriyle inceleyen ve ilerideki araştırmalara da kaynaklık edebilecek çalışmalardan ikisini paylaşıyoruz.[1]

Caner Murat Doğançayır[*]

[*] Doktora Adayı, Araştırmacı, İstanbul Planlama Ajansı

Fotoğraf Bekir Dindar

ANADOLU YAKASI'NIN ÜÇ METEOROLOJİ İSTASYONUNUN ORTAYA KOYDUĞU 30 YILLIK İSTANBUL ISI ADASI OLUŞUMLARI[2]

Küresel iklim krizi ve onun yerel yansımalarına yönelik stratejilerimize bir süredir yön veren konulardan biri de kentlerdeki ısı adası oluşumları. Uluslararası yazındaki araştırma sonuçları doğrultusunda türetilen iklim krizine yönelik politika önerilerini yerele tercüme etmek kadar, yerelimizde benzer araştırılmalarla benzer doğrultuda sonuçlara ulaşma amacımızı da sürdürmemiz gerekiyor. Gülşen Kum'un yüksek lisans tez araştırması da öncelikle aynı tarihli başka bir araştırmanın 1940 ile 2000 arasında geçen 60 yılda İstanbul'un kentleşme kökenli sıcaklık değişiminin yaklaşık 1°C olduğu bulgusundan hareket ederek şehirde farklı bir zaman aralığında ısı adası oluşumunu inceliyor. Araştırmada İstanbul metropoliten alanının Anadolu yakasının güneyindeki Göztepe, Boğaziçi sırtlarındaki Kandilli ve Karadeniz kıyısına yakın Şile istasyonlarından toplanan, 1975'ten 2004'e kadar 30 yılı kapsayan Meteoroloji Genel Müdürlüğü sıcaklık verileri istatistik yazılımları ve yöntemleri kullanılarak karşılaştırılıyor. İstasyon verilerinden bu üç istasyonun yıllık asgari, ortalama ve azami sıcaklık verilerinin değişim eğilimleri üzerinden, özellikle yapı yoğunluğunun ve ısı adası oluşumunun daha yoğun olmasının bekleneceği kent merkezine yönelik sonuçlar ortaya çıkıyor. Örneğin üç istasyondan özellikle Göztepe, sonrasında da Kandilli'de 30 yılda anlamlı sıcaklık artışları gözlenirken, Şile'de bu düzeyde bir artış gözlenmemiş.

Araştırmada yazar, ısı adalarının kentleşmeyle yakın ilişkisini göz önünde bulunduran bir şehir planlama uygulamasının gerekliliğini hatırlatıyor. Bu uygulamanın da nasıl ki çeşitli meteoroloji istasyonlardan edinilen veriler farklılaşıyor ise benzer şekilde kentlerdeki bölgeler arası farklılığa uygun şehir modelleri tercihiyle olabileceğini vurguluyorlar. Sıraladıkları önerilerden bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz: Yüksek yapıların tedricen tercih edilmesi, su yüzeylerinin artırılması, yüzey kaplayıcı malzemelerde açık renk başta olmak üzere ısı tutmayan malzeme kullanımı, enerji ihtiyacını karbon salımı olmayan veya düşük düzeyde olan teknoloji ve kaynaklara dayandırma, kentlerde sıcak su ihtiyacını Güneş enerjisiyle sağlama, düzenli sera gazı emisyon ölçümü ve hava kirliliğini artıran sıcaklık değişimi dönemleri için hava tahmin sistemlerinin artırılması ve acil durumlarda yakıt tüketiminin durdurulması veya azaltılması. Farklı faktörlerin de göz önünde bulundurularak analizin derinleştirilebileceğini belirten Gülşen Kum'un 2006 tarihli bu araştırması, yeni tartışmaları da göz önünde bulundurarak güncellenmesi için bir altlık işlevi görebilir.

İSTANBUL'UN İKİ YAKASINDA YAĞIŞLARDAKİ DEĞİŞİMİ İRDELEMEK[3]

Küresel iklim krizinin yerleşim alanlarını karşı karşıya bıraktığı en önemli risklerden biri aşırı hava olayları ve bunların yine en önemlilerinden biri seller. Yoğun kentsel yapılaşmanın arazide yağmur suyu geçirgenliğini azaltan niteliği de bunun önemli nedenlerinden. Zafer Aslan'ın Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Meteoroloji Laboratuarı'ndan Fadime Giden, Hatice Koyuncu ve Ayten Güven Kalafat'la yürüttüğü araştırma metni de İstanbul'un farklı bölgelerindeki yağış miktarı değişiminin o bölgelerdeki yapı yoğunluğu ve niteliğine olası etkilerine yönelik bulgular sunuyor.

Araştırmalarında Bahçeköy, Florya, Göztepe ve Şile istasyonlarından alınan farklı yıl aralıklarında (2006 yılında sonlanan şekilde Bahçeköy için 1947, Florya için 1937, Göztepe için 1929 ve Şile için 1939'dan başlayan veri setleriyle) sıcaklık ve yağış değerleriyle İstanbul'un farklı bölgelerindeki yağışlardaki değişimin kentleşmeyle kesişiminde olası riskler incelenmekte. Nicel analizler sonucunda yıllık toplam yağış değerleri büyükten küçüğe Şile, Bahçeköy, Florya ve Göztepe olarak sıralanmış durumda. Örneğin Bahçeköy'de artış yüzde 10'ken Şile'de bu oran yüzde 17 seviyesinde. Çalışmada Şile'yle Bahçeköy'ün sunduğu verileri ayrı, Florya ve Göztepe istasyonlarının sunduğu verileri ayrı değerlendirerek metropol merkez ve çeperinde farklılaşan şehirleşme hızının yarattığı farklı yer-atmosfer etkileşimine dair bulgular sunulmakta.Bu görece yakın tarihli çalışma, ilerideki ısı adaları, sıcak hava dalgası öngörüsü veya erozyon gibi risklere karşı tahmin geliştirme araştırmalarına arazi kullanımı ve toprak koruma gibi stratejilere kaynaklık etmeyi amaçlıyor.

Notlar

1 Bu çalışmaların aktarımında Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim görevlilerinin kent odaklı lisansüstü tez ve bilimsel makalelerin arşiv çalışması ve özet niteliğindeki bilgi notlarından faydalanılmaktadır.

2 Kum, G. (2006), *Göztepe, Kandilli ve Şile Sıcaklık Verileri Kullanılarak İstanbul'da Şehir Isı Adası Etüdü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

3 Aslan, Z., Giden, F., Koyuncu, H. ve Kalafat, A. (2016). "İstanbul'un Asya ve Avrupa Bölgeleri'nde Hava Sıcaklığı ve Yağış Miktarı Değişimleri". *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 2(1), 11-29.

SAYAÇ

İPA, İstanbul İstatistik Ofisi

KONUT

İstanbul'da Nisan 2022 döneminde 26 bin konut satıldı.

İstanbul'da Nisan 2022 döneminde 26 bin konut satıldı. Nisan 2022 döneminde konut satışlarının %75,5'i ikinci el satışlarda gerçekleşirken %24,5'i ilk el satışlarda gerçekleşti. Türkiye'de ise Nisan 2022 döneminde 133 bin konut satışı gerçekleşti. Nisan 2022 döneminde Türkiye'deki toplam konut satışlarının %72,6'sı ikinci el, %27,4'ü ise ilk el olarak gerçekleşti. Nisan 2022 döneminde İstanbul'da gerçekleşen satışlar bir önceki yılın aynı dönemine göre %36,7, Türkiye genelinde ise %38,8 arttı.

Dönem	Toplam Satışlar	İkinci El Konut Satışları	İlk El Konut Satışları
Nisan 2022	26.330	19.879	6.451
Nisan 2021	19.260	14.028	5.232

İstanbul'da Nisan 2022 döneminde konutların %24,8'i ipotekli olarak satıldı.

Nisan 2021 döneminde İstanbul'da yapılan toplam konut satışlarının %19,6'sı ipotekli olarak gerçekleşirken 2022 yılının aynı döneminde ipotekli konut satışının payı %24,8 oldu. Bu dönemde ikinci el ipotekli konut satışı bir önceki yılın aynı dönemine göre %81,8 artarken sıfır ipotekli konut satışı %44,9 arttı. Türkiye genelinde Nisan 2021'de toplam satışlar içindeki payı %18,3 olan ipotekli satışının Nisan 2022'de payı %24,1'e yükseldi.

Nisan 2022 döneminde konut satışlarının %66,4'ü Avrupa Yakası'nda gerçekleşti.

Nisan 2022 döneminde konut satışlarının %66,4'ü Avrupa Yakası'nda, %33,6'sı ise Anadolu Yakası'nda gerçekleşti. Avrupa Yakası'nda gerçekleşen konut satışları bir önceki yılın aynı dönemine göre %40,8, Anadolu Yakası'nda %29,8 arttı. İstanbul'da ilçelere göre konut satışlarına bakıldığında Nisan 2022 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %12,7 ile Bakırköy ilçesinde konut satışları azalırken en yüksek artış %107,3 ile Esenler ilçesinde gerçekleşti.

Nisan 2022 döneminde yabancılara yapılan konut satışlarının %39,8'i İstanbul'da gerçekleşti.

İstanbul'da yabancılara yapılan konut satışları Nisan 2022 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre %27,6, Türkiye genelinde ise %58,1 arttı. Bu dönemde Türkiye'de yabancılara yapılan toplam konut satışlarının %39,8'i İstanbul'da gerçekleşti.

Mart ayında yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre İstanbul'da %137,5, Türkiye genelinde %116,5 arttı.

İstanbul'da 2022 Mart itibarıyla yeni konut fiyatları bir önceki yılın aynı dönemine göre %137,5 artarken Türkiye genelinde %116,5 arttı. Bu dönemde ikinci el konut fiyatları ise İstanbul'da %123,7 artarken Türkiye genelinde %109,2 arttı.

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

İlçelere Göre Konut Satışları

İlçe	2021*	2022*	Fark %
Arnavutköy	343	456	32,9%
Ataşehir	446	574	28,7%
Avcılar	488	701	43,6%
Bağcılar	478	495	3,6%
Bahçelievler	597	925	54,9%
Bakırköy	463	404	-12,7%
Başakşehir	860	996	15,8%
Bayrampaşa	183	263	43,7%
Beşiktaş	202	293	45,0%
Beykoz	63	119	88,9%
Beylikdüzü	958	1.500	56,6%
Beyoğlu	203	322	58,6%
Büyükçekmece	665	803	20,8%
Çekmeköy	497	759	52,7%
Esenler	206	427	107,3%
Esenyurt	2.530	3.541	40,0%
Eyüpsultan	361	693	92,0%
Fatih	338	569	68,3%
Gaziosmanpaşa	447	578	29,3%
Güngören	210	306	45,7%
Kadıköy	887	1.073	21,0%
Kağıthane	426	797	87,1%
Kartal	657	914	39,1%
Küçükçekmece	560	725	29,5%
Maltepe	582	825	41,8%
Pendik	885	1.086	22,7%
Sancaktepe	826	856	3,6%
Sarıyer	240	279	16,3%
Silivri	416	527	26,7%
Şişli	327	569	74,0%
Sultanbeyli	231	330	42,9%
Sultangazi	441	617	39,9%
Tuzla	474	663	39,9%
Ümraniye	746	1.012	35,7%
Üsküdar	470	568	20,9%
Zeytinburnu	362	532	47,0%

* Nisan

TURİZM

2022 yılı Nisan ayında İstanbul'a 977 bin turist geldi.
2021 yılı Nisan ayında İstanbul'a gelen turist sayısı 420 bin iken, aynı dönem için 2022 yılında İstanbul'a gelen turist sayısı 977 bine ulaştı; bu sürede İstanbul'un toplam Türkiye içindeki payı %38 oldu. İstanbul'a gelen turistin %98,7'si hava yolu ile gelirken bu ziyaretçilerin %69,8'i İstanbul Havalimanı'nı tercih etti.

Dönem		İstanbul (kişi)	Türkiye (kişi)	İstanbul'un Payı (%)
2022	Nisan	977.888	2.574.423	38,0%
	Mart	1.156.400	2.079.565	55,6%
	Şubat	956.482	1.541.393	62,1%
	Ocak	791.578	1.281.666	61,8%

2022 Nisan ayında İstanbul'a Almanya'dan 101 bin, İran'dan 88 bin turist geldi.
Nisan ayında İstanbul'a en fazla turist Almanya'dan geldi. Almanya'yı sırasıyla İran (88 bin kişi), Rusya Federasyonu (60 bin kişi), İngiltere (44 bin kişi) ve Amerika Birleşik Devletleri (40 bin kişi) takip etti.

Nisan ayında İstanbul'da 772 bin yabancı, 396 bin yerli turist konakladı.
2021 yılının Nisan ayında İstanbul'da konaklayan toplam turist sayısı 607 bin iken 2022 yılının aynı döneminde bu sayı 1 milyon 168 bine yükseldi; bu dönemde konaklama tesislerine gelen yerli turist sayısı 396 bine, yabancı turist sayısı ise 772 bine ulaştı. Konaklama tesislerinde toplam geceleme süresi ise bu dönemde 2,5 milyonu aştı.

Konaklama Tesislerine Geliş Sayısı ve Konaklama Süresi / İstanbul

Dönem		Tesise Geliş Sayısı	Tesislerde Geceleme Süresi
2022	Nisan	1.168.147	2.644.789
	Mart	1.541.682	3.614.664
	Şubat	623.512	1.658.213
	Ocak	1.115.169	2.593.434

İstanbul'da 2022 yılı Nisan ayında konaklama tesisi doluluk oranı bir önceki yıla göre artarak %46,4'e yükseldi.
İstanbul'da 2021 yılının Nisan ayında konaklama tesisleri doluluk oranı %27'yken 2022 yılının aynı döneminde doluluk oranı %46,4'e yükseldi. Nisan ayında konaklama tesisi doluluğunun %32,1'ini yabancı, %14,3'ünü ise yerli ziyaretçiler oluşturdu.

Konaklama Tesisleri Doluluk Oranı (%) / İstanbul

Dönem		Yabancı	Yerli	Toplam
2022	Nisan 2022	32,1	14,3	46,4
	Mart 2022	44,7	18,0	62,7
	Şubat 2022	19,5	8,3	27,8
	Ocak 2022	31,1	15,3	46,4

Metodoloji: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı verileri derlenerek oluşturulmuştur.

ULAŞIM

Toplu taşıma yolculuk sayısında %9,8'lik artış oldu.
İstanbul'da Mayıs ayında toplu taşımada, Nisan ayına göre toplam yolculuk sayısında %9,8'lik bir artış meydana gelirken bu oran günlük ortalama yolculuk sayısında %6,3 oranında artış olarak gerçekleşti.

Dönem		Toplam Yolculuk Sayısı	Ortalama Günlük Yolculuk Sayısı
2022	Nisan	188.632.121	6.287.737
	Mayıs	207.162.430	6.682.659

Mayıs ayında en fazla lastik tekerlekli toplu taşıma kullanıldı.
2022 Mayıs ayı için akıllı bilet bindilerinin %55,9'u lastik tekerlekli toplu taşımayı, %40,5'i raylı sistemleri ve %3,6'sı ise deniz yolunu tercih etti.

Ulaşım Türü	Mayıs	%
Lastik Teker	115.808.755	55,9%
Raylı Sistemler	83.854.334	40,5%
Deniz yolu	7.499.341	3,6%
Toplam	207.162.430	100,0%

İstanbul'da toplam uçak iniş-kalkış sayısı 2022 Nisan ayında 180 bine, Mayıs ayında ise 240 bine ulaştı. Toplam uçuşların %63'ü İstanbul Havalimanı'ndan gerçekleşti. İstanbul'a hava yolu ile ulaşım sağlayan yolcu sayısı ise Nisan ayında 24 milyonu, Mayıs ayında ise 32 milyonu aştı.

2022 Nisan ayında trafiğe kaydı yapılan otomobil sayısı 26 bine ulaştı; bir önceki aya göre trafiğe kaydı yapılan otomobil sayısı %13,2 arttı. 2022 Nisan ayında trafiğe kaydı yapılan araç sayısı 43 bine ulaştı; bir önceki aya göre trafiğe kaydı yapılan araç sayısı %28,4 arttı.

Metodoloji: İstanbul Ulaşım Bülteni, TUHİM (Toplu Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü), BELBİM ve İBB Ulaşım Yönetim Merkezi, DHMİ ve TÜİK verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

MALİYE

İstanbul'da Nisan 2022 döneminde tahsil edilen vergi gelirleri geçen yılın aynı dönemine göre %67,9 arttı.

İstanbul'da Nisan 2022 döneminde 61 milyar lira Merkezi Yönetim Bütçe geliri tahsil edilirken bu dönemde Merkezi Yönetim Bütçe gelirlerinin %93,6'sı vergi gelirlerinden tahsil edildi. İstanbul'dan tahsil edilen vergi geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre %67,9 artarak 57 milyar liraya ulaştı. Türkiye genelinde ise tahsil edilen vergi geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre %78,6 artarak 136 milyar liraya ulaştı.

Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Bin Lira) - İstanbul

	Merkezi Bütçe Gelirleri	Genel Bütçe Gelirleri	Vergi Gelirleri
Nisan 2022	61.091.800	60.691.875	57.031.670
Nisan 2021	36.604.725	36.327.241	33.974.189

Nisan 2022 döneminde dâhilde alınan Katma Değer Vergisi (KDV) tahsilâtı bir önceki yılın aynı dönemine göre %34,4 arttı.

Nisan 2022 döneminde İstanbul'da gerçekleşen gelir vergisi tahsilâtı bir önceki yılın aynı dönemine göre %44,7 arttı. Nisan 2022 döneminde gelir vergisi tahsilâtı 13 milyar lira, kurumlar vergisi tahsilâtı 1,7 milyar lira olarak gerçekleşti. Türkiye genelinde gerçekleşen gelir vergisi tahsilâtı Nisan 2021 dönemine göre %45,9 arttı. Dâhilde alınan Katma Değer Vergisi tahsilâtı ise bir önceki yıla göre İstanbul'da %34,4 artarken Türkiye genelinde %20,1 arttı.

Nisan 2022 döneminde motorlu taşıtlardan alınan ÖTV gelirleri bir önceki yılın aynı dönemine göre %138 arttı.

Nisan 2022 döneminde ÖTV gelirlerinin %45,7'si motorlu taşıtlardan gerçekleşirken, %23,8'i petrol ve doğalgaz ürünlerinden, %10,5'i dayanıklı tüketim ve diğer mallarda, %9,8'i tütün mamullerinde gerçekleşti.

Nisan 2022 döneminde Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre %82,6 arttı.

Nisan 2022 döneminde Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV) gelirinin %89,6'sı İstanbul'dan gerçekleşirken tahsilâtı bir önceki yılın aynı dönemine göre %82,6 artarak 4,2 milyar liraya ulaştı. Aynı dönemde şans oyunlarından alınan vergi gelirleri 212 milyon liraya özel iletişim vergi gelirleri ise 573 milyon liraya yükseldi. Dijital hizmet vergi geliri ise bir önceki yılın aynı dönemine göre artarak 306 milyon liraya ulaştı.

İstanbul'da gelir vergisi faal mükellef sayısı Nisan ayında 604 bine ulaştı.

2022 yılı Nisan ayında gelir vergisi faal mükelleflerin %26,6'sının bulunduğu İstanbul'da, mükellef sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre %6,7 artarak 604 bin oldu. Aynı dönemde kurumlar vergisi faal mükellef sayısı 383 bine, Katma Değer Vergisi (KDV) faal mükellef sayısı 967 bine, gelir stopaj vergisi faal mükellef sayısı ise 1 milyon 35 bine ulaştı.

Metodoloji: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Gelir İdaresi Başkanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur.

Özel Tüketim Vergileri (Bin Lira) - İstanbul

	Nisan 2022	Nisan 2021
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	3.006.090	1.599.176
Motorlu Taşıtlar	5.784.869	2.430.872
Alkollü İçkiler	1.061.005	754.041
Tütün Mamulleri	1.245.139	1.463.530
Kolalı Gazozlar	224.291	84.981
Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar	1.326.778	970.079

DIŞ TİCARET

İstanbul'da 2022 yılının Nisan ayında, bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat %29 artış gösterdi.

İstanbul'da 2022 yılının Nisan ayında, bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat %29 artarak 11 milyar 261 milyon dolar olarak gerçekleşti. Nisan ayında Türkiye'den yapılan toplam ihracatın %48,2'si İstanbul'dan gerçekleşti. Türkiye'de gerçekleşen toplam ihracat bir önceki yılın ayına göre %24,6 artarak 23 milyar 367 milyon dolara yükseldi.

İstanbul'da 2022 yılı Nisan ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre ithalat %18,9 artarak, 13 milyar 565 milyon dolara yükseldi. Bu dönemde Türkiye'ye yapılan toplam ithalatın %46'sı İstanbul'da gerçekleşti. Türkiye'de gerçekleşen toplam ithalat bir önceki yıla göre %35 artarak 29 milyar 480 milyon dolara yükseldi.

2022 yılının Nisan ayında İstanbul'dan Almanya'ya yapılan ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre %21,7 arttı.

İstanbul'da 2022 yılı Nisan ayında ihracatın en fazla yapıldığı ülke Almanya oldu. Almanya'ya 928 milyon dolar ihracat gerçekleşirken bu ülkeyi sırasıyla 764 milyon dolar ile ABD, 636 milyon dolar ile Birleşik Krallık, 558 milyon dolar ile İtalya ve 521 milyon dolar ile Fransa takip etti. Bu beş ülkeye baktığımızda en yüksek artış oranı ise %52,3 ile ABD'ye yapılan ihracatta gerçekleşti.

İstanbul'da 2022 yılının Nisan ayında ithalatın %14,4'ü Çin'den gerçekleşti.

İstanbul'da Nisan ayında ithalatın en fazla gerçekleştiği ülke Çin oldu. Çin'den 1,9 milyar dolar ithalat gerçekleşirken bu ülkeyi sırasıyla 1,3 milyar dolar ile Almanya, 1,1 milyar dolar ile Rusya Federasyonu, 764 milyon dolar ile Hindistan ve 608 milyon dolar ile ABD takip etti. Bu beş ülkeye baktığımızda en yüksek artış oranı ise %93 ile Hindistan'dan yapılan ithalatta gerçekleşti.

2022 yılının Nisan ayında İstanbul'da ana metal sanayisi alanında yapılan ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre %41,4 arttı.

2022 yılının Nisan ayında İstanbul'da hem ithalatta ve hem de ihracatta ana metal sanayi imalatı ilk sırada yer aldı. İstanbul'dan yapılan ihracata bakıldığında ana metal sanayi alanında 1,6 milyar dolar ihracat gerçekleşirken, giyim eşyalarının imalatı 1,5 milyar, motorlu kara taşıtı, treyler(römork) ve yarı treyler(yarı römork) imalatı alanında ise 1,2 milyar dolar ihracat gerçekleşti. İstanbul'a yapılan ithalata bakıldığında ise ana metal sanayi alanında 2,7 milyar dolar, kimyasal ürünlerin imalatında 2,3 milyar dolar, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı alanında ise 1,2 milyar dolar ithalat gerçekleşti.

Metodoloji: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Ticaret Bakanlığı verilerinden derlenerek oluşturulmuştur. Bültende kullanılan dış ticaret istatistikleri Genel Ticaret Sistemi temel alınarak hazırlanmıştır.

Dış Ticaret Rakamları ($) - İstanbul

Dönem	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Açığı
Nisan 2022	11.261.340.628	13.565.374.030	24.826.714.658	-2.304.033.402
Mart 2022	11.011.945.316	14.564.896.560	25.576.841.876	-3.552.951.244
Şubat 2022	9.579.133.442	12.863.473.782	22.442.607.224	-3.284.340.340
Ocak 2022	8.415.945.936	11.608.457.927	20.024.403.863	-3.192.511.991

İSTANBUL'DA YAŞAM MALİYETİ

Yaşam Maliyeti Aylık Değişim Oranı

Mayıs ayında İstanbul'da yaşam maliyeti artış oranı %7,8 olarak gerçekleşti.

İstanbul'da Yaşam Maliyeti Değişim Oranı Üç Aylık Karşılaştırılması

Yıl	Ay	Aylık Değişim Oranı
2022	Mart	%11,17
	Nisan	%8,39
	Mayıs	%7,78

İstanbul'da Yaşam Maliyetinin Yıllık Değişim Oranı

Mayıs ayı değişim oranlarına göre İstanbul'da yaşam maliyetinin yıllık (son 12 ay) artış oranı %86 olarak gerçekleşti.

İstanbul'da Yaşam Maliyeti Değişim Oranı Yıllık Karşılaştırılması

Yıl	Ay	Aylık Değişim Oranı
2022	Mart	%73,63
	Nisan	%79,81
	Mayıs	%86,02

İstanbul'da Ortalama Yaşam Maliyeti (Lira)

Şubat ayında İstanbul'da dört kişilik bir ailenin ortalama yaşam maliyeti 19.950 lira olarak ölçüldü. İstanbul'da ortalama yaşam maliyeti, geçtiğimiz aya göre 1.440 lira arttı.

İstanbul'da Ortalama Yaşam Maliyetinin Değişimi

Yıl	Ay	Yaşam Maliyetleri
2022	Mart	17.077 TL
	Nisan	18.510 TL
	Mayıs	19.950 TL

Ürün Fiyatlarının Aylık Değişimi

Mayıs ayında geçtiğimiz aya göre en çarpıcı fiyat değişimlerinden biri %30 artışla çay ve türevlerinde görüldü. Yaşam maliyetini oluşturan ürünler arasında hanelerin sık kullandığı bazı ürünlerin aylık fiyat değişim oranlarını aşağıdaki grafikten inceleyebilirsiniz.

Seçilen Ürünlerin Aylık Bazda Değişim Oranları

Ürün	Mart Değişim%	Nisan Değişim%	Mayıs Değişim%
Ekmek	%13	%1	%1
Et-Kıyma	%21	%2	%15
Yoğurt	%1	%28	%19
Zeytinyağı	%5	%9	%3
Çay	%4	%1	%30
Bilgisayar	%13	%5	%5
Ağız ve Diş Bakımı Ürünleri	-%1	%9	%22

Metodoloji: İstanbul Planlama Ajansı İstanbul İstatistik Ofisi tarafından yürütülen "İstanbul'da Yaşam Maliyeti Araştırması" kapsamında 2022 yılında İstanbul'daki haneleri temsil etmek üzere seçilen 1.600 hanenin temel harcamaları ve bu harcamaları oluşturan maddelere ilişkin veriler toplanmıştır. Bu süreçte seçilen hanelerin harcamaları günlük bazda detaylı olarak derlenmiştir. Böylelikle 10 ana başlıkta toplam 321 maddeden oluşan sepet için fiyat, miktar ve tür verilerinden hareketle harcama gruplarının ağırlıkları saptanmıştır. Ayrıca piyasa araştırmasına referans oluşturması açısından harcama yapılan yer (mağaza, market, pazar vb.) bilgileri de derlenmiştir. İncelenen 321 maddenin hane tüketiminde %80,9'una karşılık gelen 176 ürünün 1 yıllık fiyat değişimi 3.000 farklı noktada takip edilmiştir

Hanelerin harcama eğilim ve tercihlerinin dikkate alınması ile İstanbul halkının aylık ortalama yaşam maliyeti tutarı belirlenmiştir. Ayrıca piyasa araştırmasına altlık oluşturması açısından harcama yapılan yer (mağaza, market, pazar vb.) bilgileri de derlenmiştir. Her hanenin giderleri OECD'nin Eşdeğerlik Ölçeği kullanılarak oluşturulan katsayılar vasıtasıyla eşdeğer ferdi maliyetlere dönüştürülmüştür. Son olarak, 4 kişilik (2 yetişkin, 2 çocuk) bir ailenin yaşam maliyeti eşdeğer ferdi maliyetler üzerinden hesaplanmıştır.

İSTANBUL'UN
PROJE MERKEZİ
25 YAŞINDA
Tecrübelerimiz ve çağımızın teknolojileri ile
ürettiğimiz projelerimizi incelemek için:
www.bimtas.istanbul
İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ
Bimtaş
bimtasibb
bimtas.ibb
BİMTAŞ İBB
www.bimtas.istanbul
16
MİLYON
İÇİN
Çalışıyoruz

METROPOLLERDE GEÇİNMEK KRİZ, SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE İHTİYAÇLAR ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR TARTIŞMA AYŞE BUĞRA ● KENTLERDE AĞIRLAŞAN GEÇİM SANCISI: NE DEĞİŞTİ? MUSTAFA SÖNMEZ ● İSTANBUL'UN KRİZ ROTASI: 11 ADIMDA GEÇİM VE DAYANIŞMA ŞEHİDE ZEHRA KELEŞ ● GEÇİM DERDİ VE SOSYAL POLİTİKA MERYEM KORAY ● POPÜLİST REFAH DEVLETİ REJİMİ VE SİYASİ BELİRLEYENLERİ ERDEM YÖRÜK ● KENTLER VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ: GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK KARŞISINDA KENT BELEDİYELERİNİN SORUMLULUĞU HÜLYA KİRMANOĞLU ● **GÖSTERGE** METROPOLLERDE YOKSULLUK VERİLERİ ERTAN AKSOY ● **SAHADAN** KÖKLÜ SORUNDA YENİ DARBOĞAZLAR TOPLUMSAL HAKLAR VE ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ (TOHAD) ● GEÇİM ZORLUKLARI VERİLERİNİ KAMUSAL BİLGİYE VE SİYASETE DÖNÜŞTÜRMEK TÜRKİYE DEVRİMCİ İŞÇİ SENDİKALARI KONFEDERASYONU ARAŞTIRMA MERKEZİ (DİSK-AR) ● **METROPOL MESELELERİ** KÜRESEL KENT VİZYONU, İSTANBUL'UN VİZYONU ÇAĞLAR KEYDER ● DÜNYA KENTLERİNİN GELECEK VİZYONLARI: İSTANBUL'UN 2050 VİZYONUNUN KÖKENLERİ VİZYON 2050 OFİSİ ● İSTANBUL'UN 2050 VİZYONU YAŞANABİLİR BİR GELECEĞİ BERABER KURMAYA ÇAĞRI VİZYON 2050 OFİSİ ● **EKOSİSTEM** İSTANBUL'UN SOKAK OTLARI CİHAN ERDÖNMEZ + ANNA ZADROZNA ● **DOSYA: GECE DE YAŞAYAN İSTANBUL** GEÇ DÖNEM OSMANLI İSTANBUL'UNDA GECE NURÇİN İLERİ ● BAKIŞIN GECE HÂLİ SEÇİL YERSEL ● GECE, İSTANBUL VE KADINLAR YASEMİN BAHÇEKAPILI + BURCU TÜM ● GECE ÇALIŞMASI VE GECE ÇALIŞANLARIN HAKLARI AZİZ ÇELİK ● KENTİN GECE ÇALIŞANLARI BERKAN ÖZYER ● **MONİTÖR39** HAVA KARARINCA NİLAY ÖZGER + TUĞÇE TUNÇ ● **KOLEKSİYON** GECELER AYDINLANIRKEN: ELEKTRİK VE İSTANBUL BERKAN ÖZYER ● **BÜYÜKŞEHİR HAFIZASI** "VEREBİLECEĞİMİZ BİR TECRÜBE HAYAT KURTARIR. YANİ YANGIN BAŞKADIR, EĞİTİMİ BAŞKADIR." ● **KENT GÜNDEMİ** BİR DURUM OLARAK GENÇLİK VE GEÇİCİLİK AYŞE ECE DURMAZ ● KENTTE FARKLI BİR DÖNÜŞÜM HİKÂYESİ: YEŞİL İSTANBUL DÖNÜŞÜM ATÖLYESİ KENAN SALUĞU ● **AKADEMİ** İKLİM KRİZİNİN İSTANBUL'DAKİ ETKİLERİNE DÖNÜK ARAŞTIRMALAR CANER MURAT DOĞANÇAYIR ● **SAYAÇ** ●

ISSN 2757-797X
06
9 772757 797007
30 TL

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İBA İstanbul Planlama Ajansı